

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 7—9'2010

<http://www.iae.kiev.ua>

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. НААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Заїнчковський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с.-г.н., проф., акад. НААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н., проф., акад. НААН
Лінник М.К., д.т.н., проф., акад. НААН
Луценко Ю.О., д.е.н., проф., академік НААН
Мельник Ю.Ф., к.с.-г.н., чл.-кор. НААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НААН
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Присяжнюк М.В., міністр Мінагрополітики України
Россоха В.В., к.е.н., с.н.с.
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Сайко В.Ф., д.с.-г.н., проф., акад. НААН
Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. НААН
Федоров М.М., д.е.н., проф.
Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. НААН
Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. НААН
Петриков О.В., д.е.н., проф., акад. РАСГН
Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
к.е.н., с.н.с. В.В.Россоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net

Матеріали підготовлено
МАПНК «Агропромінвест-інтернешл»

Відповідальність за точність викладених у публікаціях фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В.

Друк журналу: СПД Трубак І.М.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 21.07.2010. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 7,25.
Умов. друк. арк. 6,75. Наклад 1000. Зам. 10-778

ЗАТ «ВПОЛ»,
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

науково-практичне видання

ЗМІСТ

Лобас М.Г. «Патріотичні дії» Аграрного фонду..... 3

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Супіханов Б.К. Експорт деяких видів продукції
тваринництва Францією 6

СІЛЬСЬКИЙ РОЗВИТОК

Черемісіна С.Г. Теоретичні аспекти розвитку
сільськогосподарських підприємств і сільських територій 10
Ткачук В.І. Агротуристична модель диверсифікації
сільської економіки: європейський підхід..... 14

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Кодекська М.Ю., Доронін А.В. Оцінка діяльності
та перспективи розвитку цукробурякового виробництва
України 18
Бойко В.І., Козак О.А., Кінах Н.В. До проблеми
підтримки розвитку сільського господарства
в зоні Полісся..... 24
Бабаєв О.Ю., Македонський А.В. Стан та шляхи
підвищення ефективності виробництва м'яса свиней
в регіоні..... 27
Файзов А.В. Удосконалення організаційно-економічного
механізму функціонування ріпакового підкомплексу 30
Біленький О.Ю. Тваринництво Республіки Казахстан
за роки незалежності..... 35

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

Лузан Ю.Я., Герасименко Н.А. Прогноз обсягів
фінансової підтримки страхування сільськогосподарських
культур в Україні до 2017 року 37
Зленко О.В. Запровадження нових механізмів
кредитування сільськогосподарських товаровиробників 44
Жупаненко В.М. Інтеграційна політика ЄС щодо
інфраструктури ринку цінних паперів 48

<i>Жук В.М.</i> Фізіократична основа побудови обліку сільськогосподарської діяльності.....	57
<i>Вакуляк О.В.</i> Запровадження галузевого стандарту бухгалтерського обліку бюджетної підтримки сільськогосподарських підприємств	63
<i>Останчук О.В.</i> Відображення в обліку біологічних активів з генетично модифікованими організмами	66

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

<i>Саблук Р.П., Маркітан Ю.О.</i> Класифікаційні відмінності бізнес-формувань	70
<i>Кулаєць М.М., Безкровний М.Ф.</i> Законодавче врегулювання надання соціально-спрямованих дорадчих послуг вищими аграрними навчальними закладами	74
<i>Тарасова В.В.</i> Землемісткість продукції аграрного сектору України	77
<i>Семененко О.С.</i> Еколого-економічні засади розвитку ресурсного потенціалу аграрної сфери регіону на перспективу	82
<i>Погріщук Б.В.</i> Кластеризація регіонів за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності зернопродуктового підкомплексу України	86
<i>Чорнодон В.І.</i> Інноваційний характер відтворювальних процесів у садівництві України	92
<i>Шумський А.В.</i> Функціонування інноваційного механізму виноградо-виноробної галузі	95

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Росоха В.В., Соколов Д.О.</i> Роль і значення технології в системі економічних відносин	98
<i>Орехівський Г.А., Орехівський В.Г.</i> Персоніфіковане управління адиктіндивідами трудового колективу	101

ЖИТТЯ НАУКИ

Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю (Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції в м. Черкаси)	104
--	-----

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

<i>Музика П.М.</i> Управління конкурентоспроможністю підприємств аграрної сфери економіки.....	110
<i>Бузовський Е.А.</i> Інноваційно-технічне переоснащення сільського господарства України.....	111

ЮВІЛЕЇ

Віктору Анатолійовичу Вергунову – 50 років	112
Анотації.....	114
Resume.....	114

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
сmt. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (044) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

**«Не питай, що Америка зробила для тебе.
Подумай, що ти зробив для Америки!»**, –
так характеризував зміст американського
патріотизму тридцять п'ятий президент
Сполучених Штатів Америки
Джон Фітцджеральд Кеннеді.

«ПАТРІОТИЧНІ ДІЇ» АГРАРНОГО ФОНДУ

Аграрний фонд є головним механізмом держави у регулюванні цінової політики в аграрному секторі, що забезпечує стабільний розвиток сільського господарства України. Подібні організації існують в усіх провідних країнах світу, за зразками яких було створено і Аграрний фонд в Україні.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», постановою від 6 липня 2005 року № 543 Кабінет Міністрів України створив Аграрний фонд, який є державною спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки.

Основними завданнями фонду є: проведення цінової політики в агропромисловому комплексі у межах, визначених законом; виконання від імені держави функції кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання; виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік; формування державного інтервенційного фонду об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку.

Аграрний фонд виступає, в установленому законодавством порядку, замовником під час закупівлі товарів (робіт, послуг) за рахунок коштів державного бюджету; продає або купує об'єкти державного цінового регулювання з або до державного інтервенційного фонду, який формується виключно для здійснення товарних інтервенцій на організованому аграрному ринку; подає Кабінету міністрів України пропозиції щодо запровадження та скасування тимчасового режиму адміністративного регулювання цін. Аграрний фонд не може придбавати або продавати об'єкти державного цінового регулювання поза організованим аграрним ринком.

Фонд належить до сфери управління Мінагрополітики, є підзвітним і підконтрольним йому. До складу дирекції Фонду входять Генеральний директор, який призначається на посаду і звільняється з посади Кабінетом Міністрів України та три заступники, які призначаються на посаду і звільняються з посади Міністром аграрної політики.

Постановою Кабінету міністрів України від 11.02.2010 р. № 155 затверджено обсяги формування державного інтервенційного фонду у 2010/11 маркетинговому періоді (табл. 1).

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», Методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни об'єкта державного цінового регулювання, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 № 159, та постанови Кабінету Міністрів України від 20.01.2010 № 40 «Про затвердження переліку об'єктів державного цінового регулювання з визначенням періодів такого регулювання у 2010–2011 роках», а також у зв'язку із зміною кон'юнктури цін на

Таблиця 1

Обсяги формування державного інтервенційного фонду

Об'єкти державного цінового регулювання	Обсяги формування, тис. тонн
пшениця тверда та м'яка, зерно суміші пшениці та жита (меслин)	1084
жито озиме та ярове	106
ячмінь	8,8
кукурудза	5,6
цукор-пісок (буряковий)	368
молоко сухе	6
масло вершкове	18

Мінімальні та максимальні ціни на об'єкти державного цінового регулювання, грн за тону

Об'єкт державного цінового регулювання	Мінімальна інтервенційна ціна (з урахуванням податку на додану вартість)	Максимальна інтервенційна ціна (з урахуванням податку на додану вартість)
Пшениця м'яка групи «А»:		
1 класу	1520,00	1824,00
2 класу	1385,00	1662,00
3 класу	1300,00	1520,00
Пшениця м'яка групи «Б»:		
4 класу	1161,00	1393,00
5 класу	1125,00	1350,00
Пшениця м'яка 6 класу	1110,00	1265,00
Пшениця тверда:		
1 класу	1652,00	1982,00
2 класу	1452,00	1743,00
3 класу	1364,00	1637,00
4 класу	1243,00	1492,00
5 класу	1142,00	1370,00
Жито:		
1 класу	962,00	1154,00
2 класу	920,00	1104,00
3 класу	880,00	1056,00
Ячмінь:		
1 класу (для продовольчих цілей)	1000,00	1238,00
2 класу (для виробництва солоду у спиртовому виробництві)	950,00	1195,00
3 класу (для кормових цілей)	920,00	1161,00
Кукурудза:		
для продуктів дитячого харчування	1300,00	1560,00
для харчових концентратів і продуктів	1200,00	1440,00
для виробництва крупи і борошна	1150,00	1380,00
для виробництва крохмалю і патоки		
для кормових потреб	1100,00	1320,00
Цукор-пісок (буяковий)	6700,00	7700,00
Молоко сухе	25600	30720
Масло вершкове	30000	36000

світовому та внутрішньому ринках наказом Міністерства аграрної політики України від 21.07.2010 р. № 429 встановлено мінімальні та максимальні інтервенційні ціни на об'єкти державного цінового регулювання у 2010/2011 маркетинговому періоді (табл. 2).

Постановою про закупівлю об'єктів державного цінового регулювання для формування державного інтервенційного фонду від 30 червня 2010 р. № 524 Кабінет Міністрів України дозволяє Аграрному фонду в маркетинговому періоді 2010/11 рр. здійснювати закупівлю врожаю 2010 року пшениці твердої та м'якої, зерна суміші пшениці та жита (*меслин*), кукурудзи, ячменю та жита озимого і ярого, не пов'язану з державним ціновим регулюванням, за середньозваженими цінами рівноваги (*фіксингу*), що склалися протягом останніх трьох торгових сесій на Аграрній біржі та сертифікованих нею акредитованих товарних біржах, але не вище 20 відсотків мінімальної інтервенційної ціни, встановленої на зазначений маркетинговий період для таких видів сільськогосподарської продукції.

Згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», «з метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який відносно кожного об'єкту державного цінового регулювання не може бути меншим за 20 % обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період». Тобто інтервенційні запаси повинні становити не менше 1,2 млн тонн зерна.

Оскільки перехідні минулорічні залишки становили 1,55 млн т продовольчого зерна, то 350 тис. т керівництво Аграрного фонду могло реалізувати за середньозваженими цінами, що склалися впродовж трьох попередніх торговельних сесій на Аграрній біржі і сертифікованих нею акредитованих товарних біржах. Але не нижче за ціну закупівлі, з урахуванням витрат на зберігання зерна, його перевезення, вантаження-розвантаження. На це направлена і постанова Кабміну «Про реалізацію зерна державного інтервенційного фонду» від 3.02.2010 р. № 98. Якщо керуватися цим документом, то ціна тонни пшениці першого класу на той період повинна становити 1574 грн, другого – 1491, ходового третього – 1313, жита першого класу – 1177 грн, другого – 1075 і третього класу – 937 грн.

Проте керівництво Аграрного фонду продало зернотрейдерам з недоторканого запасу 1,137 млн т продовольчого зерна. Хоча в другому кварталі 2010 р. ціна реалізації тонни пшениці першого класу становила 1607 грн, Аграрний фонд продавав її по 1210 грн. У зв'язку з цим збиток лише на тонні зерна пшениці першого класу становить 397 грн, другого і третього класу 338 і 227 грн відповідно; жита першого класу – 311 грн, другого – 297 грн, третього класу – 252 грн.

Очевидно, що наступна Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. № 98» від 28.04.2010 р. № 333 «Дозволити Аграрному фонду здійснювати в 2010 році в установленому порядку реалізацію зерна з державного інтервенційного фонду» трактувалася керівництвом Аграрного фонду на власний розсуд, без визначень мінімальних і максимальних інтервенційних цін на об'єкти державного цінового регулювання на період продажу зерна. До такого виводу підштовхують і свідомі маніпуляції з мінімальними і максимальними інтервенційними цінами.

Так, відповідно до наказу Міністерства аграрної політики України від 23 лютого 2010 року № 78 мінімальна ціна тонни пшениці першого класу становила 1501 грн, а максимальна – 1851, третього класу – 1251 і 1543 грн відповідно. А згідно з наказом Мінагрополітики від 4 червня 2010 року № 294 мінімальна інтервенційна ціна пшениці першого класу становила 1320 грн, а максимальна 1584 грн, третього класу – відповідно 1150 і 1320 грн. Згідно третьому наказу Міністерства аграрної політики від 21 липня продовольство знову раптово подорожчало, перекинувши навіть лютневі котирування. Таким чином, мінімальна вартість пшениці першого класу зросла до 1520 грн, максимальна – до 1824, третього класу – відповідно 1300 і 1520 грн за тонну (табл. 1).

В Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» чітко сказано: «Розмір мінімальної інтервенційної ціни окремого об'єкту державного цінового регулювання не може мінятися протягом встановленого періоду державного цінового регулювання відносно такого об'єкту...», якщо це не пов'язано з форсмажорними обставинами. В разі різких цінових коливань рішення приймає Міністерство аграрної політики. Виникає питання про підстави різкого зниження цін на такий короткий термін – півтора місяці? Бо саме в цей період – з 4 червня по 21 липня Аграрний фонд активно розпродавав дешево «золотий» продовольчий запас країни. І не згадувані 350 тис. тонн, на що мав повне право, а недоторканні 1,137 млн тонн. Це при тому, що ще восени із-за засухи аграрії вимушені були перенести терміни сівби озимини на жовтень. Зимівля принесла майже 7 млрд грн збитків. Вже тоді погода попереджала: *прибережіть зерно! Можуть настати і гірші часи...* Але «синоптикам» з АФ видніше, і вони продовжували збувати зерно навіть тоді, коли зернова проблема в країні оголилася до непристойності!

Керівництво Аграрного фонду (АФ) запевняє, що ситуація не вийшла з під контролю і в АФ має досить засобів і запасів, аби утримати ціну на хліб, але виручених коштів, враховуючи нинішні ціни, вистачить на закупівлю хіба що 684 тис. тонн зерна. Щоб повернутися на вихідні позиції, встановлений законом не знижувальний запас в обсязі 1,2 млн тонн продовольчого зерна потрібно додатково майже 500 млн бюджетних коштів. Нині з нового урожаю АФ сподобився купити лише 33 тис. тонн зерна. Такий захід може обернутися для країни загрозою продовольчої безпеки.

М.Г. Лобас,
головний редактор,
д. е. н., член-кор. УААН

ЕКСПОРТ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА ФРАНЦІЄЮ

У статті обговорено експорт Францією різних видів м'яса, молока і сирів з оцінкою географії експорту і визначенням основних країн-імпортерів. Підкреслено, що основний потік експорту м'яса і молока спрямований у країни ЄС при значному векторі експорту м'яса птиці в країни Близького Сходу та Північної Африки.

Останні десятиліття країни світу все більшу увагу приділяють виробництву продукції тваринництва. Достатньо сказати, що, за даними ФАО, за 24 роки (з 1961 до 1985 рр.) обсяги виробництва м'яса у світі зросли від 71,4 до 154,5 млн тонн, або на 83,1 млн тонн, а за наступні 24 роки (1986–2008 рр.) вони збільшилися на 125,5 млн тонн. Виробництво молока зросло відповідно на 167,9 і 181,7 млн тонн.

Зростання виробництва продукції тваринництва зумовило збільшення обсягів торгівлі нею. Так, якщо у 1961 році загальносвітовий експорт молока становив лише 238,3 тис. тонн, то у 2007 році – 928,5 тис. тонн, або на 690,2 тис. тонн більше. Ще більше зросли обсяги торгівлі м'ясом – на 31,3 млн тонн. Оскільки загальносвітові обсяги торгівлі складаються з надходжень на світовий ринок продукції окремих країн, ми поставили завдання проаналізувати експорт продукції тваринництва такої потужної країни як Франція з використанням даних статистичної бази ФАО.

Як один із світових лідерів з виробництва різних видів м'яса, Франція має розвинуті торговельні зв'язки на цих ринках, про що свідчать дані табл. 1.

Як бачимо, при скороченні географії експорту яловичини по інших видах м'яса торговельні зв'язки

достатньо стабільні при нарощуванні експорту свинини та м'яса птиці і скороченні експорту яловичини (табл. 2).

Особливістю експорту яловичини з Франції є не тільки скорочення в цілому кількості країн-партнерів на цьому ринку і зменшення загальних обсягів експорту, а й зосередження торгівлі в межах ЄС, країни якого є головними імпортерами (табл. 3).

Якщо три головних торговельних партнери – Італія, Греція та Німеччина щорічно імпортували від 74 (2001 р.) до 198 тис. тонн (1995 р.) яловичини, то в цілому країни ЄС імпортували з Франції у 1986 році 127 тис. тонн, у 1990 – 169, у 1995 – 243, у 2000 – 155, у 2001 – 87, у 2002 – 123, у 2003 – 144, у 2004 – 142, у 2005 році – 149 тис. тонн, або відповідно 42,9 %; 69,5; 89,8; 97,9; 99,7; 99,3; 98,5 і 99,6 % загального експорту яловичини Францією. Подібна картина спостерігається також по свинині (табл. 4).

Перше місце всі роки за обсягами імпорту свинини з Франції займає Італія, на другому і третьому місці – Греція, Німеччина і Велика Британія, замінюючи одна одну. Ці три країни нарощують імпорт свинини, а в цілому країни ЄС імпортували з Франції свинини: 1986 р. – 48,3 тис. тонн; 1990 – 118; 1995 – 157; 2000 – 171; 2001 – 203; 2002 – 221; 2003 – 219; 2004 – 238 і 2005 рік – 241 тис. тонн при відповідній питомій вазі 18,9 %; 92,6, 94,3 %; 65,8; 83,7; 83,9; 80,8; 80,8 і 84,3 % до загального експорту свинини Францією.

Дані щодо головних імпортерів баранини із Франції наведено в таблиці 5. Як і по свинині, головним імпортером баранини всі роки була Італія, а друге і

Таблиця 1

Кількість країн – експортерів м'яса з Франції*

Показник	Рік								
	1986	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Яловичина	66	59	47	26	22	19	25	29	25
Свинина	47	45	39	77	66	61	70	65	71
Баранина	49	33	37	42	42	41	40	40	43
М'ясо птиці	80	74	92	102	95	100	98	96	97

Джерело: www.fao.org.trade

Обсяги експорту основних видів м'яса, тис. тонн

Рік	Яловичина, т	% до виробництва	Свинина, т	% до виробництва	М'ясо птиці, т	% до виробництва	Баранина, т	% до виробництва
1986	315,0	16,48	87,0	5,19	362,7	27,25	4,3	2,49
1990	244,4	12,78	175,4	10,16	474,4	29,58	3,1	1,67
1995	271,7	16,14	444,7	20,74	795,9	38,44	5,9	4,21
2000	158,4	10,37	552,3	23,89	810,6	36,52	8,4	6,30
2001	88,1	5,63	496,3	21,44	744,0	33,60	8,2	6,13
2002	124,1	7,57	526,4	22,44	729,0	34,65	6,7	5,22
2003	145,3	8,90	525,1	22,45	686,8	34,19	9,4	7,28
2004	144,3	9,22	559,9	24,42	649,6	32,88	8,1	7,92
2005	150,1	9,90	560,4	24,64	621,2	36,39	7,6	7,64
2006	161,9	10,99	555,2	27,61	517,7	33,15	8,5	8,54
2007	174,6	11,40	561,2	27,63	533,5	32,81	7,1	7,33

Джерело: www.fao.org

Таблиця 3

Головні імпортери яловичини Франції

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	Італія	83784	Бразилія	82386	СРСР	60423
1990	Італія	85607	ФРН	47325	Іран	37701
1995	Італія	98474	Греція	51356	Німеччина	48195
2000	Італія	59563	Греція	54407	Німеччина	15655
2001	Греція	33333	Італія	30543	Німеччина	9940
2002	Італія	51781	Греція	43292	Німеччина	11385
2003	Греція	55460	Італія	54866	Німеччина	13122
2004	Греція	60603	Італія	51467	Німеччина	13254
2005	Греція	64289	Італія	59976	Німеччина	13479

Джерело: www.fao.org

Таблиця 4

Головні імпортери свинини з Франції

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	Італія	31701	Іспанія	9671	ФРН	4860
1990	Італія	6902	ФРН	14738	Бельгія-Люксембург	8204
1995	Італія	114508	Німеччина	19820	Греція	15129
2000	Італія	68800	Росія	33528	Велика Британія	25880
2001	Італія	79738	Греція	33612	Велика Британія	24516
2002	Італія	75106	Греція	39262	Німеччина	28393
2003	Італія	705564	Велика Британія	39996	Греція	37443
2004	Італія	71372	Велика Британія	39772	Греція	39363
2005	Італія	71808	Греція	47305	Велика Британія	40196

Джерело: www.fao.org

третє місця за обсягами імпорту ділили Бельгія і Велика Британія при загальному імпорті країнами ЄС в таких обсягах: 1986 р. – 3,7 тис. тонн; 1990 – 2,7; 1995 – 5,5; 2000 – 7,9; 2001 – 7,8; 2002 – 6,2; 2003 – 8,7; 2004 – 7,7 і 2005 рік – 7,2 тис. тонн з розподілом питомої ваги країн цього політично-економічного об'єднання відповідно за зазначеними роками – 86,6 %; 87,0; 92,9; 94,5; 94,7; 93; 92,1; 95,1 і 94,7 %.

Дещо інша картина спостерігається при оцінці експорту м'яса птиці (табл. 6). Серед країн ЄС

головним імпортером м'яса птиці є Велика Британія, а інші два місця тримають Саудівська Аравія та Йемен. Слід зазначити таку особливість – найбільшу питому вагу імпорту м'яса птиці мають арабські країни: 1986 рік – 11 країн – 38,4 %; 1990 рік – 13 країн – 37,0 %; 1995 рік – 14 країн – 27,8 %; 2000 рік – 12 країн – 27,9 %; 2001 рік – 13 країн – 26,6 %; 2002 рік – 13 країн – 25,2 %; 2003 рік – 12 країн – 23,6 %; 2004 рік – 11 країн – 24,9 %; 2005 рік – 10 країн – 25,1 % порівняно з

Головні імпортери баранини з Франції

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	Італія	2996	ФРН	408	Швейцарія	236
1900	Італія	1697	Іспанія	583	Бельгія-Люксембург	257
1995	Італія	2239	Бельгія-Люксембург	1408	Велика Британія	493
2000	Італія	2431	Бельгія	1693	Велика Британія	1891
2001	Італія	2590	Велика Британія	1891	Бельгія	1436
2002	Італія	1962	Велика Британія	1529	Бельгія	1427
2003	Італія	2410	Бельгія	2029	Велика Британія	1952
2004	Італія	2297	Бельгія	1960	Велика Британія	1751
2005	Італія	2389	Бельгія	1901	Велика Британія	1539

Джерело: www.fao.org.trade

Таблиця 6

Головні імпортери м'яса птиці з Франції

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	Саудівська Аравія	81604	Велика Британія	41959	СРСР	22822
1900	Саудівська Аравія	113514	Велика Британія	47296	ФРН	25299
1995	Саудівська Аравія	122949	Велика Британія	77215	ОАЕ	31726
2000	Саудівська Аравія	112644	Велика Британія	56010	Йемен	41587
2001	Саудівська Аравія	106670	Велика Британія	44565	Йемен	33787
2002	Саудівська Аравія	101667	Йемен	44512	Велика Британія	44042
2003	Саудівська Аравія	113138	Велика Британія	35026	Йемен	25623
2004	Саудівська Аравія	83010	Йемен	39690	Велика Британія	30783
2005	Саудівська Аравія	93077	Велика Британія	36755	Йемен	35203

Джерело: www.fao.org.trade

Таблиця 7

Кількість країн-експортерів молока і сиру з Франції

Продукція	1986 р.	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Молоко	54	72	76	69	71	80	71	79	77
Сир	123	125	122	129	150	147	155	153	150

Джерело: www.fao.org.trade

Таблиця 8

Головні імпортери цільного молока з Франції

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	Італія	294173	Іспанія	154140	ФРН	59921
1900	Італія	276094	Іспанія	67068	ФРН	37423
1995	Італія	319660	Іспанія	119338	Бельгія-Люксембург	86263
2000	Італія	239980	Бельгія	117178	Іспанія	107002
2001	Італія	264180	Іспанія	118075	Бельгія	90495
2002	Італія	214963	Бельгія	93184	Іспанія	73264
2003	Італія	921239	Іспанія	107805	Бельгія	103565
2004	Італія	238328	Бельгія	107865	Іспанія	96133
2005	Італія	308224	Іспанія	149286	Німеччина	84347

Джерело: www.fao.org.trade

часткою країн ЄС — 11,6 %; 10,0; 9,7; 6,9; 6,0; 6,0; 5,1; 4,7 і 5,9 % відповідно.

Виробляючи щорічно близько 25 млн тонн коров'ячого молока і забезпечуючи ним населення країни по 410–420 кг молока на душу населення за рік, країна має змогу експортувати сотні тисяч тонн молока в десятки країн світу і виробляти сотні тисяч тонн сиру, значна частина якого також іде на експорт у понад сто країн світу (табл. 7).

При достатньо стабільній кількості країн-партнерів на ринку молока Франція має позитивну динаміку зростання торговельних партнерів на ринку сиру, кількість яких за останні роки зросла до 150–155 країн. Але як і по м'ясу, головними торговельними партнерами цих видів продукції є країни ЄС, що наочно показують дані, наведені в табл. 8 і 9.

Головними імпортерами цільного молока є сусідні країни, серед яких перше місце за обсягами ста-

Головні імпортери французьких сирів

Рік	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т	Країна	Обсяг, т
1986	ФРН	72500	Бельгія-Люксембург	28563	Велика Британія	13735
1990	Німеччина	88666	Італія	59942	Бельгія-Люксембург	38470
1995	Німеччина	121835	Італія	57253	Бельгія-Люксембург	55733
2000	Німеччина	129703	Бельгія	66421	Велика Британія	59651
2001	Німеччина	118731	Бельгія	67928	Велика Британія	63108
2002	Німеччина	109626	Бельгія	68281	Велика Британія	64755
2003	Німеччина	117065	Велика Британія	85528	Бельгія	67272
2004	Німеччина	119052	Велика Британія	95514	Бельгія	71010
2005	Німеччина	114031	Велика Британія	99203	Бельгія	73314

Джерело: www.fao.org.trade

Таблиця 10

Питома вага головних, середніх та дрібних імпортерів сиру

Рік	Головні			Середні			Дрібні		
	Кількість країн	тис. тонн	% до загального експорту	Кількість країн	тис. тонн	% до загального експорту	Кількість країн	тис. тонн	% до загального експорту
1986	5	139087	52,69	19	48626	18,42	99	76236	28,88
1990	6	251677	75,08	21	70524	21,04	101	12999	3,88
1995	8	352005	79,73	25	76982	17,44	89	12509	2,83
2000	10	437446	83,16	20	71063	13,51	99	17496	3,33
2001	10	429645	84,19	18	62486	12,24	122	18176	3,56
2002	9	408204	82,13	18	70736	14,23	120	18100	3,64
2003	9	448338	85,62	18	67506	12,89	128	7766	1,48
2004	9	471173	83,02	21	79873	14,07	123	16463	2,90
2005	9	462265	83,58	18	73044	13,21	123	17743	3,21

Джерело: www.fao.org.trade

більшою займає Італія, а друге і третє ділять між собою Бельгія та Іспанія.

Основний експорт цільного молока Франції припадає на країни ЄС. Відповідно за зазначеними роками у фізичному виразі він характеризувався такими величинами: 1986 рік – 535,6 тис. тонн, 1990 – 396,6; 1995 – 599,6; 2000 – 561,9; 2001 – 600; 2002 – 506,4; 2003 – 539; 2004 – 586,9 і 2005 рік – 662 тис. тонн при питомій вазі від загального експорту цільного молока 87,2 %; 80,8; 84,9; 91,9; 92,4; 91,3; 90,5; 90,8 і 93,5 %.

Кількість країн, що імпортують знамениті французькі сири, перевищує навіть кількість країн, які імпортують американське зерно, але і по цьому продукту головними торговельними партнерами Франції є країни ЄС (табл. 9). Німеччина, Велика Британія та Бельгія щорічно імпортують з Франції 72–129 тис. тонн, 59–99 і 66–73 тис. тонн відповідно. І цей сегмент аграрного ринку Франції спрямований на забезпечення потреб країн ЄС, що видно за зростаючими обсягами експорту до них сиру: 1986 – 139,6 тис. тонн; 1990 – 261,8; 1995 – 203,9;

2000 – 408,9; 2001 – 424; 2002 – 413,9; 2003 – 442,8; 2004 – 480,6 і 2005 рік – 475,2 тис. тонн і за питомою вагою: 1986 рік – 52,9 %; 78,1; 46,2; 77,7; 83,1; 83,3; 84,6; 84,7 і 85,9 %.

Дані розподілу експорту між головними (понад 10 тис. тонн за рік), середніми (до 1000 тонн) і дрібними (менше 1 тисячі тонн) імпортерами наведені у таблиці 10.

За період 1986–2005 років імпорт країнами – головними покупцями сиру стрімко зріс від 139,1 до 462,2 тис. тонн, або в 3,1 раза. При цьому кількість головних імпортерів французького сиру, як і кількість середніх та дрібних імпортерів достатньо стабільна, хоча в цілому кількість країн – дрібних імпортерів зросла за 20 років від 99 до 123. Але обсяги імпорту сиру дрібних і середніх імпортерів у цілому коливаються на близькому рівні в межах групи.

Висновок. Франція, як потужний експортер молока, м'яса і сирів, в основному зосереджена на експорті своєї продукції до країн ЄС з виходом по м'ясу птиці на ринки арабських країн.

С.Г. Черемісіна,

*д. е. н., доцент,
Севастопольський інститут банківської справи
Української академії банківської справи
Національного Банку України*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуто теоретичні аспекти розвитку сільськогосподарських підприємств і погляди на генезис категорій «розвиток», «стійкий розвиток», «розвиток сільських територій». Сформовано систему і визначено структурні складові концепції стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій. Запропоновано трактування категорій «розвиток сільськогосподарського виробництва» і «розвиток сільських територій».

Формування ефективного господарського механізму соціально-орієнтованої аграрної економіки України має на меті збалансованість економічних процесів і гармонійний розвиток сільських територій, окремих регіонів і суспільства в цілому. Стабілізації економічного стану і зростання ефективності аграрного виробництва можна досягти через стійкий розвиток, що виявляється неможливим без залучення до виробничої діяльності нових ресурсів, а, головне, інноваційних розробок, додаткових фінансових вкладень, які в сучасних скрутних умовах більшість сільськогосподарських підприємств забезпечити не в змозі.

В нинішніх умовах стрімкого науково-технічного прогресу, надмірно швидкого споживання обмежених ресурсів, негативної дії безлічі чинників виробництва на навколишнє середовище необхідно першочергову увагу приділяти стійкому розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій в цілому, оскільки ефективне функціонування суб'єктів господарювання аграрного сектору неможливе без функціонування виробничої і соціальної інфраструктур сільської місцевості.

Вирішенню проблеми стійкості і стійкого розвитку підприємств присвятили свої наукові праці В. Ліхтенштейн, А. Девятов, Р. Шкіряників, В. Шульга, М. Мунтян, Н. Мойсеевий, В. Гончарук, Ю. Масленко, Е. Логунцев, І. Бланк та інші вчені. Дослідження теоретичних основ розвитку аграрного виробництва, що водночас має велике практичне значення, висвітлено в публікаціях Ю. Бажала, З. Варналія,

В Галанця А. Гальчинського, В. Гейця П. Гайдуцко, С. Демьяненка, М. Коденської, І. Лукінова, М. Маліка, С. Мочерного, П. Саблука, В. Юрчишина і ін.

Проте комплексний підхід до вирішення проблеми стійкого розвитку підприємств і сільських територій аграрного сектору, поки що не розроблений.

Виходячи з сучасних реалій функціонування галузей аграрного виробництва, загальної економічної ситуації в країні, дієвості й ефективності законодавчо-правової бази, вищезгадані проблеми розвитку ще тривалий період будуть актуальними і першорядними, що й зумовило мету статті.

Слід зазначити, що найважливішим цільовим призначенням стратегії економічного розвитку є формування бази поступового відродження підприємств аграрного сектору і сільських територій на поточну, найближчу і довгострокову перспективу. Критеріями такої бази повинні стати:

гарантованість і надійність нормативно-правового, фінансового, економічного та виробничого потенціалу;

досягнення єдності і гармонізації загальнодержавних, регіональних, галузевих і виробничих інтересів, а також зацікавленості та відповідальності суб'єктів господарювання щодо ефективного використання наявного виробничого потенціалу;

здійснення об'єктивного моніторингу організації і соціально-економічної результативності цільових завдань, передбачених стратегією розвитку.

Формування концепції стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій включає наступні етапи:

здійснення комплексного аналізу стану сільськогосподарського виробництва і рівня розвитку сільських територій;

оцінювання виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств і можливостей територій;

розробку і апробацію багатоваріантності поєднання ресурсів в процесі виробництва сільськогосподарської продукції;

оцінку стану і розробку перспектив розвитку інноваційних механізмів в галузях аграрної економіки; розробку методичного забезпечення визначення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій як системи;

розробка прогнозу стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій в досліджуваному регіоні.

Процес розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій, як цілісний об'єкт, представлено на рис.

У другій половині ХХ століття вчені, а потім і політики почали надавати велике значення про-

блемам природних обмежень у розвитку людського суспільства. У 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища (м. Ріо-де-Жанейро) офіційно була проголошена теза про необхідність забезпечення збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища, природно-ресурсного потенціалу для задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей. Відповідно було введено поняття «*Sustainable development*», яке було перекладено російською мовою як «стійкий розвиток».

Проте цей переклад є дуже приблизним. Якщо звернутися до оксфордського словника, то почат-

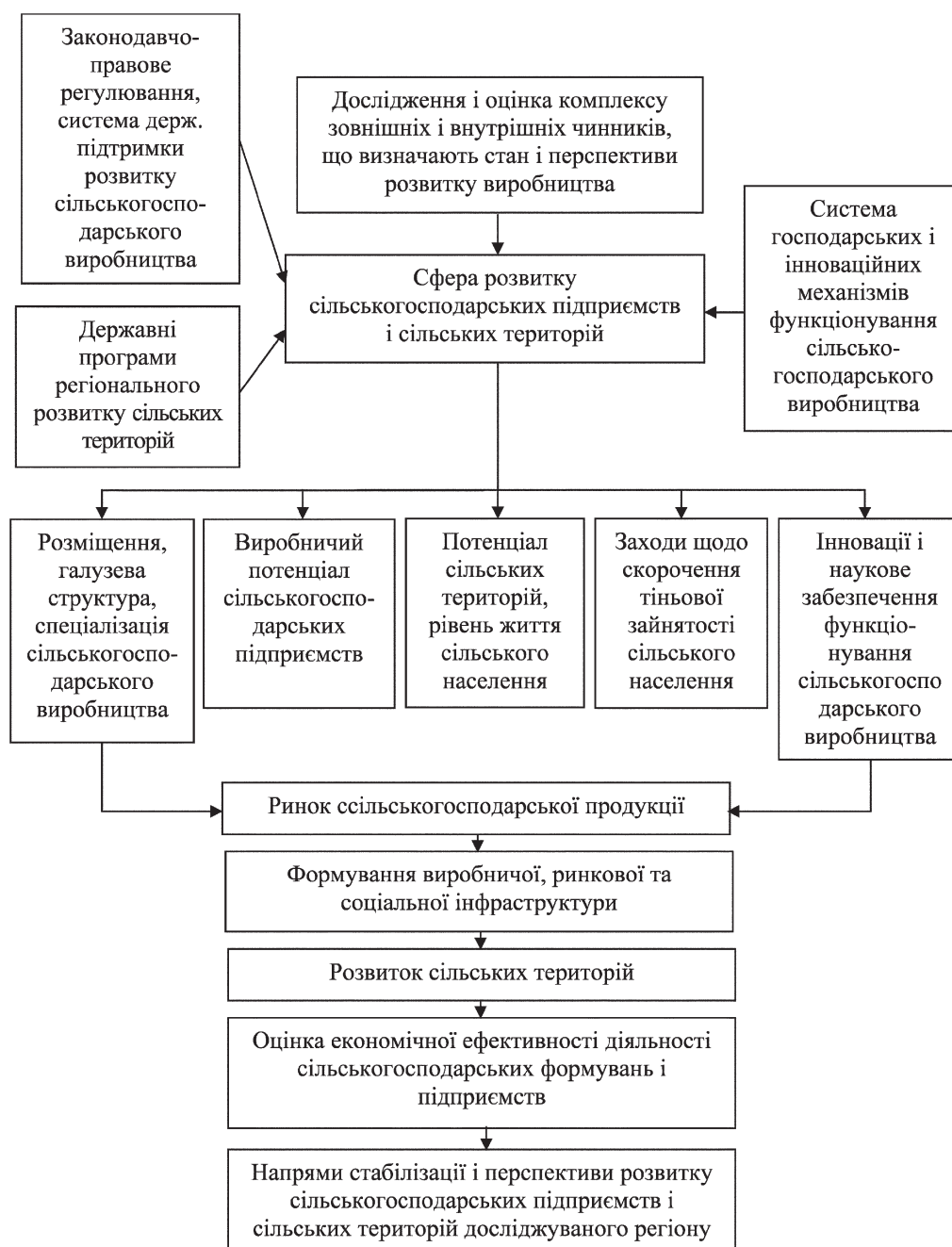

Рис. Структурно складові елементи розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій

кове англійське поняття «*sustain*» означає «витримувати», в сенсі: «Чи витримає вітка яблуні плоди, які наливаються, чи не зламається вона?» Стосовно розвитку людства поняття «*Sustainable development*» якраз і означає розвиток, що не наносить незворотно збитку навколишньому природному середовищу.

Ми ж, не маючи в російській та українській мові поняття, адекватного англійському, скористалися близьким за значенням поняттям стійкості. Оскільки поняття стійкості у нас спирається на представлення стійкості в русі об'єктів або розвитку процесів, ми в більшості своїй стали по-своєму інтерпретувати стійкий соціально-економічний розвиток, як забезпечення позитивного тренда в цьому нерівномірному (з прискореннями і гальмуваннями) процесі розвитку.

Таким чином, на нашу думку, під стійким розвитком суспільства слід розуміти розвиток, що забезпечує збалансоване вирішення соціально-економічних завдань і проблем збереження сприятливого навколишнього середовища та природно-ресурсного потенціалу в цілях задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь людей.

Стійкий розвиток підприємства можна визначити як комплекс дій, які спрямовані на досягнення збалансованого функціонування ключових складових його діяльності. При цьому найважливішим інструментом втілення концепції стійкого розвитку є індикатори, що характеризують якість розвитку в різних сферах діяльності підприємства. Розробка індикаторів ведеться переважно за такими основними напрямками: економічному, соціальному, рекреаційному й екологічному.

Переходячи до розгляду нерідко використовуваних понять «Стійкий сільський розвиток» і «стійке сільське господарство», ми також опиняємося в ситуації неоднозначного їх трактування. Сільська територія — земний простір за межами урбанізованих територій, населений людьми, що характеризується спільністю ознак (природних, історичних тощо).

Відповідно, стійкий розвиток сільських територій являє собою зміни у житті і діяльності людей на основі збалансованого вирішення соціально-економічних завдань і природно-ресурсного потенціалу сільських територій та задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Вищевикладене свідчить про те, що завдяки відносно неточному перекладу з англійської мови поняття «*Sustainable development*» була внесена плутанина в трактування поняття стійкості. Стійкості з позицій виживання людства і стійкості з позицій забезпечення позитивного тренда нерівномірного (з прискореннями і уповільненнями) соціально-економічного і технічного розвитку.

Тому виявляється, що під стійким розвитком сільського господарства можна розуміти як стійкість в сенсі економічного і технічного розвитку, нарощування виробництва, підвищення його ефективності, так і стійкість в сенсі забезпечення збалансованого з позицій природно-ресурсних можливостей розвитку. Це далеко не одне і те ж, хоча дуже воно значною мірою взаємозв'язане.

Крім того, само поняття «Сільське господарство» нині дехто починає трактувати ширше, ніж раніше. Історично склалося, що під сільським господарством розуміється лише виробництво, пов'язане з використанням землі і тварин. Проте ситуація змінилася. На сільських територіях, в сільських поселеннях існує достатньо складна інфраструктура з електричними мережами, дорогами, об'єктами комунального обслуговування і тому подібне. Діють будівельні та інші підприємства й організації.

Необхідно переосмислити деякі поняття, що склалися, і терміни. На нашу думку, під сільським господарством слід розуміти також всі сфери виробництва, що функціонує на сільських територіях. Господарство, що пов'язане з використанням землі і тварин — це аграрне виробництво.

Якщо ми вводимо розширене поняття сільського господарства, то поняття «Стійкий розвиток сільського господарства» навряд чи відрізнятиметься від поняття «Стійкий розвиток сільських територій». Оскільки під стійким розвитком будь-якого господарюючого суб'єкта, сукупності суб'єктів господарювання ми розуміємо їхній економічний і технічний розвиток, то варто взагалі відмовитися від використання словосполучення «стійкий розвиток сільського господарства». Стійкість розвитку аграрного виробництва на осяжному тимчасовому інтервалі бачиться тільки в підвищенні його ефективності. Нарощування обсягів виробництва пов'язане з платоспроможним попитом, а він, як відомо, не має властивості постійного зростання. Номенклатура аграрного виробництва змінюється досить неістотно.

Підвищення якості продукції в основному пов'язане з поверненням до екологічно і генетично чистих технологій. Тому складно вести мову про неконкретизуючий стійкий розвиток аграрного виробництва. На великому тимчасовому інтервалі можна однозначно прагнути тільки підвищення ефективності виробництва на основі енерго і ресурсосберегаючих технологій, використання поновлюваних ресурсів і з обов'язковим збереженням навколишнього середовища.

Стійкий розвиток сільських територій характеризують зовнішні, найважливіші природно-ресурсні обмеження. Вони на віддалену перспективу визнача-

ють можливості соціально-економічного розвитку сільських співтовариств, розвитку господарюючих суб'єктів, природооблаштування і багато чого іншого. Це дуже широкий спектр проблем, який нині вивчається з різних позицій. У одному випадку розглядаються переважно екологічні аспекти, в іншому — переважно соціально-економічні. Так в розвинених країнах світу, в яких вже проведено дискусії по суті та спрямованості робіт і проектів в сільській місцевості, відбулося угруповання проблематики розвитку сільських територій по двох напрямках:

стійкого розвитку (*sustainable development*), яскраво екологічної спрямованості відповідно до терміну «*sustainable* — що витримує»;

сільського розвитку (*rural development*), що пов'язується з соціальною спрямованістю і комплексністю розвитку сільської місцевості, відповідно до терміну «*rural* — сільське».

Скориставшись терміном стійкості при перекладі з англійського, ми фактично розширили поняття стійкого розвитку, зробили його таким, що воно охоплює всю проблематику розвитку сільських територій. При цьому проблематика комплексного (багатогалузевого) розвитку стає складовою частиною проблематики стійкого розвитку і включає проблематику соціально-економічного розвитку, природооблаштування, збереження і збагачення культурно-історичної спадщини тощо. Соціально-економічний розвиток, у свою чергу, пов'язаний з проблемами розвитку громадянського суспільства і забезпечення гідного рівня життя і виробничої діяльності сільських жителів.

Проте нині важливе не лише розуміння того, як структурується проблематика стійкого розвитку сільських територій, а й того, які проблеми найактуальніші, без вирішення яких ми не зможемо перейти до стійкого розвитку. Основними з цих проблем є такі:

планування і організація розвитку сільських територій на основі саморозвитку, починаючи з рівня муніципальних утворень;

всіляке залучення до процесів самоврядування активних представників сільської спільноти;

диверсифікація аграрного виробництва, прискорений розвиток альтернативних видів діяльності на сільських територіях;

розвиток сільської (не тільки сільськогосподарської) консультаційної діяльності;

маркетинг сільських територій та ін.

Водночас доктрина саморозвитку поки що не тільки не знайшла свого віддзеркалення в офіційних матеріалах, але й мало прийнятна на місцях. Податкова база місцевого самоврядування дуже вузька. Без державної підтримки не багато сіль-

ських муніципальних утворень здатні справитися зі всіма злободенними проблемами. При цьому й самоорганізація і місцева ініціатива також украй необхідні. Тому у всьому світі матеріальна підтримка розвитку сільських поселень, територій, бізнесу на них, культури і організації дозволля в обов'язковому порядку припускає наявність місцевих ефективних ініціатив, що спираються на місцеві потенціали. Прерогативою державної політики розвитку сільських територій повинні стати обґрунтована розробка і впровадження проектів, з урахуванням регіональної, виробничої, етнічної, рекреаційної і екологічної особливостей сільської території.

У Україні достатньо різноманітні умови і можливості розвитку сільських територій. Тому без оцінки потенціалів конкретних територій неможливо розробити стратегію розвитку регіону, галузі, країни у цілому. Без типологізації сільських територій по їх ґрунтово-кліматичних і економіко-географічних потенціалах це неможливо зробити.

Висновки. Ефективному розвитку сільськогосподарських підприємств і сільських територій сприятиме чітке визначення наступних проблем:

на яких територіях природно буде складатися ефективно аграрне виробництво;

які території мають потенціал для розвитку альтернативних видів виробництв та іншої підприємницької діяльності людей (наприклад, як зони рекреації для численного міського населення регіонів, зон зеленого, аграрного туризму, ведення традиційних високохудожніх промислів);

для яких територій доцільне згортання багатьох видів діяльності за винятком пов'язаної з розвитком лісового господарства і використанням дарів лісу тощо.

Використані джерела

1. Бобылев С.Н. Экономика устойчивого развития: учебное пособие / Бобылев С. Н., Гиусов Э. В., Перелет Р. А. — М.: Ступени, 2004. — 303 с.
2. Виноградов М.А. Моделирование траекторий устойчивого развития интегрированных бизнес-групп [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.econ.asu.ru/lib/sborn/infec2004/pages/003.htm>.
3. Попова В.В. Факторная теория экономического роста и развития / Попова В. В. — К.: Европ. ун-т, 2005. — 451 с.
4. Грабар І.Г. Синергетика економічних систем: навч. посіб. / [Грабар І. Г., Ходаківський Є. І., Вознюк О. В. та ін.] — Житомир, 2003. — 244 с.
5. Шіковець К.О. Теоретико-методологічні основи моделювання управління економічним розвитком підприємств / К. О. Шіковець // Економіка та управління підприємствами. — 2007. — № 3(69). — С. 162—166.

АГРОТУРИСТИЧНА МОДЕЛЬ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД

Розглянуто принципові положення вертикальної диверсифікації у сфері агро туризму, використання природних благ сільської місцевості та споживання екологічно чистої продукції. Досліджено особливості формування агротуризму та надання агротуристичних послуг в країнах ЄС. Запропоновано модель розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах агротуристичної діяльності господарства.

Диверсифікаційні процеси у сільському господарстві та пов'язаних з ним галузях сільської економіки розглядаються нині не лише в контексті класичної парадигми диверсифікації, тобто як інструмент зменшення операційних ризиків та формування додаткових або альтернативних джерел прибутку, а й як спосіб удосконалення механізму використання ендогенного потенціалу сільських територій. В умовах наслідків ринкових трансформацій в аграрному секторі, які відбулися в Україні за часів незалежності, найпростішим підходом до інтерпретації процесу диверсифікації є його розуміння як такого, що має на меті урізноманітнення портфеля прибутків сільськогосподарських товаровиробників (як підприємств, так і господарств населення), вид діяльності, для якої характерні різні рівні можливих змін та очікуваних результатів, ступінь ризику, ліквідності, сезонності тощо. Проте використання на практиці переваг диверсифікації об'єктивно пов'язується з необхідністю формування концептуальних підходів до зародження, підтримки та стимулювання диверсифікаційних ініціатив серед потенційних учасників цього процесу, що залежить, зокрема, від способу урізноманітнення традиційної діяльності. Серед таких способів, як правило, домінуючими є горизонтальна та вертикальна диверсифікація, в рамках останньої з яких особливої популярності здобуває агротуризм.

Зважаючи на зазначене, можна стверджувати про важливість вивчення й узагальнення європейського досвіду щодо розвитку агротуризму в контексті його сприйняття як одного з основних напрямів диверсифікації сільської економіки та розробка на основі цього адекватних пропозицій щодо розгортання досліджуваного процесу в сільській місцевості України, що й становить *мету даного дослідження*. Акцентуація саме на європейському підході до

агротуристичної моделі диверсифікації сільської економіки пояснюється, *по-перше*, спільністю ідеї визначення сільського господарства базисом розвитку туристичної діяльності в сільській місцевості як в Україні, так і в країнах-членах ЄС та, *по-друге*, проєкцією цієї бізнес-технології переважно на фермерські (а в Україні, відповідно, і на особисті селянські) господарства, хоча перспективність такої діяльності для сільськогосподарських підприємств також не перечується.

Агротуризм як одна з альтернатив диверсифікації сільської економіки неодноразово досліджувався в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Його проблематика стала ключовою для наукових досліджень таких українських вчених як В. Васильєв, В. Косенко, Т. Панченко, О. Слепокуров, В. Фельдман, В. Цибух, В. Шейко, та зарубіжних науковців — В. Ахметова, Н. Еванса, А. Ейтінгона, В. Ілвері, Т. Комена, Р. Мадера, Д. Фостера, В. Храбовченко та ін. Разом з тим, в умовах становлення національної моделі розвитку туристичної діяльності з руральним забарвленням особливої цінності набуває європейський досвід з множиною здобутих ним позитивних уроків.

Поява агротуризму як способу відпочинку в сільській місцевості в Європі датується 70—ми рр. минулого століття, причиною якого стали екологічні проблеми більшості європейських міст. Його становлення викликано потребами міських жителів щодо використання природних благ сільської місцевості та споживання екологічно чистої продукції. Нині європейський агротуризм мотивується до розвитку з позиції як користувачів, так і виробників характерних для нього послуг. Якщо важливість такого виду туризму для самих туристів є цілком зрозумілою та неодноразово описаною, то для іншої категорії суб'єктів, що приймають в ньому участь, тобто для виробників туристичних послуг, це питання залишається відкритим, в тому числі й на європейському рівні. Так, одні дослідники обстоюють позицію щодо мотивації агротуристичної діяльності через її сприйняття як соціального вікна до зовнішнього світу, в той час як інші підкреслюють, що він забезпечує надходження зовнішніх засобів для інвестування у сільське господарство [2]. Узагальнення позицій різних

вчених щодо цього питання дає змогу стверджувати, що обмеження лише одним з можливих чинників, які спонукають до ведення агротуристичного бізнесу в ЄС, недоцільне, оскільки, як правило, характерним є їх поєднання. Проте, серед основних з таких чинників традиційно відмічаються:

- диверсифікація джерел доходів;
- соціальні або економічні причини, пов'язані зі змінами у житті членів господарства;
- інтерес до навчання споживачів;
- сприйняття роботи вдома кращою, ніж поза ним [3].

Від набору чинників, що мотивують відкриття туристичного бізнесу у сільській місцевості часто залежить і сама форма його здійснення, комплекс пропонуванних послуг, серед яких у країнах ЄС домінуючими вважаються наведені на рис. 1.

Дослідження особливостей агротуризму в країнах ЄС доводить, що в кожній з них розвиток зазначених на рис. 1 видів послуг відбувається по-різному, часто формуються і такі, що непритаманні іншим країнам. Цей факт ще раз доводить можливість розглядати досліджуваний вид туризму не лише як внутрішній, а й з позиції туристичного інтересу для в'їзних туристів.

Моніторинг розвитку агротуристичної діяльності як інструменту диверсифікації сільської економіки, що входить до ключових осей політики сільського розвитку, в різних країнах-членах ЄС набуває різних рис не лише з огляду на структуру послуг та суб'єктів, які їх надають, а й щодо кількісних параметрів поширення (рис. 2):

Традиційно найкращі результати розвитку агротуристичної діяльності характерні для Німеччини, Австрії, Швейцарії, Франції, Італії та Іспанії (аналіз розвитку агротуризму в окремих країнах ЄС зроблено на основі офіційних даних

Європейської тренувальної мережі «*Rural Tourism International*» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ruraltourisminternational.org). Разом з тим, серед французьких фермерів лише 2,8 % надають послуги туристам. В структурі цих послуг 69 % фермерів пропонують умови для проживання, 16 % – харчування, 3,9 % – можливість участі у місцевих промислах, 29 % – в інших видах діяльності.

Якісна сторона агротуристичних перетворень у Франції пов'язується з двома процесами. *По-перше*, починаючи з 1998 р. кількість диверсифікованих господарств, що обрали саме цей вид альтернативної діяльності, зросла на 13 %, та, *по-друге*, все це відбулося на фоні катастрофічного зменшення кількості фермерських господарств взагалі. Тож можна стверджувати, що агротуризм як стратегія диверсифікації діяльності з усіма можливими позитивними і негативними її наслідками та з урахуванням тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва у Франції набула значної популярності.

На відміну від Франції, агротуризм в Іспанії, що до сьогоднішнього дня не отримав єдиного термінологічного окреслення, розвивався з дещо інших причин. Його головною місією стала необхідність призупинення депопуляційних процесів, створення додаткових джерел доходів та формування передумов для нових людських контактів. Сучасний стан розвитку агротуризму в цій країні зумовлюється значними обсягами наданої підтримки зі сторони європейських програм Leader I, Leader II та Leader Plus, а також їх іспанського прототипу – ініціативи «PRODER». В цілому, агротуристичний сектор займає в загальній туристичній індустрії Іспанії лише 5 %-ий сегмент, що включає приблизно 50 000 ліжко-місць, які розміщені в 7000 господарств, тобто в се-

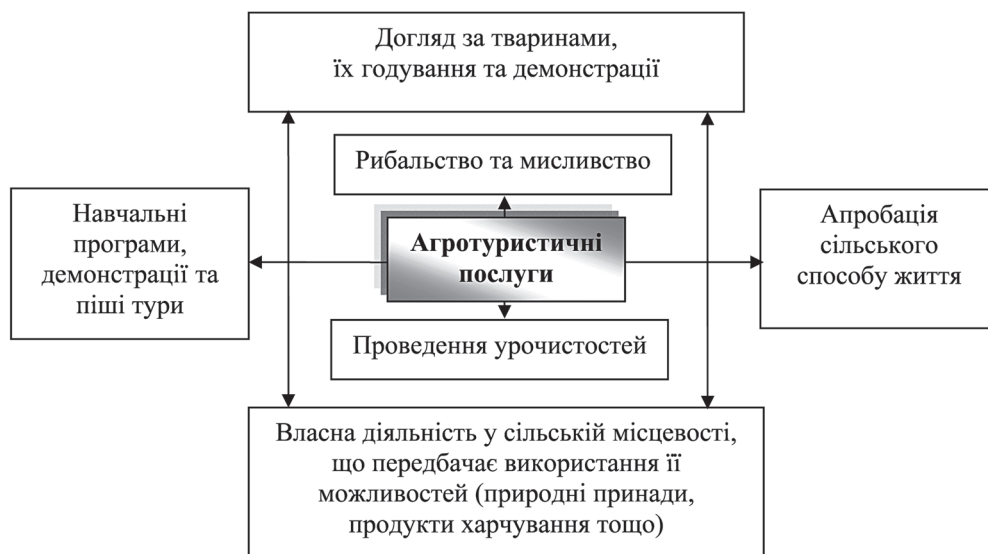

Рис. 1. Види агротуристичних послуг

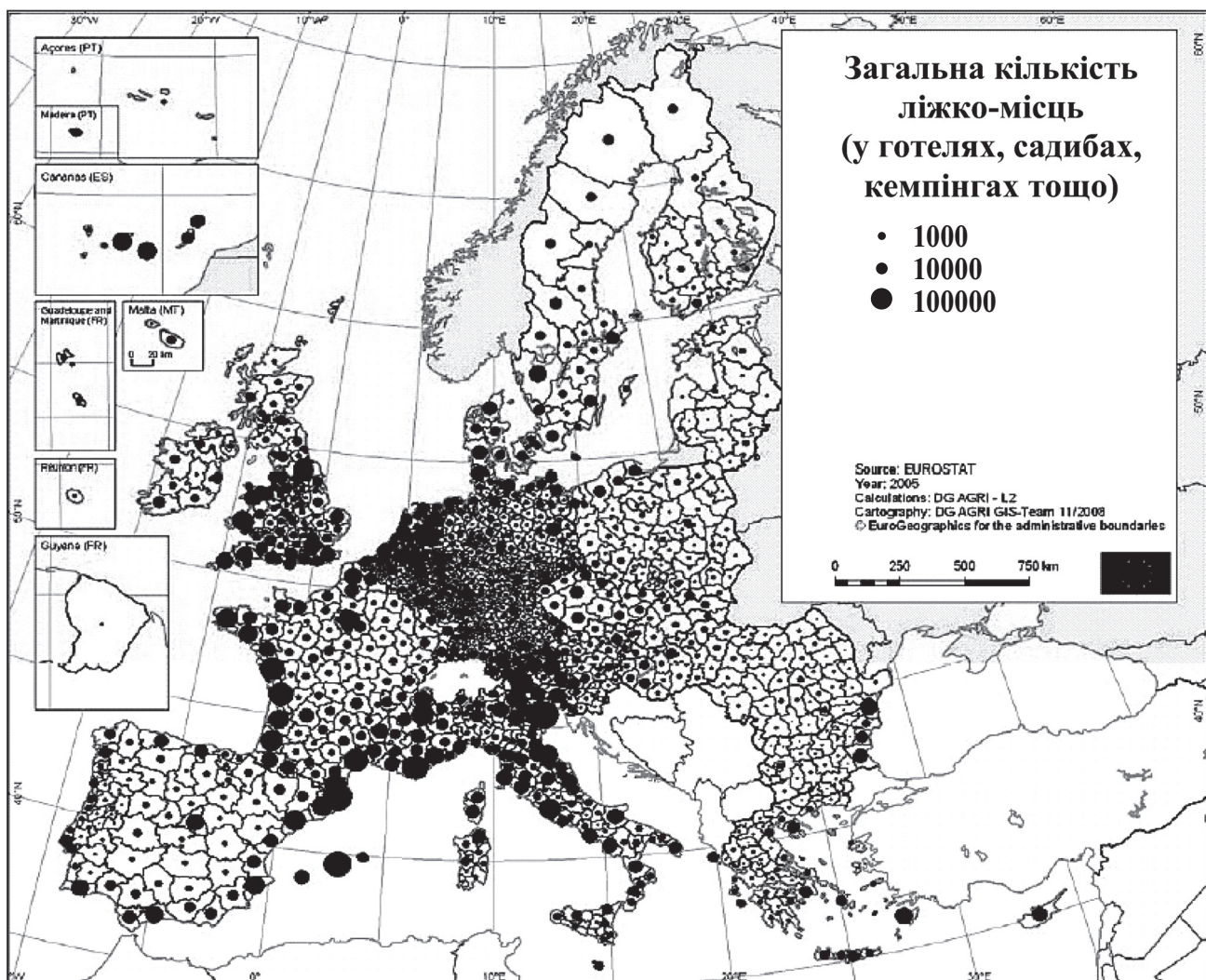

Рис. 2. Розвиток агротуризму в країнах-членах ЄС [4]

редньому можливості кожної з таких туристичних садиб обмежені прийняттям та обслуговуванням 7 туристів.

У Великобританії, яка однією з перших започаткувала поширення туристичних потоків на сільську місцевість, агротуризм визначено стратегічним напрямом розвитку сільської економіки, процес якого охопив понад 63 % фермерів. Серед диверсифікованих у такий спосіб фермерських господарств майже 100 % визнали такий вид діяльності життєво необхідним.

Дещо іншою є ситуація з розвитком агротуризму в країнах-членах ЄС останньої хвилі приєднання. Зокрема в Румунії агротуризм хоча й існував починаючи з 1990-х років, проте мав неорганізований характер. Для впорядкування тіньового ринку туристичних послуг у сільській місцевості країна отримала ряд преференцій, серед яких лібералізація податкової системи та пільгові кредитні можливості для господарств, які планували започаткувати власний туристичний бізнес, а також сприяння у

формуванні належного інституційного середовища. Результатом таких заходів стало переосмислення традиційної господарської поведінки фермерів, які визнавали основним джерелом своїх доходів виключно сільське господарство, на користь агротуризму та імплементація європейських підходів щодо його організації (впровадження системи класифікації умов для проживання туристів, їх відповідне маркування, моніторинг якості послуг тощо).

В Болгарії розвиток агротуристичних послуг пов'язується переважно з ідеями національної культурної спадщини, традиційної сільської архітектури та особливостей сільського способу життя, можливості для ознайомлення з якими є максимальними саме за умов проживання у сільській місцевості. Крім того, особлива увага приділяється споживанню екологічно чистої продукції, що доводить позитивний вплив агротуризму на розвиток екологічного землеробства. Проте за оцінками європейських експертів потенціал Болгарії у сфері агротуризму використовується поки що неповною мірою.

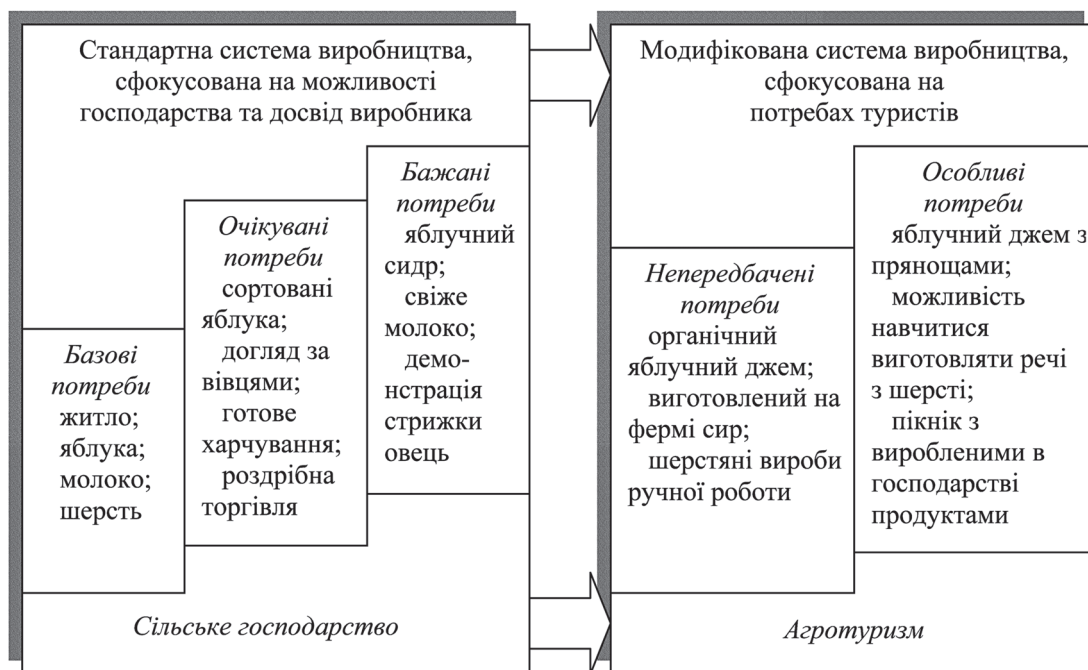

Рис. 3. Модель розвитку сільськогосподарського виробництва в умовах агротуристичної діяльності господарства, адаптовано на основі [3]

Ключовими ознаками європейського підходу до розвитку агротуризму, притаманними кожній з розглянутих країн, є самоідентифікація та самодопомога, кооперація між всіма учасниками цього процесу, підтримка діяльності завдяки реалізації програм розвитку територій та міжрегіональне і міжгалузеве співробітництво [1]. Це ще раз засвідчує необхідність сприйняття агротуризму як напрямку диверсифікації сільськогосподарських товаровиробників, основними чинниками успіху якої є людський потенціал (зокрема здатність до підприємництва, ефективні комунікативні навички) та розвинені соціальні мережі.

Поряд з цим не можливо недооцінити і такий критичний для агротуристичної діяльності фактор успіху як розуміння потреб споживачів, здатність до якої корелює з можливістю надання якісних послуг та виступає базисом розвитку прибуткового туристичного бізнесу у сільській місцевості. Важливим є і вміння поєднувати традиційну сільськогосподарську діяльність з потребами туристів, від якої залежить і структура виробництва (рис. 3).

Зображена модель свідчить про необхідність застосування принципів стратегічного планування стосовно виробничої структури диверсифікованих господарств та моделювання трансформаційних процесів, які можуть диктуватися потребами туристів.

Висновки. Агротуризм в країнах ЄС набув розвитку передусім завдяки зниженню економічної значимості сільського господарства та необхідності його диверсифікації. За таких умов сільська місцевість втрачає привабливість як місце прожи-

вання та роботи. Відповідно підвищується рівень безробіття, а інколи й бідності. Тож можна стверджувати, що розвиток агротуризму є позитивним процесом як для мікро-, так і для макrorівня сільської економіки. Правильність такої позиції доводить досвід країн ЄС.

Проте в Україні, незважаючи на соціально-економічні та природні принади сільських територій, такий вид диверсифікованої діяльності серед сільськогосподарських товаровиробників поширення не здобув. Тож існує необхідність розробки концептуальних підходів до формування національної моделі агротуризму та практичних рекомендацій щодо створення конкурентоспроможних туристичних послуг, що й визначає перспективи подальших досліджень у започаткованому напрямі.

Використані джерела

1. Платнова Ю.В. Применение немецкого опыта развития агротуризма в Ярославской области Российской Федерации / Ю. В. Платнова [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_tourism/platonova.htm.
2. Telfer D. Tourism and Development in the Developing World / D. Telfer, R. Sharpley. — 2008. — 263 p.
3. Comen T. Agricultural Diversification and Agritourism: Critical Success Factors. Interim Report (2008), Vermont / T. Comen, D. Foster [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.uvm.edu/tourismresearch/agtour/publications/Agritourism%20Report.pdf.
4. Rural Development in the European Union: Statistical and Economic Information / Report 2008. — European Commission, December 2008. — 378 p.
5. Towards Quality Rural Tourism Training in Europe [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ruraltourisminternational.org.

М.Ю. Коденська,

*д. е. н., професор,
ННЦ «Інститут аграрної економіки»*

А.В. Доронін,

*аспірант,
ННЦ «Інститут землеробства УААН»*

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Здійснено оцінку ефективності виробництва цукрових буряків, їх переробки та виробництва цукру в Україні за період з 2001 по 2009 роки. Проаналізовано динаміку виробництва цукрових буряків за категоріями господарств. Визначено шляхи підвищення ефективності цукрового виробництва в Україні та забезпечення стабільного функціонування галузі в умовах адаптації України до СОТ.

Цукрова галузь України завжди відігравала вагомий роль в економіці країни і соціальному розвитку суспільства. На початку 90-х років минулого століття Україна виробляла в середньому до 5 млн тонн цукру та входила до шістки найбільших експортерів бурякового цукру в світі. Безсистемний перехід економіки країни до ринкових умов без попередньо створених відповідних економічних передумов розвитку регульованого ринку призвів до загальної економічної кризи, у тому числі й у цукробуряковому виробництві. За 2006–2009 роки в Україні значно скоротились розміри посівних площ під цукровими буряками, зменшилось виробництво цукру, особливо у 2009 р., коли його було вироблено 1,267 млн тон і Україна вимушена вдатись до імпорту. Крім того, Україна з 16 травня 2008 року набула повноправного членства у СОТ та взяла на себе зобов'язання запровадити імпорту тарифну квоту обсягом 260 тис. тонн цукру-сирцю з тростини за пільговим тарифом (2 %) і доведенням її у 2010 році до 267 тис. тонн. Проте, в буряківництві і цукроварінні існує низка нерегульованих організаційно-економічних питань від вирішення яких залежить конкурентоспроможність продукції цукробурякового виробництва.

Результати дослідження проблематики підвищення конкурентоспроможності продукції висвітлені у наукових працях В. Андрійчука, П. Гайдуцького, М. Маліка, Б. Пасхавера, П. Саблука та ін. Питанням розвитку цукробурякового підкомплексу АПК

та шляхів його відродження значну увагу приділяють В. Бондарь, О. Заєць, М. Коденська, А. Фурса, М. Ярчук та інші вчені, наукові напрацювання яких пов'язані з практичним вирішенням конкретних проблем галузі.

Метою дослідження є обґрунтування рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності підприємств цукрової галузі України та розробка шляхів забезпечення стабільного їх функціонування в умовах посилення економічної конкуренції.

Цукробурякове виробництво — важлива експортоспроможна сфера формування й розвитку продовольчого комплексу країни, яка вимагає вивчення та творчого застосування зарубіжного досвіду в регулюванні ринку цукрових буряків та цукру. Аграрна політика України повинна враховувати глобальні процеси і зміни, що відбуваються на світовому ринку цукру, і визначити та сформувати власні рамкові умови для подальшого розвитку підприємств цукробурякового підкомплексу.

Нині у світі виробляють цукор понад 100 країн. Згідно даних Міжнародної організації цукру виробництво солодкого продукту в світі за 2008/2009 м.р. зменшилось до 153 млн т, а споживання зросло до 164,3 млн т, дефіцит цукру склав 11,3 млн т, що викликало значний ріст світової ціни як на білий цукор, так і на цукор-сирець з тростини. В наступному маркетинговому році прогнозується дефіцит цукру на рівні 9,4 млн т [1, с. 104; 2, с. 99; 3]. Отже, кон'юнктура світового ринку цукру в найближчі роки буде сприятливою для вітчизняної галузі.

Політика протекціонізму країн ЄС щодо цукробурякового виробництва призвела до повного регламентування державою обсягів виробництва, цін, експорту та імпорту цукру. Тому на вимогу країн-членів СОТ була розпочата у 2006 році реформа організації

ринку цукру ЄС. Суть реформи полягає в тому, що починаючи з 2006/2007 м.р. відбувається поступове зниження цін на цукрові буряки з 32,86 євро/т до 26,3 євро/т в 2009/2010 м.р., відповідно ціна на цукор знижується з 632 євро/т до 404,4 євро [4, с. 342].

Період роботи нової системи цукрового ринку передбачено строком на 9 років — до 2014 року [5]. При цьому для оцінки рентабельності буряківництва окремого господарства поряд із рівнем врожаю і витратами необхідною умовою стане досягнення встановлення рівня ціни на цукрові буряки [6]. Крім того, Комісією ЄС прийнята добровільна схема на 4 роки для стимулювання постійної відмови від квоти на виробництво цукру, планується зменшити виробництво цукру на 6 млн т — до 13 млн т. Якщо добровільна реструктуризація не спрацює як передбачається, то буде здійснюватися примусове скорочення квот в 2010 році [7].

На думку європейських експертів, при наявних угодах про вільну торгівлю, збереження теперішніх цін на цукор призвело б до збільшення імпорту цукру. Тому необхідно було здійснити реформу зі значним зниженням цін на цукор і буряки, щоб забезпечити конкурентоспроможність цукрової промисловості в країнах ЄС.

В результаті реформи такі країни ЄС як Болгарія, Латвія, Португалія, Словенія та Ірландія повністю відмовились від виробництва цукру. Головні виробники цукру в ЄС — Франція, Німеччина, Польща та Великобританія відмовились від 20 % своїх квот в 2007/2008 маркетинговому році. В 2008/2009 м.р. відмовились ще від 0,2 млн т квоти на ізоглюкозу, що дало в сумі 5,8 млн т [7, с. 6]. Скорочення виробництва у комбінації зі зниженням цін суттєво вплинуло на цукробурякове виробництво в країнах ЄС. Цукрова промисловість перемістилась в зони стійкого буряківництва — у пояс шириною приблизно 600 км між Лондоном та Прагою, відбулася реструктуризація цукрового сектору — дрібні виробники припинили виробництво цукру або об'єдналися з крупними компаніями.

Для директора Інституту досліджень цукрових буряків в Геттінгені, професора Бернварда Мерлендера основні передумови успішного вирощування цукрових буряків вбачаються в тому, щоб збирати з одиниці площі більше цукру при менших витратах. Лише в цьому випадку буряківництво в майбутньому залишиться ефективним. Науковець відзначив, що буряки необхідно розглядати як сировину для виробництва цукру та біоетанолу [8, с. 158]. За його прогнозами в Німеччині збір цукру в 2015 році повинен становити в середньому 15 т/га [9, с. 100]. При

цьому заступник голови Федерального Об'єднання виробництва біоетанолу в Німеччині Маркварт Кунц перспективою використання біоетанолу вважає 10 % добавку до бензинів, що надасть водіям автомобілів альтернативне паливо прийнятне за ціною та нешкідливе для навколишнього середовища [10, с. 298].

Отже, виважена і поступова реформа ринку цукру ЄС дає змогу не лише суттєво знизити споживчі ціни та вивести з ринку неконкурентоспроможні компанії, забезпечити тим самим стабільну цінову ситуацію на ринку, а й суттєво спростити режим в цукровому секторі до більш прозорого та скоротити державні витрати до мінімуму. При цьому, підприємства з більш диверсифікованим виробництвом втрачатимуть менше, ніж спеціалізовані аграрні підприємства.

Одним із шляхів підвищення ефективності буряківництва в Україні є додержання технологій вирощування цукрових буряків, основними елементами яких є живлення рослин та їх захист від шкідників, хвороб і бур'янів, що разом з ґрунтово-кліматичним умовами забезпечує підвищення урожайності культури та відповідно збільшення збору цукру з 1 га (табл. 1).

Так, в 2001 р. в середньому по Україні урожайність цукрових буряків в усіх категорія господарств становила 18,3 т/га, а в 2009 р. — 31,5 т/га. При цьому цукристість коренеплодів при прийманні в 2001 р. становила 15,2 %, а в 2009 р. — 16,9 %, отже спостерігається чітка тенденція до підвищення цукристості буряків при прийманні. Слід зазначити, що площа цукрових буряків до збирання за відповідний період зменшилася на 62,5 % (від 853,1 тис. га в 2001 р. до 319,7 тис. га в 2009 р.), а збір цукру збільшився з 2,77 до 5,31 т/га. Тобто, в Україні зменшення посівів цукрових буряків супроводжується нарощуванням обсягів виробництва продукції з одиниці площі за рахунок більш інтенсивного використання земельних ресурсів.

Нарощення урожайності цукрових буряків зумовлено розвитком культури землеробства та підвищенням технологічної дисципліни. Так, якщо в 2001 р. на кожний гектар товаровиробники вносили по 90 кг діючої речовини (д.р.) мінеральних добрив, то в 2009 р. — 220 кг/га д.р., що в 2,4 раза більше, ніж у 2001 році. Встановлено тісний прямий кореляційний зв'язок між кількістю внесених мінеральних добрив та урожайністю коренеплодів. Коефіцієнт кореляції становить 0,96.

За останні роки особливу увагу приділяли захисту цукрових буряків від шкідників і хвороб, які

істотно знижують їх продуктивність. Якщо в 2001 р. від хвороб (переважно від церкоспорозу) було захищено лише 8,9 % площ цукрових буряків до збирання, то в 2009 р. — посіви були повністю захищені. Встановлено тісний прямий кореляційний зв'язок між кількістю внесених фунгіцидів та урожайністю коренеплодів. Коефіцієнт кореляції становить 0,86. Посіви цукрових буряків також краще були захищені від бур'янів. Якщо в 2001 р. гербіцидами оброблялося лише 65,9 % площ до збирання цукрових буряків, то в 2009 р. кожне бурякове поле тричі було оброблено гербіцидами.

Концентрація виробництва цукросировини у потужних спеціалізованих підприємствах дає можливість вирощувати цукрові буряки за інтенсивними технологіями, що забезпечує істотне підвищення їх урожайності та валового збору (табл. 2).

Так, в середньому за 2005–2009 роки в сільськогосподарських підприємствах урожайність цукрових буряків була вищою на 3,2 % за середню, одержану в усіх категоріях господарств. Урожайність цукрових буряків, вирощених цукровими заводами була на 9,1 % вищою, ніж середня в Україні. У господарствах населення — на 16,4 % нижчою від середньої по Україні, відповідно — на 19,1 % нижчою, ніж у сільськогосподарських підприємствах та на 6,4 % нижчою, від урожайності, одержаної фермерськими господарствами, що було зумовлено недодержанням елементів інтенсивної технології виробництва цукрових буряків та призвело до істотного зниження їх продуктивності, що негативно позначилось на загальних показниках продуктивності галузі в Україні.

Спостерігається тенденція до збільшення виробництва коренеплодів цукровими заводами при відповідному скороченні площ посіву цукрових буряків у господарствах населення та фермерських господарствах. Так, на цукрових заводах валовий збір цукросировини в 2009 р. становив 6,5 млн т або 64,5 % від загального в Україні, що майже втричі більше порівняно з 2005 роком.

На підвищення конкурентоспроможності продукції цукробурякового виробництва суттєвий вплив здійснює державна підтримка галузі. У 2008 р. вперше в Україні сільгоспвиробники отримали підтримку з держбюджету на виробництво цукрових буряків у розмірі 750 грн на 1 га [11, с. 42]. Такий захід став необхідним у зв'язку з різким погіршенням в 2007 році показників ефективності виробництва цукрових буряків (рентабельність — 11,1 %) та цукру, рентабельність якого становила — 2,5 % (табл. 3).

Основною причиною зниження рівня рентабельності цукробурякового виробництва стало різке зростання цін на матеріально-технічні ресурси та необґрунтоване зниження цін на цукрові буряки та цукор. За даними НАЦУ «Укрцукор» частка палива та енергії в собівартості цукру становить 30 %. З метою підтримки виробників цукру Урядом з 1 жовтня 2009 р. встановлено граничний рівень ціни на газ, що використовується для виробництва цукру, на рівні 1584,4 грн (без ПДВ, збору у вигляді цільової надбавки, транспортування) за 1 тис. куб. м, або на 20 % нижче від попередньої, що дало економію виробникам понад 180 млн грн [12, с. 15].

Таблиця 1

Ефективність виробництва цукрових буряків в Україні

Показник	Рік									
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	
Площа буряків до збирання, тис га	853,1	763,3	665,6	696,5	623,3	787,6	577,0	377,2	319,7	
Валовий збір цукрових буряків, млн т	15,57	14,45	13,39	16,6	15,47	22,42	16,98	13,44	10,07	
Урожайність, т/га	18,26	18,93	20,12	23,83	24,82	28,47	29,42	35,62	31,49	
Дигестія коренеплодів при прийманні, %	15,17	14,5	15,7	15,0	16,63	15,77	15,02	16,02	16,85	
Збір цукру, т/га*	2,77	2,74	3,16	3,57	4,13	4,49	4,42	5,71	5,31	
Собівартість 1 т, грн	134,2	137,3	131,2	137,6	170,3	168,5	179,9	209,2	304,5	
Ціна реалізації 1 т цукросировини, грн	136,2	125,4	139,3	136,5	178,5	187,2	160,0	224,0	416,3	
Рівень рентабельності виробництва цукрових буряків, %	+ 1,5	- 8,6	+ 6,2	- 0,8	+ 4,8	+ 11,1	- 11,1	+ 7,1	+ 36,7	
<i>Внесено</i>										
Органічні добрива, т/га	12,3	11,8	9,5	9,0	8,3	6,3	5,4	4,5	3,6	
Мінеральні добрива, кг/га д.р.	90	98	108	130	174	209	271	287	220	
<i>Оброблено посівів, тис. га</i>										
Гербіцидами	562	624	618	725	920	1542	1530	1144	1050	
Фунгіцидами	76	143	164	205	290	540	499	469	346	
Інсектицидами	192	220	212	360	243	325	309	273	200	

Джерело: Матеріали Держкомстату України ф.29 с.-г, ф.50 с.-г за 2001–2009 р.р.; * розрах. дані

Виробництво цукрових буряків за категоріями господарств України

Показник	Рік					Зміна 2009 р до 2005 р, %	Середнє за 2005—2009 рр.
	2005	2006	2007	2008	2009		
<i>Площа до збирання цукрових буряків в Україні, тис. га</i>							
Всі категорії господарств	623,3	787,6	577,0	377,2	319,7	-48,7	536,96
Господарства населення	147,8	147,0	96,9	55,0	33,9	-77,1	96,12
у % до загального по Україні	23,7	18,7	16,8	14,6	10,6	—	17,9
Сільськогосподарські підприємства, всього	475,5	640,6	480,1	322,2	285,8	-39,9	440,8
у % до загального по Україні	76,3	81,3	83,2	85,4	89,4	-	82,1
Фермерські господарства	57,7	87,2	52,9	25,9	18,7	-67,6	48,5
у % до загального по Україні	9,3	11,1	9,2	6,9	5,8	—	9,0
Цукрові заводи	63	121	120	151	205	+ в 3 р.	132,0
у % до загального по Україні	10,1	15,4	20,8	40,0	64,1	—	24,6
<i>Валовий збір цукрових буряків в Україні, млн т</i>							
Всі категорії господарств	15,47	22,42	16,98	13,44	10,07	-34,9	15,7
Господарства населення	3,32	3,38	2,21	1,64	0,92	-72,3	2,3
у % до загального по Україні	21,5	15,1	13,0	12,2	9,1	—	14,6
Сільськогосподарські підприємства, всього	12,15	19,04	14,76	11,79	9,15	-24,7	13,4
у % до загального по Україні	78,5	84,9	86,9	87,7	90,9	—	85,3
Фермерські господарства	1,37	2,36	1,41	0,82	0,45	-67,2	1,3
у % до загального по Україні	8,9	10,5	8,3	6,1	4,5	—	8,2
Цукрові заводи	2,2	3,6	3,6	5,6	6,5	+ в 3 рази	4,3
у % до загального по Україні	14,2	16,1	21,2	41,7	64,5	—	27,4
<i>Урожайність цукрових буряків в Україні, т/га</i>							
Всі категорії господарств	24,82	28,47	29,42	35,62	31,49	+ 26,9	30,0
Господарства населення	22,48	22,99	22,83	29,84	27,04	+ 20,3	25,0
у % до загального по Україні	90,6	80,8	77,6	83,8	85,9	—	83,6
Сільськогосподарські підприємства, всього	25,54	29,72	30,75	36,61	32,02	+ 25,4	30,9
у % до загального по Україні	102,9	104,4	104,5	102,8	101,7	—	103,2
Фермерські господарства	23,81	27,06	26,66	31,54	24,3	+ 2,1	26,7
у % до загального по Україні	95,9	95,0	90,6	88,5	77,2	—	89,0
Цукрові заводи	34,92	29,75	30	37,1	31,71	-9,2	32,7
у % до загального по Україні	140,7	104,5	102,0	104,2	100,7	—	109,1

Джерело: Матеріали Держкомстату України ф.29 с.-г за 2005—2009 р.р.; НАЦУ «Укрцукор»

Зменшення кількості працюючих заводів та їх потужностей, зменшення виробництва цукрових буряків на 35,3 % та цукру на 23,2 % за всіма ознаками набуває поступового процесу стабілізації. Так, у 2009 р. зросла ефективність виробництва цукрових буряків (рентабельність +35,0 %) та цукру (рентабельність +2,3 %). За досліджуваній період вихід цукру на заводах підвищився від 11,4 % в 2001 р. до 13,7 % в 2009 р., коефіцієнт виробництва, який характеризує ступінь вилучення цукру з заготовленої сировини по Україні підвищився з 72,3 % до 79,4 %, коефіцієнт заводу — ступінь вилучення цукру з буряку без врахування втрат на бурякопункті підвищився з 78,1 % до 83,8 %. Тобто в результаті отримано лише 83,8 % цукру від введеного в завод.

Різниця в 4,4 одиниці між коефіцієнтами виробництва і заводу по галузі є надто високою і свідчить про високі втрати буряків і цукру при

прийманні, зберіганні і транспортуванні коренеплодів. Порівняння показника роботи українських і європейських цукрових заводів, де коефіцієнт заводу становить 83—89 %, свідчить про те, що вітчизняні виробники втрачають від 1 до 7 % цукру [2, с. 89]. Причинами цих втрат є неритмічна робота заводів, морально та фізично застаріле технологічне обладнання.

За даними НАЦУ «Укрцукор» в 2009 році 56 працюючих цукрових заводів допустили простої — 112,33 завододіб, з яких: 92,94 — позацехові, в основному через недостатню кількість надходження буряків на переробку, 19,39 — цехові. Середньодобова переробка цукрових буряків на 1 завод в 2009 р. становила 3344 т [2, с. 86]. Беручи до уваги вихід цукру 13,72 %, маємо середньодобове виробництво 458,8 т цукру одним заводом. При ціні на цукор 5800 грн/т — одна доба простою заводу обходилась в суму 2661 тис. грн. Таким чином, цу-

Показники ефективності переробки цукрових буряків та виробництва цукру в Україні

Показник	Рік								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Прийнято буряків на заводи, млн т	15,15	13,75	12,96	16,1	14,92	22,15	16,37	12,54	9,44
Перероблено буряків, млн т	14,57	13,24	12,33	15,57	14,43	21,38	15,92	12,23	9,21
Втрати буряків при зберіганні, %	3,8	3,44	4,38	3,35	3,25	3,41	2,67	2,5	2,45
Вироблено цукру з буряків, млн т	1,65	1,43	1,55	1,79	1,89	2,6	1,86	1,57	1,27
Вироблено цукру, т/га	1,93	1,86	2,18	2,57	3,05	3,27	3,24	4,16	4,0
Вихід цукру, %	11,4	10,77	11,83	11,51	13,14	12,21	11,65	12,85	13,72
Вміст цукру в мелясі, %	2,24	2,18	2,26	2,06	2,07	2,03	1,97	1,87	1,86
Коефіцієнт виробництва, %	72,3	71,71	72,07	74,18	76,45	74,77	75,53	78,07	79,42
Коефіцієнт заводу, %	78,08	77,37	78,53	79,33	81,35	80,37	80,17	82,38	83,82
Кількість працюючих цукрових заводів	147	128	121	120	116	119	110	70	56
Потужність задіяних заводів, тис. т	399,0	364,1	336,4	339,6	330,3	336,4	310,2	218,6	180,5
Тривалість виробництва, діб	47,6	63,1	51,4	61,6	59,0	78,1	59,5	61,5	54,0
Тривалість сокодобування, діб	42,6	46,4	45,0	53,7	53,5	73,4	54,0	55,8	49,2
Рівень рентабельності виробництва цукру, %	+ 0,3	- 3,0	+ 1,6	- 3,7	+ 7,0	+ 2,4	- 2,5	- 2,0	+ 2,3

Джерело: Матеріали НАЦУ «Укрцукор»

крова галузь за сезон не випустила цукру на суму 298,9 млн грн.

Тривалість виробництва та сокодобування в цілому по галузі збільшилась на 13,4 та 15,5 % відповідно. Але різниця між цими показниками в середньому на один завод склала 4,8 діб, тобто кожний працюючий завод простояв 4,8 діб. На багатьох заводах станції сокодобування, дефекації і продуктивні відділення працюють нижче своїх можливостей, і, як наслідок, заводи мають вміст цукру в мелясі 1,86 %. Проте цей показник з роками знижується і свідчить про зменшення втрат цукру у виробництві. При цьому виробництво цукру з 1 га зібраної площі збільшується. Якщо в 2001 р. було вироблено 1,93 т цукру з 1 га, то в 2009 р. — 4,0 т/га.

Світові тенденції 2009/2010 маркетингового року спричинили підвищення цін на цукор, що спонукає виробників переглянути свої наміри у бік збільшення площ вирощування цукрових буряків та виробництва цукру.

За ознакою ґрунтового потенціалу, особливостями кліматичних умов Інститутом цукрових буряків НААН України визначений буряковий пояс України. Найсприятливішою зоною вирощування цукрових буряків, в якій можна одержувати врожайність коренеплодів в межах 55–60 т/га, є західні області України — Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Хмельницька. Менш сприятливою є зона,

в яку входять Вінницька, Житомирська, Київська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська та Чернігівська області, де гарантовано можна одержувати урожайність коренеплодів 50–55 т/га. Ще менше сприятливою зоною бурякового поясу, в якій можна одержувати врожайність коренеплодів в межах 45–50 т/га є Кіровоградська та Чернівецька області. Решта областей, в яких вирощують цукрові буряки, але вони не включені до бурякового поясу несприятливі для буряківництва за ґрунтово-кліматичними умовами [13].

Аналіз середньої урожайності цукрових буряків за 2001–2009 рр. показав, що найвищою вона була (25,2–25,9 т/га) в першому і другому бурякових поясах, дещо нижчою (23,8 т/га) — в третьому поясі, а при вирощуванні цукрових буряків в регіонах, які не увійшли у буряковий пояс урожайність була найнижчою і становила лише 18,8 т/га.

З метою забезпечення життєздатності сільськогосподарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку Урядом затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [14, с. 7]. Зокрема, у разі виконання заходів передбачених цією програмою, у 2015 році очікується виробництво 25 млн т цукрових буряків та 3,1 млн т цукру. Споживання цукру становитиме 38 кілограмів на одну особу на рік. Зазначимо, що нормативи споживання цукру на продовольчі та нехарчові цілі залежить від рівня соціального, економічного,

науково-технічного розвитку країни, національних особливостей харчування населення.

Значення цукрових буряків не обмежується лише виробництвом з них цукру. В процесі заводської переробки буряків одержують жом і мелясу. Жом використовують для годівлі тварин, а також виробництва пектинового клею, що застосовується у текстильному виробництві. Мелясу широко використовують при виготовленні комбікормів. Вона є сировинною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів для хлібопекарської промисловості, молочної та лимонної кислот [15, с. 54].

Підвищення продуктивності роботи цукрових заводів зумовлено їх матеріально-технічним переоснащенням та безперебійним забезпеченням якісною цукросировиною, що сприятиме економії енергетичних витрат та підвищенню ефективності діяльності. Наприклад, якщо перевести енергоблоки цукрових заводів на сучасні технології спалювання вугілля, то можна втричі зменшити витрати на паливо, але цей захід потребує значних капітальних витрат. А ще ліпше переробляти мелясу на біоетанол, а жом на біогаз, які можна використовувати для енергетичних потреб заводів.

Використання цукрових буряків та продуктів їх переробки для виробництва, крім цукру, інших товарних продуктів робить їх конкурентними в порівнянні з іншими сільськогосподарськими культурами.

Висновки. Аграрна політика повинна враховувати можливі наслідки, пов'язані з членством України в СОТ, і якнайшвидше на них реагувати. Досягнення високої урожайності цукрових буряків забезпечується шляхом освоєння інтенсивних технологій із застосуванням усіх агробіологічних засобів вирощування в комплексі з високоякісним їх виконанням в оптимальні строки. Виробництво цукрових буряків в Україні необхідно зосередити в найсприятливіших для вирощування цієї культури областях, ґрунтово-кліматичні умови яких забезпечують високі показники урожайності та якості коренеплодів. При цьому підвищення якості та споживчих властивостей цукру, зниження собівартості й збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва, розв'язання проблеми забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами, орієнтація виробленої продукції на цільові сегменти ринку, диверсифікація продукції цукробурякового виробництва забезпечить підвищення конкурентоспроможності галузі.

Враховуючи особливості виробництва цукру в Україні, можна стверджувати, що інтеграція переробних підприємств з виробниками сільськогосподарської продукції є пріоритетним напрямом розвитку підприємств, що дасть змогу виробляти конкурентоспроможну продукцію для внутрішнього та зовнішнього ринків.

Використані джерела

1. Ярчук М.М. Вплив світових тенденцій на розвиток цукрової галузі України / М. М. Ярчук // Підвищення конкурентоспроможності цукрового виробництва: матеріали науково-технічної конф. цукровиків України — К.: Цукор України, 2009. — С. 83—107.
2. Ярчук М.М. Аналітична інформація про підсумки роботи Національної асоціації цукровиків України в 2009 р. / М. М. Ярчук // Цукровий бізнес в умовах національного та світового ринку: матеріали науково-технічної конф. цукровиків України. — К.: Цукор України, 2010. — С. 79—100.
3. Прогноз МОЦ по виробництву цукру в 2010—2011 рр. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://sugarua.com/ua/66/lists/734>.
4. Becker C. Die neue Zuckermarktordnung als Herausforderung für die Rübenanbauer / C. Becker // Zuckerrübe. — 2005. — № 6. — С. 342—343.
5. Büschung S. Reform kennt keine Gewinner / S. Büschung // Zuckerrübe. — 2006. — № 1. — С. 56—57.
6. Helmke H. Zuckerausgleich wird in Agrarreform einbezogen / H. Helmke, M. Blomberg // Zuckerrübe. — 2006. — № 2. — С. 64—65.
7. Брус Ю. Реформа режима рынка сахара в ЕС и ее влияние на промышленность / Юрген Брус // Сахар и свекла. — 2010. — № 1. — С. 5—11.
8. Spicher J. Zuckerrübe — Rohstoff für Zucker und Treibstoff / J. Spicher // Zuckerrübe. — 2007. — № 3. — С. 158.
9. Becker C. 15 t im Jahr 2015 ?! / C. Becker // Zuckerrübe. — 2008. — № 2. — С. 100.
10. Garantierter Klimaschutz mit Bioethanol // Zuckerrübe. — 2008. — № 6. — С. 298.
11. Про внесення змін до пункту 2 Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки виробництва продукції рослинництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2008 р. № 584 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 48. — С. 42. — (Бібліотека офіційних видань).
12. Про заходи щодо підтримки виробників цукру: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2009 р. № 1108 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 81. — С. 15. — (Бібліотека офіційних видань).
13. Роїк М.В. Буряки / Роїк М. В. — К.: ХХІ вік — РІА «ТРУД-КИЇВ», 2001. — 320 с.
14. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — С. 7. — (Бібліотека офіційних видань).
15. Цукробурякове виробництво України: проблеми відродження, перспективи розвитку: монографія / [Саблук П. Т., Коденська М. Ю., Власов В. І. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ю. Коденської. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 390 с.

В.І. Бойко,

д.е.н., професор,

О.А. Козак,

к. е. н., с. н. с.,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Н.В. Кінах,

к. е. н.,

Волинський інститут ім. В. Липинського

ДО ПРОБЛЕМИ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ЗОНІ ПОЛІССЯ

В статті розглядається необхідність удосконалення системи субсидування аграрної галузі за рахунок бюджетної підтримки в напрямі концентрації фінансових потоків на вирішення окремих територіально-галузових програм. Обґрунтовується першочергова потреба такої підтримки для сільськогосподарських товаровиробників зони Полісся.

З прийняттям Державної цільової програми розвитку українського села до 2015 р. визначились основні параметри виробництва сільськогосподарської продукції. Нині особливого значення набуває підвищення економічної стійкості аграрного виробництва, його здатності протидіяти негативному впливу несприятливим природним і економічним факторам та зберігати свій динамічний стан в умовах внутрішніх і зовнішніх змін. Ця проблема досить гостро відчувається в Україні внаслідок незавершеності основних ланок трансформаційних процесів.

Дослідження світового досвіду показало, що в період економічних реформ і кризових ситуацій значно посилюються диспропорції в економіці та порушується нормальне її функціонування. Подолання наслідків глибокої економічної кризи в Україні стримується неоднозначною ціновою політикою з боку держави, недостатньою підтримкою аграрного сектору, зміною ринкової кон'юнктури на продукцію сільського господарства та іншими об'єктивними і суб'єктивними чинниками, які не сприяли формуванню стійкого економічного стану більшої частини сільськогосподарських товаровиробників. В результаті цього склалися господарські, галузеві та регіональні відміни економічної ефективності виробництва, характерні для всіх природно-економічних зон. Особливо виділяються проблемні або так звані депресивні регіони, які найбільше потерпіли від структурних перетворень та згорання виробництва в окремих галузях сільського господарства. Відповідно в них сформувався високий рівень безробіття та незадовільний стан соціальної сфери.

За експертними оцінками міжрегіонального розвитку сільських територій до категорії найбільш еко-

номічно відсталих, насамперед, відносяться регіони зони Полісся. За характером агрокліматичних та економічних умов зона Полісся суттєво відрізняється від інших регіонів, зокрема, центрального Лісостепу та зони Степу. В цілому температурні та кліматичні умови Полісся сприятливі для вирощування високих урожаїв більшості сільськогосподарських культур. Основним напрямом ефективнішого використання природних ресурсів агрокліматичної зони є меліорація земель, а також поліпшення їх шляхом залуження та дотримання сівозмін. Природні умови регіону надзвичайно сприятливі для галузей картоплярства, льонарства та, зокрема, молочного скотарства.

Виходячи з характеру сучасного економічного стану аграрного виробництва та його територіально-галузових відмін, наголосимо на найбільш важливих пріоритетах досягнення програмних цілей. На нашу думку, вони повинні базуватися:

по-перше, на диференційованому підході до розвитку аграрного сектору кожної природно-економічної зони України;

по-друге, на відродженні традиційних галузей сільського господарства;

по-третє, на суттєвій зміні обсягів державної підтримки та удосконаленні механізмів її розподілу між товаровиробниками різних категорій.

Така постановка питання обґрунтовується наступним.

Для сучасного сільського господарства зони Полісся характерні дві особливості його організації: менші за розмірами площі угідь і менші за кількістю поголів'я тваринницькі ферми. Виходячи з досить високої частки підприємств, які займаються скотарством, тут спостерігається і відповідне співвідношення малих і великих тваринницьких ферм.

Зокрема, у 2008 р. в області було 110 сільськогосподарських підприємств, які утримували до 400 голів ВРХ, в т. ч. — 60 з них утримували менше 100 голів (таблиця).

Якщо розглянути такий системоутворюючий чинник, як маточне стадо, то середнє поголів'я корів

у першій групі становило – 16 гол., у 2-й – 69 гол. і 3-й групі – 120,8 гол. Тобто раціонально організоване утримання худоби умовно починається з четвертої групи, де середнє поголів'я корів в розрахунок на 1 господарство становить 195 гол., що відповідає розмірам стандартного приміщення.

Відповідну різницю по групах господарств спостерігаємо за результатами утримання худоби. Підрахунки показують, що сумарно 110 підприємств перших 3-х груп одержали – 10712 тис. грн збитку від реалізації продукції. За рахунок підтримки сума збитку зменшилась на 4578 тис. грн. Ці господарства одержали 9 % всіх дотацій, або по 360,8 грн на голову ВРХ, але їх виявилось недостатньо для відшкодування збитку.

Вищий рівень організації виробництва виявився чинником, що відіграв позитивну роль в одержаних кінцевих результатах. Інша річ полягає в тому, що цінова ситуація вносить певні корективи у форму-

вання загального рівня рентабельності по кожному окремому господарству і їх групах. Це підтверджують показники таблиці по рентабельності реалізованої яловичини, згідно якої її рівень в цілому по всій сукупності підприємств становив -25,9 % (збиток) і рентабельності молока +10,9 % (прибуток). Особливо вигідним виявилось виробництво молока у підприємствах IV–VII груп, де рівень рентабельності при підтримці його за рахунок дотацій становив 36,9–57,6 %.

В підсумку зазначимо, що скотарство Волинської області має достатньо підстав для подальшої державної підтримки, зокрема м'ясної продукції, що не виключає відповідного поширення її на всі категорії господарств.

Відмітимо, що з боку держави протягом останнього періоду було вжито ряд заходів адекватних ситуації. Зокрема, це стосується 15 базових законів та 16 бюджетних програм державної підтримки сільсько-

Таблиця

Економічна ефективність продукції скотарства у сільськогосподарських підприємствах Волинської області, 2008 р.

Показник	Групи за поголів'ям ВРХ, голів							всього
	до 100	101–200	201–400	401–800	801–1400	1401–2000	понад 2000	
Кількість господарств	60	29	21	33	22	11	2	178
Поголів'я ВРХ, всього, голів	2369	4243	6073	18376	22968	18374	4405	76808
в т. ч. корови	960	2002	2538	6424	7641	5980	1304	26849
Питома вага корів, %	40,5	47,2	41,8	35	33,3	32,5	29,6	35
Сільськогосподарські угіддя, тис. га	23,5	14,9	20,8	40,8	41,4	28,9	6,5	176,9
Рілля, тис. га	18,1	10,9	15,6	32,7	29	24,2	5,9	136,4
<i>Скотарство</i>								
Прибуток всього, тис. грн	-3289	-3716	-3707	-3219	-5031	2691	1125	-15147
Рентабельність, %	-42,3	-31,7	-27,8	-8,8	-10,7	5,2	6,5	-8,2
Одержано дотацій на скотарство, тис. грн	709,1	1779	2090,1	10618	14056,6	16657,2	5360	51269,9
Прибуток з підтримкою всього, тис. грн	-2580	-1937	-1617	7399	9026	19348	6485	36123
Рентабельність з підтримкою, %	-33,2	-16,5	-12,1	20,3	19,2	37,4	37,4	19,5
<i>Яловичина</i>								
Вироблено яловичини, ц	1737	2518	3744	15419	22570	21462	6198	73648
Середньодобовий приріст, г	338	308	290	353	403	474	548	404
Виробнича собівартість 1 ц, грн	1373	1461	1305	1146	1153	1178	1187	1185
Реалізовано яловичини, ц	5270	5217	7926	21171	24418	22072	4228	90302
Повна собівартість 1 ц, грн	1219	1269	1023	996	1073	994	1297	1062
Ціна 1 ц, грн	699	782	696	785	785	820	908	786
Прибуток всього, грн	-2741	-2543	-2594	-4467	-7038	-3846	-1647	-24874
Рентабельність, %	-42,6	-38,4	-32	-21,2	-26,9	-17,5	-30	-25,9
Підтримка ВРХ, тис. грн	572	775	1053	6172	8119	6372	1294	24358
Прибуток з підтримкою всього, грн	-2168	-1768	-1541	1705	1082	2527	-353	-517
Рентабельність з підтримкою, %	-33,7	-26,7	-19	8,1	4,1	11,5	-6,4	-0,5
<i>Молоко</i>								
Вироблено молока, ц	12628	36331	40679	134730	169118	246169	77128	716783
Удій від 1 корови, кг	1315	1815	1603	2097	2213	4117	5915	2670
Виробнича собівартість 1 ц, грн	153,3	155,3	149,4	122,7	127,6	135,2	138,6	133,6
Реалізовано молока, ц	7140	30170	31368	113255	144988	195327	74474	596722
Повна собівартість 1 ц, грн	189,1	169,3	165,8	136,1	142,9	152,2	159,3	149,8
Ціна 1 ц, грн	112,3	130,4	130,3	147,2	156,8	185,6	196,5	166,1
Прибуток всього, грн	-549	-1173	-1113	1248	2007	6536	2771	9728
Рентабельність, %	-40,6	-23	-21,4	8,1	9,7	22	23,4	10,9
Підтримка на молоко, тис. грн	137	1004	1037	4446	5937	10285	4067	26912
Прибуток з підтримкою всього, грн	-412	-169	-76	5693	7944	16821	6838	36640
Рентабельність з підтримкою, %	-30,5	-3,3	-1,5	36,9	38,3	56,6	57,6	41

го господарства. Як зазначено у виступі Президента України В.Ф. Януковича на відкритті XXII Міжнародної агропромислової виставки «Агро-2010»: «На сьогодні у сфері АПК існує низка серйозних проблем, які потребують вирішення, зокрема, йдеться про ситуацію у скотарстві». Зі слів Президента, стратегічним завданням є удосконалення системи субсидування аграрної галузі [1].

За наявними даними у 2008 р. на видатки Мінагрополітики України було виділено з бюджету України 7942,2 млн грн. У 2007 р. бюджетна дотація тваринництва та державна підтримка продукції рослинництва становили всього — 2208,7 млн грн, а у 2008 р. — 2521,8 млн грн. З цих дотацій на продукцію тваринництва припадало відповідно 1084,6 млн грн і 1538,7 млн грн. Рівень дотацій на продукцію тваринництва в розрахунку на умовну голову ВРХ знаходиться в такому діапазоні: області зони Степу — 530,7 грн, в тому числі Одеська — 291,8 грн, Донецька — 597,5 грн; області зони Лісостепу — 824 грн, в тому числі Сумська — 928,1 грн, Харківська — 615,4 грн; області зони Полісся — 670 грн, в тому числі Закарпатська — 226,5 грн і Чернігівська — 770,1 грн.

Слід зазначити, що у 2008 р. 775 господарств Полісся, які мали 400 голів ВРХ і менше за реалізовану продукцію (м'ясо і молоко) одержали лише 15,2 % всієї суми дотацій, а група з 58 господарств з поголів'ям ВРХ понад 1000 голів — 36,1 % всіх дотацій.

З вищевикладеного можна зробити узагальнюючий висновок про те, що бюджетна підтримка, яка застосовується нині, опосередковано впливає на підвищення загальної економічної стійкості господарств, розвиток землеробства, кормовиробництва тощо. Зауважимо, що отримані дотації дають вищий ефект у підприємствах з великим обсягом виробництва. Проте за висновками багатьох експертів підтримка сільськогосподарських товаровиробників залишається недостатньою. Про неефективність її вказується у багатьох дослідженнях відомих економістів-аграрників [2–4]. Стимулююча функція підтримки не діє також з причини її адресної розпорошеності.

Необхідність удосконалення механізму державної підтримки сільського господарства викликана потребою:

забезпечення продовольчої безпеки;

нарощування виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення її конкурентоспроможності;

підвищення продуктивності праці та ефективності аграрного виробництва.

Пряма фінансова підтримка передусім має сприяти стабілізації виробництва продукції, підвищенню її якості, збереження поголів'я тварин тощо, забезпечувати пріоритетні напрями розвитку агропромислового виробництва шляхом концентрації фінансових потоків на вирішення територіально-галузевих програм. Особливо це стосується зони Полісся, як

найбільш вразливої ланки сільського господарства з позицій її економічної стійкості.

Настав час для радикального перегляду існуючої системи основних заходів стимулювання виробництва продукції сільського господарства. Зокрема, для загального підвищення економічної стійкості та конкурентоспроможності аграрного виробництва з боку держави має бути здійснено низку відповідних організаційно-економічних заходів. На нашу думку, в контексті політики Уряду щодо збільшення видатків держбюджету на підтримку аграріїв, доцільно розглянути питання:

1) про пріоритетне надання бюджетної підтримки господарствам всіх категорій зони Полісся;

2) про проведення в зоні Полісся першочергових робіт по інвентаризації земельних ресурсів. Це дало б можливість здійснити радикальні заходи щодо консервації малопродуктивних і техногенно забруднених сільськогосподарських угідь шляхом переведення у природні угіддя (залуження та заліснення тощо);

3) про проведення в зоні Полісся перепису худоби та птиці станом на початок 2011 р. в усіх категоріях господарств;

4) про забезпечення розширеного відтворення насінництва багаторічних злакових і бобових трав у науково-виробничих структурах підпорядкованих НААН України та створення їх резервного фонду;

5) про здійснення заходів по хімічній меліорації кислих ґрунтів у всіх категоріях господарств зони Полісся загальним обсягом 200 тис. га щорічно.

Виходячи з природних особливостей вважаємо, що в стратегічному плані в Україні вірогідно залишиться традиційний напрям розвитку, при якому скотарство в господарствах населення збереже свої кількісні показники з виробництва м'яса і молока до 2015–2020 рр., а сільськогосподарські підприємства повільно його нарощуватимуть у тому чи іншому господарстві чи регіоні. Виникає потреба до більш інтенсивного розвитку м'ясного скотарства на базі господарств у складі великих корпоративних структур, здатних інвестувати таке виробництво в напрямі орієнтації на екологічно чисту продукцію та її експорт, у т. ч. й на європейський ринок.

Цей напрям зумовлює потребу переорієнтації землеробства на створення пасовищ і сіножатей з культурних сіяних багаторічних трав.

Використані джерела

1. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс]: — Режим доступу: www.president.gov.ua/news/17372.html
2. Могильний О.М. Програмно-цільове регулювання виробництва тваринницької продукції / О. М. Могильний // Економіка АПК. — 2003. — № 11. — С. 96–103.
3. Комарова І.В. Бюджетна підтримка тваринництва та рослинництва в Україні: сучасний стан, ефективність, перспективи / І. В. Комарова // АгроІнКом. — 2006. — № 3–4. — С. 31–35.
4. Кулина С.Я. Вплив державної підтримки на розвиток аграрного сектору економіки в Польщі / С. Я. Кулина // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 133–139.

О.Ю. Бабаєв,
здобувач,

А.В. Македонський,
к. е. н., професор

Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

СТАН ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА М'ЯСА СВИНЕЙ В РЕГІОНІ

Розглянуто стан та шляхи підвищення ефективності виробництва м'яса свиней на прикладі Харківської області. Встановлено, що в 2010 році є реальна можливість досягти прибуткового виробництва свинини за рахунок приведення в дію організаційно-технологічних факторів та організаційно-технологічних важелів (підвищення якості м'яса свиней, вгодованості тварин, оптимізації строків реалізації тварин).

Тваринництво України в цілому і галузь свинарства зокрема, зазнали руйнівного впливу із-за великої збитковості виробництва і різкого зменшення поголів'я тварин. В сільськогосподарських підприємствах десятки комплексів і тисячі тваринницьких ферм вимушено перестали функціонувати. Практично призупинено процес будівництва нових виробничих приміщень для утримання худоби.

Свинарство — це одна з основних і найбільш продуктивних та скороспілих галузей тваринництва, яка відіграє важливу роль у забезпеченні населення м'ясом та продуктами харчування, а промисловості сировиною. Характерною особливістю цієї галузі є висока плодючість свиноматок і короткий період відгодівлі свиней. За рік від основної свиноматки можна одержати два опороси і 15—16 ділових поросят. Досвідом і передовою практикою встановлено, що з переходом на більш ранні строки відлучення порослят від свиноматок, а саме 30—40 днів натомисть 60 днів за рік можна одержати 18—20 порослят на свиноматку. При відгодівлі порослят до м'ясних кондицій вагою 110—120 кг одна свиноматка забезпечує одержання більше двох тонн м'яса. Водночас, щоб відгодувати бичка вагою 400 кг потрібно півтора—два роки. Для одержання 1 ц приросту м'яса великої рогатої худоби потрібно 8—9 ц кормових одиниць, а для одержання 1 ц приросту м'яса свиней — лише 6—7, а в добре організованих господарства 5—6 ц кормових одиниць. Отже економічні переваги цієї галузі очевидні.

В Харківській області галузь свинарства є традиційною. В ній успішно функціонує промисловий

комплекс ВСАТ «Агрокомбінат «Слобожанський» Чугуївського району по відгодівлі свиней потужністю 108 тисяч голів. Проте негативні тенденції кризового стану сільського господарства в цілому проявилися і в цій сфері. Так, у 2008 році порівняно з 2001 роком в сільськогосподарських підприємствах поголів'я свиней скоротилося на 36,1 %. Значне скорочення поголів'я свиней спостерігається у п'яти районах північно-лісостепової природно-кліматичної підзони області — більше ніж у 2 рази. Нині дві третини всього виробництва свинини зосереджено в господарствах населення, що дехто вважає це позитивним результатом проведених реформ. Проте значне збільшення частки особистих підсобних господарств громадян в загальних обсягах продукції галузі стало результатом катастрофічного спаду виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах і аж ніяк не результатом його зростання в селян.

Розміщення поголів'я свиней на території Харківської області характеризується нерівномірністю. На 1 січня 2010 року в сільськогосподарських підприємствах області із 134,6 тис. голів 53,1 тис. або 39,4 % було розміщено в Чугуївському районі (в основному в Агрокомбінаті «Слобожанський». Із 27 районів області лише в десяти поголів'я становило понад дві тисячі голів. У восьми районах воно перевищувало три тисячі голів. В середньому на одне господарство припадало 300—400 голів.

До позитивних тенденцій розвитку галузі слід відмітити деяке зростання поголів'я свиней по всіх категоріях господарств (табл. 1).

Економічними перевагами свинарства є швидке нарощування обсягів продукції, відшкодування додаткових вкладень у галузь матеріально-технічних і фінансових ресурсів та удосконалення техніко-технологічних, біологічних та організаційних складових виробництва.

Проте за роки реформування в галузі свинарства виникло багато нових проблем. Подрібнення великотоварних господарств і перехід виробництва

Поголів'я свиней у Харківській області, тис. гол.*

Показник	2008 р.	2009 р.	2009 р. у % до 2008 р.
Усі категорії господарств	210,9	246,4	116,8
Сільськогосподарські підприємства	111,5	134,6	120,7
Господарства населення	99,4	111,8	112,5

*Джерело: зведені дані форми 50 сг

свинини в особисті господарства населення унеможлиблюють запровадження новітніх технічних і технологічних досягнень світової науки та практики, відповідно конкурентоспроможності на світовому ринку м'яса, досягнення необхідної якості свинини згідно з вимогами СОТ та ЄС. Через різке скорочення рівня споживання традиційного продукту харчування українського населення — свинини та недоступність зарубіжних ринків для її збуту великотоварні сільськогосподарські підприємства змушені відмовлятися від ведення цієї галузі. Тому питання ефективності та конкурентоспроможності вітчизняного свинарства потребує наукового обґрунтування і практичного вирішення.

З метою більш поглибленого аналізу стану ефективності виробництва свинини розглянемо дані табл. 2

Дані таблиці 2 свідчать, що найбільшу частину продукції галузі реалізовано переробним підприємствам (54,7 %), а найменшу — пайовикам та населенню в рахунок оплати праці (4,7 %). Але саме ці канали забезпечують найвищу ціну реалізації продукції.

З метою прогнозування ефективності виробництва м'яса свиней на 2010 рік розраховано нормативну виробничу собівартість 1 ц приросту свиней за фактичними узагальненими даними 2009 року (табл. 3).

Зважаючи на те, що в 2008—2009 роках собівартість виробництва м'яса свиней знаходилася на рівні

Таблиця 2

Кількість та ціни реалізації м'яса свиней в Харківській області в 2009 році

Канали реалізації	Обсяг реалізації м'яса свиней, тис. ц	Обсяг реалізації м'яса свиней у % до підсумку	Ціна реалізації 1 ц, грн
Переробним підприємствам	54330	54,7	1369,8
Населенню в рахунок оплати праці	3680	3,7	1459,7
Пайовикам	760	0,7	2004,7
На ринку та через власні магазини	11300	11,4	1359,0
Інші канали	29320	29,5	1351,2
Всього по всім каналам реалізації	99390	100,0	1371,3

*Розраховано з використанням: зведених даних форми 50 сг

Таблиця 3

Розрахунок нормативної виробничої собівартості 1 ц приросту свиней та її структури за фактичними узагальненими даними 2009 р. в Харківській області (всі категорії господарств)*

Статті витрат	Витрати на 1 ц продукції, грн	Структура витрат, %
Виробнича собівартість 1 ц приросту свиней	1250	100,0
Прямі матеріальні витрати	969	77,5
в тому числі: корми	706	56,4
нафтопродукти	96	7,7
оплата послуг	32	2,6
решта матеріальних витрат	135	10,8
Прямі витрати на оплату праці	156	12,4
Амортизація необоротних активів	42	3,4
Відрахування на соціальні заходи	24	2,0
Решта інших прямих та загальногосподарських витрат	59	4,7

*Джерело: матеріали Головного управління сільського господарства і продовольства Харківської обласної адміністрації

1350–1400 грн, в 2010 році реально мати прибуткове ведення галузі. В структурі виробничих витрат найвищу частку займають корми (56,4 %), а оплата праці становить лише 12,4 %.

Для підвищення ефективності виробництва свинини найважливішими є цінові фактори: собівартість виробництва продукції і ціна реалізації.

Оскільки в аналізованому регіоні спад поголів'я свиней і обсяг реалізації свинини призупинено, то до інших найбільш важливих напрямів виведення галузі з кризового стану та підвищення ефективності можна віднести.

Організаційно-технологічні фактори — спеціалізацію і концентрацію на основі оптимізації структури виробництва свинини, використання потужностей свинокомплексів, які ще збереглися в господарствах, а також вирішення питань науково обґрунтованої технології господарювання, підвищення продуктивності свиней за рахунок оптимізації кормової бази, типу та рівня відгодівлі свиней, використання концентратів у вигляді збалансованих комбікормів, як займають в структурі раціону 35–40 %. Важливим є також недопущення прохолостів основних свиноматок і одержання за рік не менше двох опоросів, поліпшення організації праці та підвищення рівня оплати праці тваринників. На великих свинарських комплексах необхідно забезпечення принципів наукової організації праці, що включають поточність, неперервність тощо.

Організаційно-економічні фактори — підвищення рівня рентабельності виробництва свинини за рахунок таких важелів впливу на собівартість і ціни реалізації продукції, як якість м'яса свиней, вгоданість тварин, оптимізація строків постачання, економія матеріально-трудових витрат. Важливим чинником підвищення ефективності галузі є також державна підтримка у вигляді дотаційних виплат за кожний центнер реалізованої свинини, здешевлення кредитів тощо.

В зв'язку з недоодержанням у 2010 році зерна високої якості та зниження на нього цін на світовому ринку доцільно використати кормове зерно на відгодівлю свиней, що також поліпшить стан справ у свинарстві як у виробничому так і в економічному відношенні.

Висновки. Галузь свинарства є найбільш скоростиглою і в умовах достатньої кількості кормового зерна урожаю 2010 року існує реальна можливість нарощення виробництва м'яса свиней в Україні, що водночас забезпечить розвиток галузі, вирішення питання продовольчої незалежності країни та створення додаткових робочих місць у аграрній сфері економіки. Водночас дослідженнями встановлено, що в 2010 році у зв'язку з підвищенням світових цін на сільськогосподарську продукцію, в тому числі галузі свинарства, можливо досягнення прибуткового виробництва свинини за рахунок приведення в дію організаційно-технологічних та організаційно-технологічних факторів.

УВАГА!

ЖУРНАЛ «АГРОІНКОМ» МОЖНА ПРИДБАТИ

через передоплатне агентство «ІДЕЯ».
адреса: ТОВ «НВП «Ідея»,
м. Донецьк, вул. Артема, 84, 83055
Тел./факс: (062) 381-09-32,
тел. (062) 304-20-22
e-mail: info@idea.donetsk.ua

або через київську філію:
м. Київ, вул. Борисоглібська, 16-В, офіс. № 2
тел. (044) 417-87-67
e-mail: irina@idea.kiev.ua

або через бібліотеку ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, 03127,
тел. (044) 527-87-68, (044) 527-84-43

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РІПАКОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Досліджено основні проблеми розвитку ріпакового підкомплексу країни. Визначено напрями удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування на основі державного регулювання і програмування виробництва та переробки сировини, використання мотиваційних схем організації діяльності учасників галузі, зміни фіскальної політики, створення сприятливого інвестиційного клімату.

Світовий досвід управління агропромисловим комплексом доводить, що шлях подолання кризи та забезпечення розвитку сільського господарства пролягає через нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції, яка користується попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках, а це вимагає побудови ефективного організаційно-економічного механізму функціонування кожної перспективної галузі комплексу.

Аналіз праць вітчизняних науковців і практиків, зокрема В. Гайдаша, В. Гавриша, М. Макара, М. Калінчика, Г. Калетника, С. Капшука, В. Лазні, В. Меселя-Веселяка, А. Побережної, П. Саблука свідчить, що ріпаківництво — одна із стратегічних і бюджетно-формуючих галузей аграрного виробництва, яка не тільки забезпечує сільгоспвиробників реальними фінансовими ресурсами та дає змогу розвивати інші виробничі напрями сільськогосподарської діяльності, але і розширює сировинну базу олієжирового комплексу, сприяє ефективному використанню його технологічних потужностей, збільшує експортні можливості, закладає підвалини для розвитку перспективної для країни біоенергетичної галузі.

Недосконалість існуючого організаційно-економічного механізму функціонування ріпакового підкомплексу призводить до факторного дисбалансу у розвитку галузі, що виражається в екстенсивності та нестабільності виробництва насіння ріпаку, одновекторності його використання, стагнації переробної сфери, неможливості комплексно реалізувати еколого-економічні переваги цієї олійної культури в аграрно-промисловому виробництві. В цьому аспекті, проблема пошуку шляхів удосконалення організаційно-економічного

механізму функціонування ріпакового підкомплексу з позицій ефективності та розвитку є вкрай актуальною.

Метою статті є спроба системно дослідити основні проблеми розвитку ріпакового підкомплексу країни та визначити напрями удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування.

Аналіз тенденцій розвитку ринку олієжирової продукції свідчить, що за останні роки виробництво і переробка насіння ріпаку зросло більш як на третину. Така динаміка пояснюється переорієнтацією у структурі харчування людей на олію і жири рослинного походження через їх фізіологічні переваги та більш доступні ціни порівняно із тваринними жирами, а також світовим нарощуванням виробництва біодизельного пального на основі рослинних олій на фоні коливань цін на мінеральні енергоресурси [2; 6; 7; 10].

Зміни у світовій структурі перерозподілу олійного насіння та зростання попиту на ріпак і продукти його переробки позитивно вплинули на розвиток вітчизняної галузі ріпаківництва. Крім світових тенденцій нарощування виробництва ріпаку зумовлено і суто внутрішніми чинниками, які пов'язані з державним регулюванням ринку зернових шляхом обмеження експорту, що призвело до скорочення посівних площ під ними, а також зменшенням площ під соняшником. спричинене низькою врожайністю і рентабельністю його виробництва. Не менш важливим чинником зростання валових зборів ріпаку стала висока окупність витрат і продуктивна дія цієї олійної культури як попередника для зернових [12]. Комбінація цих факторів стимулювала інтерес сільгоспвиробників до розширення посівних площ під ріпаком. За даними Держкомстату України площі під цією олійною культурою за останні 10 років збільшились у 6 разів, а виробництво, за аналогічний період, зросло майже у 14 разів, з 131 тис. т у 2000/2001 МР до 1873,2 тис. т у 2009/2010 МР (табл. 1).

Незважаючи на стрімкі темпи зростання валових зборів, потрібно зауважити, що таких результатів досягнуто дією екстенсивних факторів, адже серед-

Виробництво та використання насіння ріпаку в Україні

Показник	Маркетинговий рік									
	2000/2001	2001/2002	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010
Валовий збір, тис. т	131,8	134,6	60,9	57,4	135,3	284,7	605,7	1053,4	2872,9	1873,2
Урожайність, ц/га	8,4	12,4	8,7	9,9	12,7	13,7	15,7	13,1	20,8	18,5
Площі, тис. га	156,7	108,5	70,0	58,0	104,3	206,9	386,8	802,7	1379,6	1013,6
Експорт, тис. т	68,6	82,9	20,6	43,6	81,05	186,97	486,65	1000,0	2645,0	1800,0

Таблиця 2

Рівень світових цін на насіння ріпаку та продукти його переробки у 2008/2009 МР

Вид продукції	Ціна, дол. США /т
Насіння ріпаку	420
Ріпакова олія	900
Ріпаковий шрот	200

ня урожайність ріпаку за останні 10 років залишилась на рівні 13,4 ц/га, а це на 41–46 ц менше від потенційної та на 19–20 ц від середньоевропейської. Об'єктивними факторами низькопродуктивного та нестабільного виробництва є незадовільна технічно-технологічна оснащеність сільгоспвиробників; недотримання агротехнологічних умов вирощування; використання неадаптованих до кліматичних умов сортів та гібридів; порушення сівозміни. Узагальнюючий показник негативного впливу наведених чинників визначається варіацією валових зборів насіння озимого та ярого ріпаку, яка по областях України за останні два десятиліття років сягає 400 %.

Аналіз кон'юнктури світового олієпродуктового ринку показує, що найбільш прибутковим каналом розподілу ріпаку є реалізація продуктів його переробки (табл. 2).

Незважаючи на очевидні економічні переваги такого каналу використання ріпаку, переробна сфера галузі практично не розвивається. За даними асоціації «Укроліапро» у минулому році обсяги переробки насіння були незначними, а виробництвом ріпакової олії займалося лише одне підприємство – ВАТ «Ніжинський ЖК». Зрозуміло, що така ситуація пояснюється зовсім не технологічними факторами, адже потужності олійно-екстраційних заводів здатні переробити весь урожай ріпаку. Причина криється в несприятливих організаційно-економічних умовах функціонування переробної сфери ріпакового підкомплексу. Держава практично не вживає ніяких заходів щодо залучення ріпаку на переробку вітчизняними підприємствами, тим самим створюючи комфортні умови для розвитку експортної торгівлі насінням.

Так, у 2009 р. за межі країни реалізовано 1,8 млн т ріпаку, що становить 96 % його валового збору. Не

змінювали негативних тенденцій у переробці ріпаку ні прийнятий в цілому Верховною Радою України проект Закону України «Про розвиток виробництва і споживання біологічних палив» від 8 червня 2007 року (реєстр. № 3158), ні Програма розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року від 28 грудня 2005 р. № 576-р., відповідно до якої передбачалося будівництво не менше 20 заводів з переробки ріпаку на біодизель із загальною потужністю 623 тис. т на рік.

Хронічна енергозалежність країни та постійне зростання цін на енергоносії повинні були активізувати дії уряду у забезпеченні розвитку цієї перспективної і необхідної галузі. За умови відведення під ріпак 10 % орних земель і досягнення урожайності 25 ц/га ріпаковий підкомплекс міг би виробляти 8,5 млн т насіння. Після переробки цієї сировини можна отримати близько 3 млн т. біопалива, яке на 75 % забезпечить річну потребу у пальному всього агропромислового комплексу країни. Крім того, річне виробництво ріпакового шроту понад 5 млн т, за потреби 1,2 млн т, дасть змогу повністю задовольнити українське тваринництво білковими компонентами, а надлишок реалізувати іншим країнам як конкурентоспроможну експортну продукцію [11].

Не менш важливим побічним продуктом при переробці насіння ріпаку на біопаливо є гліцерин, що використовується для виробництва технічних миючих засобів, а у сполученні з фосфорною кислотою стає доброякісним фосфорним добривом. Глибока очистка гліцерину дає змогу отримувати фармацевтичний гліцерин – незамінну сировину в косметологічних та фармацевтичних галузях, а також сульфат калію, що використовується як добриво. По суті, виробництво біодизелю з ріпаку є безвідходною технологією виготовлення конкурентоспроможної

продукції, яка може мати попит як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Реалізація цього пріоритетного напрямку розвитку переробної сфери ріпакового підкомплексу, на нашу думку, може мати декілька спрямувань:

постачання ріпакової олії в країни ЄС для виробництва біопалива, оскільки виробництво і використання цього продукту переробки там доується як напрям, що має загальнодержавне значення;

налагодження виробництва біодизелю на українських заводах під іноземне замовлення, адже ЄС впровадив нульову ставку ввізного мита на імпорт цього продукту;

виробництво біодизеля для внутрішнього споживання.

Важливою передумовою налагодження економічно вигідної переробки насіння ріпаку в цілому, та виробництва біодизелю зокрема, є забезпечення комплексного розвитку ріпаківництва як галузі. Першочергова роль у цьому процесі належить державі, основним завданням якої повинно стати впровадження системи заходів, направлених на вдосконалення організації та територіального розміщення виробничої і переробної сфери, збалансування основних факторів їх ефективності, інвестування на основі розвинутих економічних взаємозв'язків та нових методів управління. У цьому аспекті постає проблема державної підтримки розвитку ріпакового підкомплексу та удосконалення організаційно-економічного механізму його функціонування (рис. 1).

Рис. 1. Напрями удосконалення організаційно-економічного механізму функціонування ріпакового підкомплексу

Основою розвитку ріпакового підкомплексу є розробка і реалізація науково обґрунтованих програм з реальними механізмами фінансування. Як показує детальний аналіз положень державної програми розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року, її розробка та прийняття проводилися без урахування світового досвіду, відповідних економічних розрахунків і належного фінансового забезпечення. Із задекларованого обсягу необхідних фінансових ресурсів для реалізації завдань програми з державного бюджету було виділено лише 69,7 млн грн, тобто менше одного відсотка від загальної потреби.

Викликає багато питань і структура розподілу коштів за програмою, де внесено статтю про «надання фінансової підтримки виробникам ріпаку, придатного для виробництва біодизеля», на що протягом 4 років (2007–2010) заплановано виділити близько 60 млн грн – майже 85 % від загального бюджетного фінансування програми і 9 млн грн планувалося використати на проведення наукових досліджень, підготовку рекомендацій і нормативних документів, а також на розробку та випробування «нових» технологій виробництва біодизеля (більшість із запланованих досліджень і розробок уже проведено в Україні або в інших країнах).

Будівництво біодизельних заводів передбачалося здійснювати винятково за рахунок інноваційних коштів, ресурсів іноземних і вітчизняних інвесторів. Для залучення додаткових джерел фінансування державі потрібно здійснювати активний пошук потенційних вітчизняних та іноземних партнерів, які готові при відповідних гарантіях та підтримці вкладати кошти у розвиток вітчизняного виробництва

та переробки насіння ріпаку. Наразі виробники біопалива чи інвестори не мають жодних переваг. З цією метою необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, яка б створила реальні умови для ефективного функціонування біодизельної галузі шляхом надання податкових пільг, створення сприятливого режиму інвестування та кредитування, вдосконалення експортно-імпортової політики.

Ефективне функціонування ріпакового підкомплексу неможливе без стабільної та якісної сировинної бази. Саме тому необхідно впроваджувати невиснажливі та продуктивні агротехнології, сумісні з кліматичними і економічними умовами, що склалися в регіонах концентрованого виробництва насіння, де планується розміщувати біодизельні заводи.

Для розвитку біодизельного виробництва та розширення межі використання продукції ріпакового підкомплексу профільним установам необхідно попрацювати над розробкою нових технологічних нормативів та стандартів продукції, провести їх повну відповідність зі світовими аналогами.

Очевидно, що створити привабливий організаційно-економічний базис ефективного функціонування ріпакового підкомплексу в цілому та виробництва біодизелю зокрема, неможливо без концентрації зусиль усіх учасників, що залучені до процесу виробництва, переробки та збуту продукції, а отже без формування нових моделей функціонування галузі. Як відомо у країнах ЄС використовують дві основні схеми організації виробництва біопалива з ріпаку: французьку та німецьку (рис. 2.).

Як показує світова та вітчизняна практика функціонування подібних підприємств, дрібномасштабне

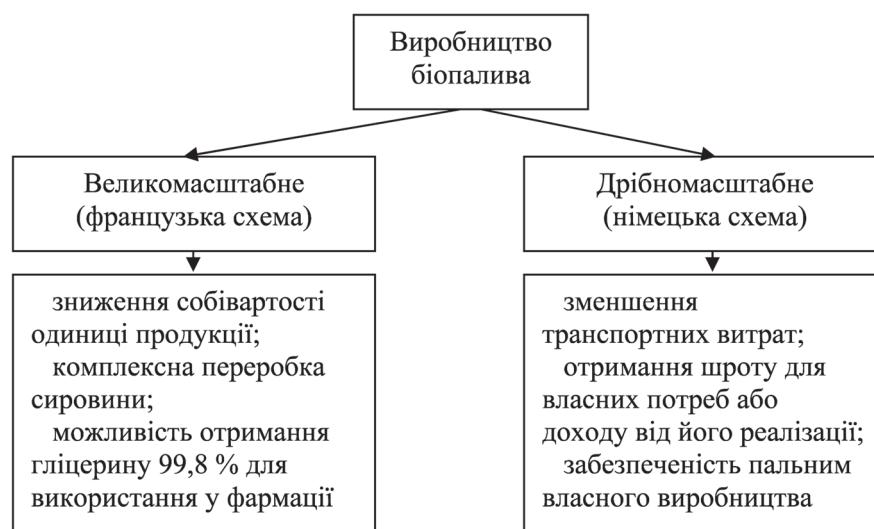

Рис. 2. Основі схеми організації виробництва біодизельного пального в країнах ЄС

виробництво такого продукту може бути економічно доцільним лише при переробці власної сировини, в інших випадках — функціонування біодизельних міні-заводів нерентабельне.

Ефективне виробництво біопалива залежить від технології, масштабів переробки, вирощування та ціни сировини, витрат на маркетинг, логістику, зберігання тощо. Тому для забезпечення інтенсивного розвитку вітчизняної біодизельної галузі, підвищення конкурентоспроможності її продукції, ми пропонуємо використовувати модель великомасштабної організації виробництва, а це, у свою чергу, передбачає формування в ріпаковому підкомплексі інтегрованих систем за участю сільгоспвиробників, потужних переробних підприємств, банків та інвесторів. Лише інтегровані формування здатні вирішити низку складних завдань, пов'язаних з розвитком ріпакового під комплексу. А саме:

використання різних механізмів кредитування та інвестування діяльності учасників;

формування стабільної сировинної бази для виробництва продукції;

вдосконалення технологічних процесів, пов'язаних із виробництвом, зберіганням, транспортуванням і реалізацією продукції, впровадженням високоєфективної техніки та обладнання;

розробки науково-технологічних програм, спрямованих на підвищення організаційно-економічного рівня виробництва продукції;

створення та відпрацювання ефективних механізмів взаємодії у сфері виробництва, переробки та реалізації продукції;

забезпечення умов паритетного розвитку учасників виробництва, сприяння вирівнюванню економічних умов господарювання різних сфер олієпродуктової вертикалі;

представлення і відстоювання інтересів виробників і переробних підприємств в межах державного регулювання галузі.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив існування серйозних проблем у розвитку ріпакового підкомплексу, які не дають можливості повною мірою реалізувати його економічний потенціал, підвищити інвестиційну привабливість і створи-

ти якісно новий базис для розвитку вітчизняної біодизельної галузі. Організаційно-економічний механізм функціонування ріпакового підкомплексу необхідно вдосконалити шляхом посилення ролі державного регулювання і програмування виробництва та переробки насіння ріпаку, використання мотиваційних схем організації рівноправної і взаємовигідної діяльності всіх учасників галузі, зміни фіскальної політики і створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення ресурсів у сферу нових технологій та інновацій.

Використані джерела

1. Арделян Д.В. Про ринок біодизеля в Україні / Д. В. Арделян // Економіка АПК. — 2009. — № 7. — С. 134—137.
2. Арделян Д.В. Особливості розвитку світового ринку ріпаку / Д. В. Арделян // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 126—128.
3. Гавриш В.І. Альтернативні паливо-енергетичні ресурси в агробізнесі / В. І. Гавриш // Економіка АПК. — 2007. — № 7. — С. 55—61.
4. Гавриш В.І. Обґрунтування стратегії щодо використання рослинної сировини для виробництва дизельного біопалива / В. І. Гавриш // Економіка АПК. — 2007. — № 12. — С. 28—35.
5. Гавриш В.І. Формування економічних стимулів виробництва дизельного біопалива / В. І. Гавриш // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 121—125.
6. Дишлюк С.М. Світові тенденції виробництва олійних культур та перспективи використання біодизеля / С. М. Дишлюк // Економіка АПК. — 2008. — № 1. — С. 145—150.
7. Калетник Г.М. Розвиток ринку біопалива у Європі / Г. М. Калетник // Економіка АПК. — 2007. — № 1(2). — С. 99—103.
8. Месель-Веселяк В.Я. Напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2009. — № 10. — С. 7—14.
9. Паштецький А.В. Ефективність виробництва і переробки ріпаку / А. В. Паштецький // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент» — 2008. — Вип. 12/2(34). — С. 56—61.
10. Питель С.М. Біопаливна стратегія країн Європейського Союзу / С. М. Питель // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 152—155.
11. Штефаньо І. Стан та перспективи виробництва рослинного пального для дизельних двигунів у європейських країнах / І. Штефаньо // Пропозиція. — 1999. — № 5. — С. 54.
12. Яворова Г.В. Ринок ріпакового насіння та олій: тенденції і перспективи / Г. В. Яворова // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 121—124.

ТВАРИННИЦТВО РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Проаналізовано динаміку розвитку галузей тваринництва в Казахстані.

Територія Республіки Казахстан з її 185 млн га пасовищ споконвічно слугувала потужним джерелом для виробництва тваринницької продукції. У 70-ті роки минулого століття за часів перебування країни у складі колишнього СРСР навіть ставилося завдання довести поголів'я овець до 50 млн голів.

Після обрання незалежності в країні розпочалися ринкові перетворення, які відбулися і в аграрній сфері. Доцільно дослідити динаміку розвитку галузей тваринництва республіки за роки незалежності. Дані аналізу свідчать про значні зміни в поголів'ї худоби і птиці (табл. 1).

Так, після 1992 року почалося зменшення поголів'я всіх видів худоби і птиці, за винятком кіз. При цьому скорочення кількості тварин продовжувалося до 2000 року. За цей період поголів'я великої рогатої худоби зменшилося в 2,3 рази — від 9 до 4 млн голів, свиней — у 3 рази від майже 3 до майже 1 млн голів, коней — в 1,7 рази, птиці — від майже 60 до 18 млн голів, або в 3,3 рази, а овець — від 33,9 до 8,7 млн голів, або в 3,9 рази.

Але після 2000 року криза у тваринництві припинилася. За 7 років поголів'я ВРХ збільшилося до 5,6 млн голів, свиней — до 1,3 млн, овець — до 12,8 млн, коней — до 1,2 млн, а птиці — до 28,2 млн голів.

Головною ознакою значного збіднення населення Казахстану є зростання поголів'я кіз від 692 до 2536,6 тис. голів, або в 3,6 рази.

Наочно динаміку змін чисельності поголів'я тваринницької галузі представлено на рис.

Відповідно до змін загальної чисельності поголів'я відбувалися й зміни чисельності забитого поголів'я. Так, якщо у 1992 році було забито 3,2 млн голів ВРХ, 3,3 млн голів свиней, 13,9 млн овець і кіз, 357 тис. коней і 126 млн голів птиці, то у 2000 році ці показники відповідно становили 1,8; 2,1; 5,2; 0,3 і 28,9 млн голів, або 56,7 %; 63,3; 37,4; 84,1 і 22,9 % від чисельності забитого поголів'я 1992 року.

Після 2000 року почалося зростання чисельності забитого поголів'я, але тільки по галузі конярства воно перевищило показники 1992 року. Якщо в процесі економічної перебудови національного сільського господарства всі нові незалежні держави намагалися виправити становище із скороченням виробництва м'яса за рахунок збільшення поголів'я птиці після 2000 року, то в Республіці Казахстан ця галузь відновлювалася помірними темпами. Такі зміни зумовили значне скорочення виробництва тваринницької продукції (табл. 2).

Дані таблиці 2 показують, що обсяги виробництва молока скоротилися від 3,5 до 2,2 млн тонн, або на 34,7 %, м'яса в цілому — від 1,2 до 0,8 млн тонн, або на 33,3 %. При цьому найбільше скоротилося виробництво баранини та козлятини (у 2 рази) і м'яса птиці (у 2,2 рази). Але на фоні цих негативних явищ позитивним є те, що за винятком ваги туші ВРХ зросла середня продуктивність корів від 1492 до 2205 кг, вага туші свиней збільшилась від 64,9 до

Таблиця 1

Динаміка чисельності тварин і птиці, тис. гол.

Показник	1992 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2007 р. до 1992 р., %
Велика рогата худоба	9084,0	6859,9	3998,2	5203,9	5660,4	62,3
у т. ч. корови	3500,0	2786,0	1735,0	2206,0	2285,0	65,3
Свині	2976,0	1982,7	984,2	1292,1	1304,9	43,8
Вівці	33908,0	24272,6	8725,4	11518,5	12813,7	37,8
Кози	692,0	859,4	931,3	1890,6	2536,6	366,6
Коні	1666,4	1636,0	969,6	1120,4	1235,6	74,1
Птиця	59932,0	32716,0	18022,0	25610,0	28200,0	47,0
<i>Чисельність забитого поголів'я</i>						
Велика рогата худоба	3229,0	3440,7	1830,3	2200,0	2417,4	74,9
Свині	3347,8	2010,1	2119,1	2800,0	2807,1	83,8
Вівці та кози	13900,0	145518,0	5204,9	6010,0	6980,0	50,2
Коні	357,4	410,2	300,0	363,0	391,1	109,4
Птиця	126000,0	46222,0	28880,0	25530,0	28100,0	47,4

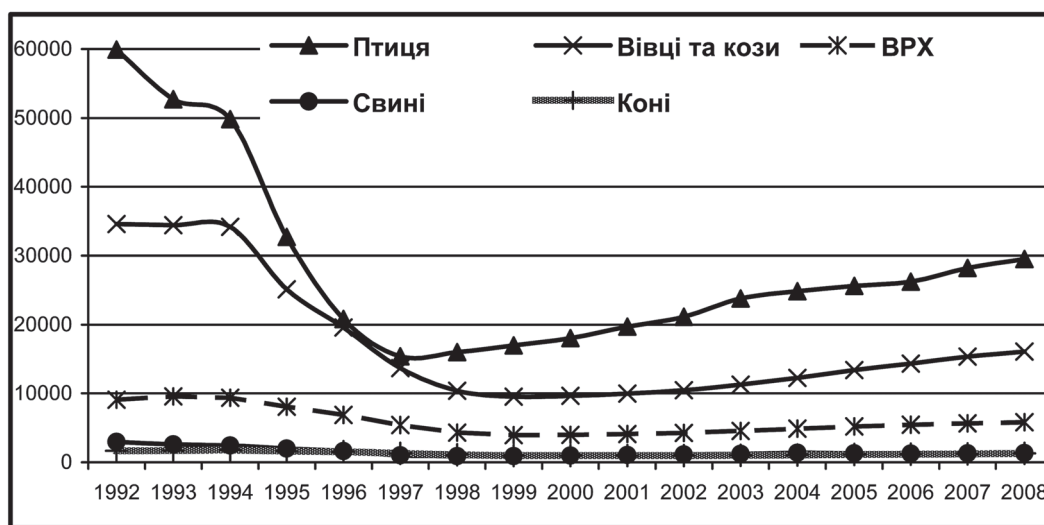

Рис. Динаміка чисельності поголів'я худоби і птиці

Таблиця 2

Виробництво тваринницької продукції, тис. тонн

Показник	1992 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2007 р.	2007 р. до 1992 р., %
Молоко	3500,0	2786,6	1735,0	2249,0	2235,0	65,3
М'ясо	1257,5	985,0	654,5	762,2	838,7	66,7
Яловичина	596,2	548,2	287,6	348,3	385,9	64,7
Свинина	217,3	113,4	181,3	196,5	193,9	89,2
Баранина та козлятина	242,9	205,8	95,1	106,6	123,7	50,9
Конина	55,5	59,7	53,8	63,6	63,9	115,1
М'ясо птиці	139,0	53,0	33,3	45,7	64,3	46,3

Таблиця 3

Виробництво молока та м'яса на душу населення та на працездатного селянина, кг

Продукція	Рік	На душу населення			На працездатного селянина		
		Казахстан	Світ	± до світу	Казахстан	Світ	± до світу
Молоко	1992	320,5	96,2	+224,3	3179,3	420,2	+2759,1
	2007	329,3	101,8	+227,5	4192,7	527,7	+3665,0
	±	+8,8	+5,6	—	+1013,4	+107,4	—
М'ясо	1992	76,5	34,7	+41,8	759,4	151,5	+607,9
	2007	54,4	40,3	+14,1	693,1	209,1	+484,0
	±	-22,1	+5,6	—	-66,2	+57,6	—

69 кг, вага туші овець і кіз — від 17,4 до 17,7 кг, вага туші коней — від 155,2 до 163,3 кг, а вага тушки птиці — від 1103 до 1361 г.

Головними показниками забезпеченості населення будь-якої країни продукцією власного сільського господарства є її виробництво на душу населення, а показниками ефективності — виробництво на одного працездатного селянина. Дані такого аналізу по молоку і м'ясу наведені в таблиці 3.

Так, якщо виробництво молока на душу населення зросло від 320,5 кг у 1992 році до 329,3 кг у 2007 році, то м'яса — навпаки, зменшилося від 76,5 до 54,4 кг, або на 22,1 кг. При цьому за темпами приросту молока Республіка Казахстан трохи випередила приріст середньосвітового показника,

але щодо м'яса — поступилася. Водночас всі показники перевищують середньосвітові.

Щодо рівня виробництва на працездатного селянина, то ситуація повністю збігається з виробництвом на душу населення. При цьому, якщо по виробництву молока на працездатного селянина його різниця із середньосвітовим рівнем зросла від 2759 до 3665 кг, то по м'ясу зменшилася від 607,9 до 484 кг.

Висновок. Криза тваринницької галузі Республіки Казахстан поступово припиняється, але виробництво продукції за обсягами ще не досягло показників 1992 року, хоча ефективність тваринництва дещо зросла.

Використані джерела

1. www.fao.org.

Ю.Я. Лузан,

к. е. н., доцент,

Н.А. Герасименко,

аспірант,

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

ПРОГНОЗ ОБСЯГІВ ФІНАНСОВОЇ ПІДТРИМКИ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ ДО 2017 РОКУ

Розглянуто основні тенденції та перспективи виробництва стратегічних сільськогосподарських культур в Україні в контексті модернізації сільськогосподарського виробництва. Доведено необхідність та економічну доцільність проведення заходів з мінімізації ризиків природного характеру суб'єктам господарювання, які переходять на новітні технології виробництва. Розраховано обсяг бюджетних асигнувань, необхідних для надання державної підтримки організаційним формуванням аграрного сектору, що застрахували сільськогосподарські культури.

Євроінтеграційні процеси та світові тенденції, що впливають на політичне та економічне життя України, спонукають до вжиття заходів для нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва та інтеграції у світовий ринок агропродовольства. Такі перспективи з точки зору продовольчої безпеки мають як переваги, так і недоліки, проте вони безумовно передбачають здійснення державою заходів щодо захисту внутрішнього товаровиробника та стабілізації насамперед національної економіки. Сільське господарство, як її важлива складова, потребує значної державної підтримки. Враховуючи специфічне поєднання в галузі різноманітних ризиків, вартість страхових послуг для товаровиробників, як показує практика останніх років, може бути високою. Саме тому уряди економічно розвинених країн вдаються до заходів державної підтримки страхування сільськогосподарських культур. Інструменти аграрної політики, що передбачають непрямий вплив на ціноутворення, сприяють захисту товаровиробників, підвищенню інвестиційної привабливості галузі та розвитку конкурентного середовища як на фінансових, так і на товарних ринках.

В Україні державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, що застрахували сільськогосподарські культури за правилами комплексного або індексного страхування проводилась через відшкодування за рахунок коштів державного бюджету частини вартості сплаченої страхової премії [1]. Про-

те, ситуація на ринку страхування свідчить про нерозвиненість сфери страхових послуг у сільському господарстві та низьку ефективність заходів держави.

Оскільки програма державної підтримки страхування сільськогосподарських культур є основним стимулом для залучення товаровиробників до використання фінансових інструментів управління ризиками, можна зробити висновок, що способи та механізми її організації безпосередньо впливають як на провайдерів, так і на споживачів страхових послуг. Стандартизовані страхові процедури, умови отримання субсидій, договори страхування, за допомогою яких забезпечується повноцінний страховий захист, тарифи, що відображають ступінь ризику сільгоспідприємств, — все це потребує активної участі як суб'єктів страхових відносин, так і органів державного управління.

Для розв'язання основних проблем, що супроводжують функціонування системи страхування сільськогосподарських культур, пропонується звернути увагу на можливі способи стимулювання розвитку ринку страхових послуг та напрями удосконалення регулювання системи страхування сільськогосподарських культур, зокрема за державною підтримкою.

Питанням розвитку системи страхування та удосконалення страхового захисту сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці В.Д. Базилевич, М.Я. Демяненко, С.С. Осадець, Р.П. Смоленюк та інші вітчизняні вчені. Їх внесок у розбудову системи страхування є вагомим і ґрунтується на історичних етапах та сучасних реаліях розвитку страхового ринку в Україні. Однак, на нашу думку, через специфіку страхування в сільському господарстві недостатньо уваги було приділено вирішенню *проблеми* застосування відповідних механізмів створення сприятливих умов для удосконалення державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників через субсидування вартості премії, сплаченої відповідно

до договорів страхування, страхова сума за якими розраховується з використанням покриття, а не франшизи.

Метою даної статті стала розробка відповідних методичних підходів до розрахунку обсягів державної підтримки, необхідної для стимулювання та розвитку системи страхування сільськогосподарських культур в Україні.

Методика досліджень. При страхуванні майбутнього врожаю сільськогосподарських культур страхова сума визначається з урахуванням урожайності культури, її вартості (або ціни) і площі посіву. В цьому разі, з метою збереження відповідності страхової практики вимогам законодавства та надання адекватного страхового захисту, для розрахунку страхової суми покриття може застосовуватися до урожайності відповідної культури.

Використавши аналітичні матеріали та статистичні дані ми здійснили прогнозування необхідної державної підтримки, спираючись на її умови в попередні роки. При цьому розрахунковим показником для обчислення страхової суми стала вартість майбутнього врожаю. Ми обрали для нашого прогнозу п'ять основних культур — пшеницю, ячмінь, кукурудзу, ріпак та цукрові буряки, що є найпоширенішими в галузі рослинництва України. Критеріями вибору саме цих культур стали:

експортна орієнтація даних сільськогосподарських культур (26 % від загального агропродовольчого експорту);

частка в структурі вітчизняного виробництва сільськогосподарської продукції (понад 70 % в зернових і левова частка в загальній структурі виробництва продукції сільського господарства);

частка в структурі посівних площ (понад 60 %).

Всі наведені чинники в сукупності підтверджують усталене уявлення про стратегічну важливість цих культур для вітчизняного сільського господарства та агропродовольчого виробництва.

В нашому прогнозі ми використовували такі показники як урожайність обраних нами культур, ціни внутрішнього та світового ринку, а також посівні площі. Дані для прогнозування були зібрані нами за період 2000–2009 рр. Горизонт для прогнозу — 2017 рік з періодичністю в один рік. Розрахунки базувались на загальнодоступних прогнозах ФАО щодо коливань світових цін на обрані нами позиції товарної номенклатури [2].

Дослідження. Безперечно, що неможливо просто спроектувати ціни світового ринку на українських ринок, який функціонує за власними правилами,

часом відокремлено від світових тенденцій. Тому ми передусім розрахували кореляцію між коливаннями цін в Україні та світовими цінами. За основу були взяті ціни на продовольчу пшеницю, яка нині є світовим показником для визначення рівня продовольчого забезпечення. Зважаючи на те, що ціни на всі обрані нами види продукції значною мірою взаємопов'язані, ми провели кореляційний аналіз світових цін на пшеницю та цін на інші види продукції (табл. 1).

За даними аналізу, ціни на всі види продукції залежать як від цін на пшеницю, так і одна від одної, що свідчить про можливість використати дану кореляцію для подальшого прогнозування.

Наступним кроком став аналіз історичної взаємозалежності цін світового та вітчизняного ринків по кожному з обраних нами видів продукції (рис. 1).

На рис. 1 ціни вітчизняного ринку практично повністю повторюють тенденції світового. Це, з одного боку, свідчить про значну інтегрованість українського ринку окремих видів агропродовольчої продукції, а, з іншого, — про їх тенденційність. Така кореляція є наслідком значної частки експорту в їх товарній пропозиції, і ці тенденції набувають ознак стабільності. Зазначене дає можливість припустити, що в наступних періодах ціни на аналізовані види продукції поводитимуть себе подібним чином. Тому наступним кроком дослідження став прогноз цін внутрішнього ринку на основі світових цін та індикаторів попередніх періодів.

Грунтуючись на інтегрованості вітчизняного та світового ринку, припускаємо, що тенденції зовнішнього цінового сегменту матимуть суттєвий постійний вплив на внутрішню стабільність цін. При цьому ми не враховували жодних можливих коливань, пов'язаних із подіями природного, політичного чи економічного характеру, адже спрогнозувати час їх настання та рівень впливу практично неможливо. Прогноз формування цін на внутрішньому ринку наведений на рис. 2.

Прогнозування урожайності здійснювалось з урахуванням історичної динаміки. За основу прийнято необхідність проведення ряду змін у галузі, спрямованих на запровадження інноваційних технологій у процес виробництва, а також важливість відповідного рівня підтримки держави. Особливу увагу приділена питанню використання новітніх технологій та можливих позитивних результатів їх імплементації у виробничий процес. Безумовно, що одночасний перехід всієї галузі на інтенсивні технології не може відбутись з ряду причин. Серед них: недостатність

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції цін світового ринку до ціни продовольчої пшениці, 2000–2009 рр.

Товар	Коефіцієнт кореляції
Пшениця	X
Ячмінь	0,96
Кукурудза	0,97
Цукрові буряки	0,82
Ріпак	0,82

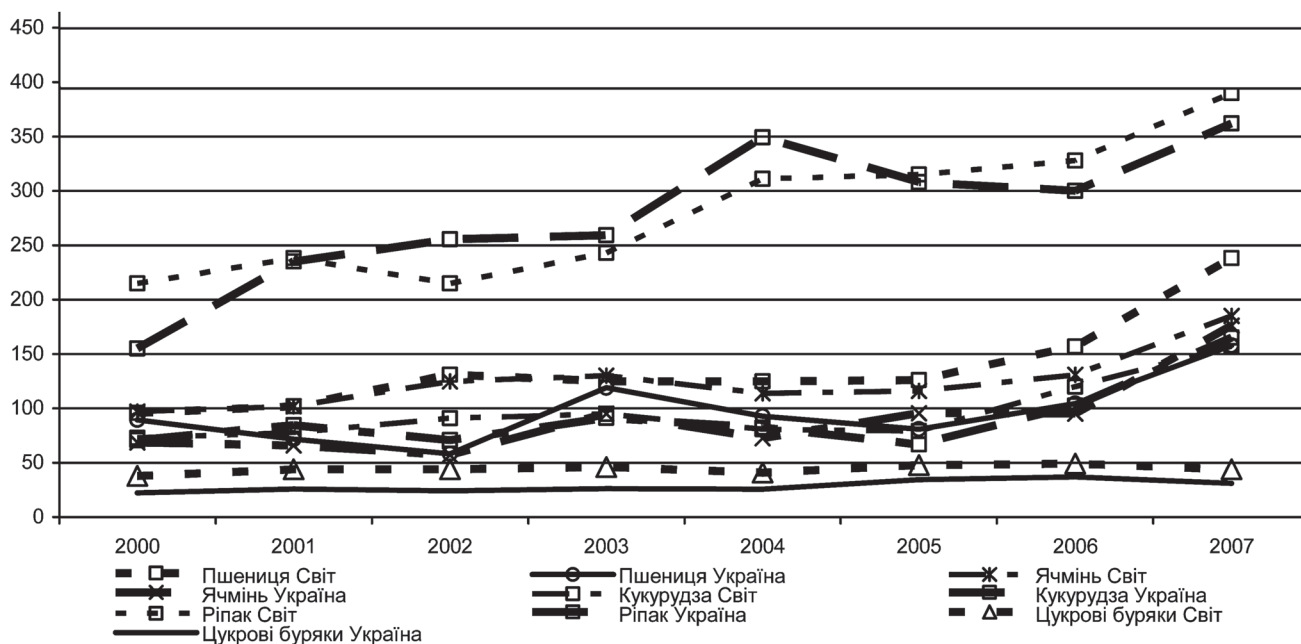

Рис. 1. Залежність цін світового та вітчизняного ринку, 2000–2007 рр.

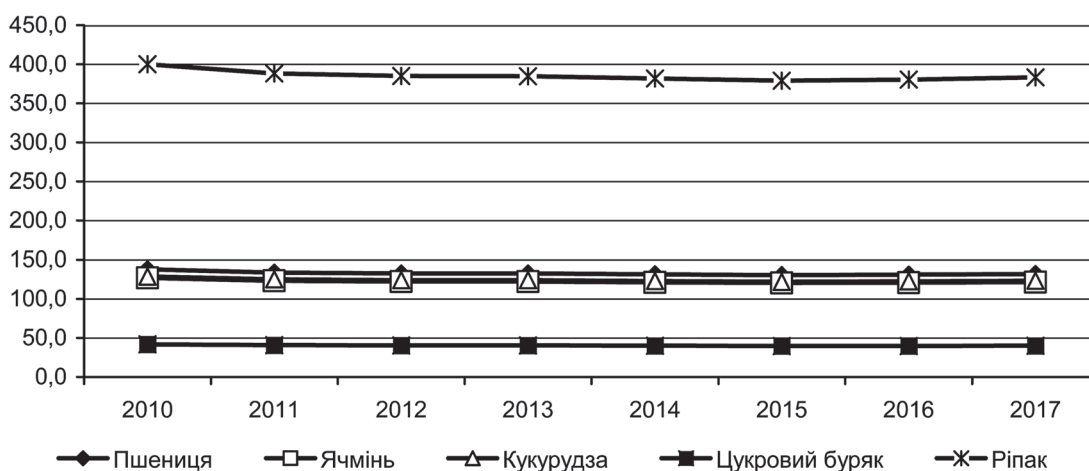

Рис. 2. Прогнозування ціни на вибрані види сільськогосподарської продукції, дол. США/т

власних фінансових ресурсів виробників, неготовність держави забезпечити одночасно підтримку всіх товаровиробників та пропозицію необхідної кількості відповідних ресурсів. Тому перехід галузі на інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур відбуватиметься поступово в декілька етапів. Першим етапом може стати перехід на удосконалені технології (2010–2014 рр.). По завершенню перехідного періоду сільськогосподарське виробництво наростить основні виробничі показники в середньому на 32 % порівняно з базовим періодом. Наступним етапом стане перехід від удосконалених до інтенсивних технологій, який в результаті дасть змогу підвищити урожайність основних сільськогосподарських культур на 71 % (2014–2017 рр.). Навіть за умови застосування інтенсивних технологій в сільському господарстві має існувати граничне значення ефективності, тому вважаємо показники

виробництва за умови використання інтенсивних технологій близькими до ідеальних.

Розрахунок урожайності на прогнозований період містить в собі тенденцію попередніх періодів, скореговану на очікуваний рівень інтенсифікації виробництва (табл. 2).

Обсяги посівних площ визначались виходячи із існуючих та очікуваних тенденцій змін світового та вітчизняного попиту на агропродовольчу продукцію. Враховано зміни купівельної спроможності в окремих регіонах світу, диверсифікацію виробництва альтернативних джерел енергії, вплив державних та інших програм ряду країн на світову пропозицію, а також обмеженість вітчизняних виробників у можливостях залучення додаткових посівних площ (через значну розораність ґрунтів – близько 80 %). Проведене нами інтерв'ю з експертами аграрного ринку, до числа яких увійшли виробники, постачальники

Прогноз урожайності сільськогосподарських культур, т/га

Культура	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Пшениця	2,7	2,8	3,1	3,4	3,6	3,9	4,2	4,6
Ячмінь	2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	3,0	3,2	3,4
Кукурудза	3,9	4,1	4,3	4,6	5,0	5,0	5,1	5,1
Цукровий буряк	25,8	27,1	29,7	32,2	36,1	38,7	41,3	45,1
Ріпак	1,4	1,5	1,6	1,8	2,0	2,3	2,6	2,8

товарно-матеріальних цінностей, дорадники та науковці, дало змогу з великою вірогідністю припустити, що в наступних періодах обсяги посівних площ будуть змінюватись (рис. 3).

Передбачається відносна стабілізація використання посівних площ під окремими культурами, однак при цьому площі під пшеницею та кукурудзою дещо збільшаться за рахунок, переважно, ріпаку та частково цукрових буряків, посіви яких, за результатами нашого опитування, матимуть тенденцію до зменшення. Відносно стабільними будуть площі ячменю, що можна пояснити наявністю вітчизняних переробних потужностей, а також сформованістю зовнішнього сегменту ринку.

Результатом проведеного аналізу вихідних умов стало прогнозування обсягів валового збору (табл. 3).

Зазначимо, що зростання обсягів валового виробництва досягається у відповідності з нашим прогнозом завдяки переважно зерновій групі (пшениця, ячмінь, кукурудза), оскільки обсяги посівних площ під цукрові буряки та ріпак матимуть тенденцію до зменшення.

В умовах фінансової та продовольчої кризи держава повинна запроваджувати найефективніші про-

грами підтримки сільськогосподарських товаровиробників та докладати зусиль для інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Ситуація, що складається нині на світових продовольчих ринках, дає можливість повернути Україні статус житниці Європи. Так, одним із стратегічних напрямів державної політики у сфері сільського господарства повинно стати підвищення ефективності і конкурентоспроможності аграрного виробництва шляхом його техніко-технологічного переоснащення та переведення на інноваційну модель розвитку.

Найкращим сценарієм для досягнення цієї мети є формування чіткої стратегії розвитку аграрного сектору на основі запровадження сучасних енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур з мінімальним і диференційованим обробітком ґрунту в системі сівозміни та прямої сівби, а також технічне забезпечення реалізації цих технологій з використанням вітчизняної техніки нового покоління. Проведення цих заходів сприятиме нарощуванню обсягів виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, зростанню експортного потенціалу держави за рахунок підвищення на 30–40 % урожайності сільськогосподарських культур та якості продукції, зменшення на

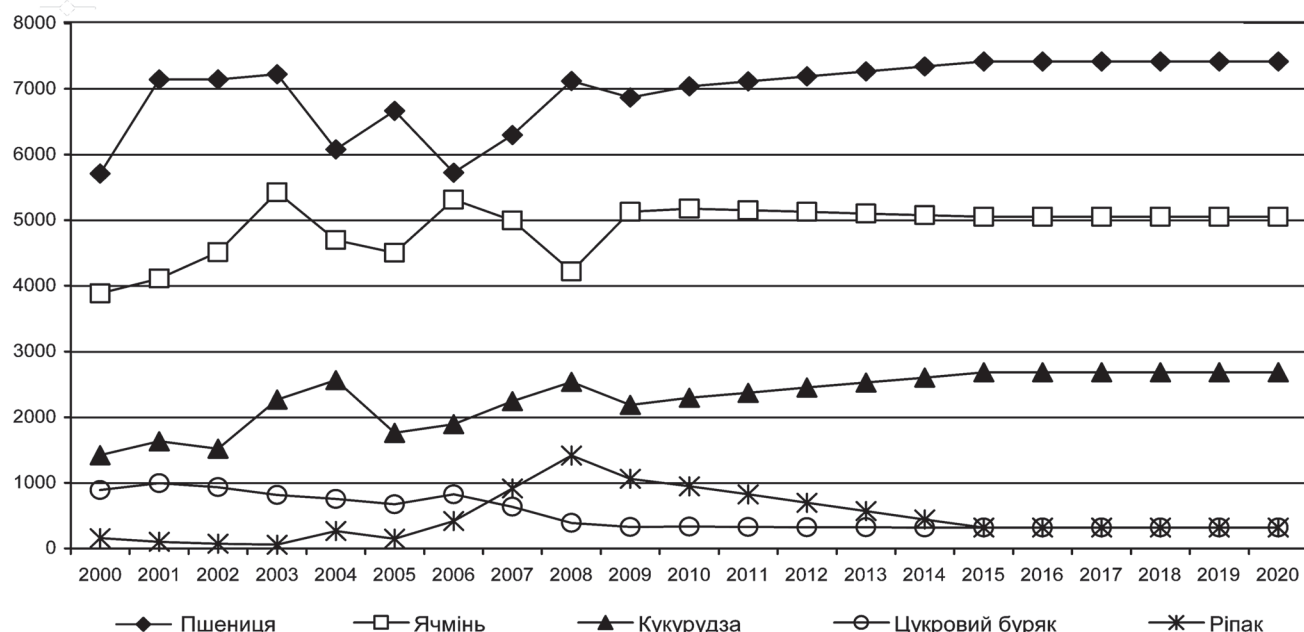

Рис. 3. Прогноз зміни посівних площ окремих сільськогосподарських культур, тис. га

Прогноз валового збору вибраних сільськогосподарських культур, млн т

Культура	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Пшениця	18,9	20,1	22,2	24,8	26,1	28,9	30,9	34,1
Ячмінь	11,1	11,7	12,1	12,7	13,8	15,1	15,9	17,3
Кукурудза	8,9	9,7	10,5	11,5	12,9	13,5	13,6	13,7
Цукрові буряки	8,4	8,8	9,6	10,4	11,5	12,2	13,1	14,2
Ріпак	1,3	1,2	1,1	1,0	0,9	0,7	0,8	0,8
Всього	48,9	51,6	55,7	60,4	65,2	70,5	74,3	80,3

10–15 % втрат вирощеного урожаю, збільшення на 10–15 млн тонн валового виробництва зерна.

Варто зазначити, що вартість нововведень у сільське господарство оцінюються приблизно у 95 млрд грн [4]. Ці витрати будуть розподілені за джерелами фінансування на державний бюджет (близько 30 %), місцеві бюджети, кошти підприємств та організацій, що відповідно вплине на підвищення виробничої собівартості сільськогосподарської продукції на початкових етапах впровадження новітніх технологій.

Із очікуваним збільшенням обсягів врожаю сільськогосподарських культур сільськогосподарські підприємства повинні будуть уважніше ставитися до стратегій управління ризиками. При запровадженні новітніх технологій ступінь ризику для сільськогосподарського підприємства підвищується, адже негативний вплив природно-кліматичних факторів у грошовому еквіваленті може відобразитися значними втратами. Отже, такий метод мінімізації ризиків, як страхування сільськогосподарських культур, повинен неухильно супроводжувати процес переоснащення сільськогосподарських підприємств та перехід на інтенсивні форми господарювання. Водночас, з точки зору страхування, виникає проблема асиметрії інформації, адже страхова компанія не може бути впевнена у тому, що сільськогосподарське підприємство при переході на інтенсивні технології дотримається всіх вимог та отримає бажаний урожай. Товаровиробник, вкладаючи значні кошти, також лише сподівається на отримання запрограмованого урожаю. З огляду на такі обставини послуга страхування для аграріїв на початкових етапах переходу на високоефективні технології вирощування сільськогосподарських культур буде здорожчена страховими компаніями. З іншого боку, аграрії можуть мати обмежені фінансові ресурси, що не дасть можливості придбати страховий захист.

В такому разі стимулювання переходу на новітні технології повинна забезпечити держава, запровадивши дієву підтримку сільськогосподарських товаровиробників шляхом часткового здешевлення для них вартості страхових премій. Для цього необхідно розробити програму страхування за державною підтримкою спеціально для підприємств, які інтенсифікують виробництво. Розрахунковим показником для обчислення страхової суми за цією програмою має стати вартість майбутнього врожаю, оскільки

саме такий підхід опосередковано забезпечує стабілізацію фінансових потоків виробників. Крім того, економічно-доцільніше буде використовувати страхові продукти, що базуються на застосуванні покриття (а не франшизи).

Навіть за умови підвищення тарифів (порівняно з програмами страхування сільськогосподарських виробників, що використовують традиційні технології вирощування) страхова премія розраховуватиметься виходячи з реального обсягу страхового захисту, а за умови її здешевлення за рахунок бюджету, фінансове навантаження на сільськогосподарських товаровиробників зменшиться. Отже, використання страхування поряд із застосуванням інтенсивних технологій сприятиме фінансовій стабілізації сільськогосподарських підприємств і зростанню їх інвестиційної привабливості. У разі настання страхового випадку, причиною якого стали природні явища, господарство зможе за рахунок отриманого страхового відшкодування компенсувати частину грошових витрат, понесених на вирощування певної культури.

Метою надання державної підтримки шляхом здешевлення страхових премій, є, *по-перше*, стимулювання щодо застосування інструментів мінімізації ризиків, *по-друге* – підтримка стабільності фінансового стану сільськогосподарських підприємств в період переходу на інтенсивні агротехнології, *по-третє* – зменшення фінансового навантаження на виробників та розподіл ризиків платоспроможності господарюючих суб'єктів, адже запровадження новітніх технологій передбачає як залучення власних, так і запозичених (зокрема бюджетних) коштів. Держава має бути зацікавлена не лише в модернізації техніко-технологічного стану підприємств, а й в підвищенні ефективності використання послуг страхування, що безпосередньо позначиться на зростанні ефективності програм державної підтримки та аграрної політики держави в цілому.

Результати. Проведені дослідження доводять необхідність надання державної підтримки аграріям, що займаються вирощуванням сільськогосподарських культур та бажають застрахувати ризик їх втрати, особливо в умовах переходу на новітні технології виробництва.

Наведені розрахунки дали можливість здійснити прогноз необхідних обсягів державної підтримки страхування вказаних сільськогосподарських куль-

тур. Розрахунковим показником для обчислення страхової суми, страхової премії та обсягу необхідних бюджетних коштів є урожайність, до якої застосовується покриття у розмірі 70 % (табл. 4). Цей показник має назву «страхова врожайність» і є фактично індикатором страхового випадку, адже зниження рівня страхової врожайності являє собою підставу для виплати страхового відшкодування (якщо це пов'язано із впливом страхового ризику).

Використовуючи показник страхової врожайності, прогнозної посівної площі та ціни, розрахували страхову суму по основних культурах, при умові страхування 100 % площ (табл. 5).

За оцінками експертів, тарифи на страхування основних сільськогосподарських культур за продуктами мультиризикового страхування майбутнього урожаю будуть коливатися від 6 до 9 відсотків (табл. 6). Крім того, на вартість страхування також впливають регіональні особливості вирощування сільськогосподарських культур (притаманність ризиків).

Беручи до уваги умови отримання державної підтримки, відповідно яких здійснюється компенсація 50 % сплаченої страхової премії в межах тарифу, що не перевищує 5 % суми застрахованого ризику [5], а ринкові страхові тарифи згаданих культур, перевищують 5 % (див. табл. 6), то обсяг максимальної державної підтримки становитиме 2,5 % страхової суми. При цьому сільськогосподарські товаровиробники, застрахувавши вартість майбутнього урожаю, використовуючи продукти, в яких застосовується покриття, отримують адекватний внескам страховий

захист, адже обсяг максимально можливого страхового відшкодування буде дорівнювати страховій сумі, вказаній в договорі (внутрішній тариф буде дорівнювати тарифній ставці по договору).

Результати прогнозування обсягів державної підтримки наведені в табл. 7.

Розрахунки проведені в доларах США з метою уникнення можливого впливу валютних коливань. Для обчислення гривневого еквіваленту обсягів державної підтримки використано курс валют Національного банку України (станом на 18.06.10).

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що програма здешевлення вартості страхових премій, фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку, які застрахували ризики загибелі (втрати або пошкодження) сільськогосподарських культур за правилами комплексного (мультиризикового) страхування майбутнього урожаю при умові страхування 100 відсотків посівних площ потребуватиме від уряду України виділення щороку від 840 млн грн (2010 рік) до 1,2 млрд грн (2017 рік). Зауважимо, що у бюджеті 2010 року це становить трохи менше 7 % державних видатків на сільське господарство [6].

Висновки та пропозиції. Впровадження новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції, що супроводжуватиметься страхуванням сільськогосподарських культур з державною підтримкою, забезпечить комплексний підхід до розбудови ефективної системи господарювання та гарантування фінансової стабільності сільськогосподарських підприємств в перехідний період.

Таблиця 4

Рівень страхової врожайності сільськогосподарських культур, т/га

Культура	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Пшениця	1,9	2,0	2,2	2,4	2,5	2,7	2,9	3,2
Ячмінь	1,5	1,6	1,7	1,7	1,9	2,1	2,2	2,4
Кукурудза	2,7	2,9	3,0	3,2	3,5	3,5	3,5	3,6
Цукрові буряки	18,1	19,0	20,8	22,6	25,3	27,1	28,9	31,6
Ріпак	1,0	1,1	1,2	1,2	1,4	1,6	1,8	2,0

Таблиця 5

Прогнозний обсяг застрахованих площ та розмір страхової суми

Рік	Пшениця		Ячмінь		Кукурудза		Цукрові буряки		Ріпак	
	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. дол. США	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. дол. США	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. дол. США	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. дол. США	Застрахована площа, тис. га	Страхова сума, тис. дол. США
2010	7039,9	1826775,9	5173,0	992526,9	2295,2	806468,2	329,5	248911,0	947,8	364413,7
2011	7115,7	1881161,2	5148,6	1006424,6	2372,8	849431,4	326,7	251468,4	821,4	337064,7
2012	7191,6	2065495,3	5124,3	1040907,5	2450,5	911602,4	324,0	270893,6	695,0	308605,5
2013	7267,4	2303831,9	5100,0	1082466,2	2528,2	999804,7	321,2	291786,8	568,6	273358,8
2014	7343,3	2401163,3	5075,7	1171389,9	2605,9	1110111,9	318,5	321539,0	442,2	238550,4
2015	7419,1	2644507,2	5051,3	1267036,5	2683,5	1152325,2	315,7	338913,6	315,7	195486,4
2016	7419,1	2837777,6	5051,3	1345652,1	2683,5	1165731,7	315,7	362900,6	315,7	219326,5
2017	7419,1	3153022,7	5051,3	1475915,1	2683,5	1183071,2	315,7	399751,4	315,7	239491,0

Страхові тарифи по основних сільськогосподарських культурах

Пшениця	Ячмінь	Кукурудза	Цукрові буряки	Ріпак
7,0 %	9,0 %	6,0 %	7,0 %	9,0 %

Таблиця 7

Прогнозування обсягів державної підтримки програми часткової компенсації страхових платежів

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг державної підтримки, тис. дол. США								
Пшениця	45669,4	47029,0	51637,4	57595,8	60029,1	66112,7	70944,4	78825,6
Ячмінь	24813,2	25160,6	26022,7	27061,7	29284,8	31675,9	33641,3	36897,9
Кукурудза	20161,7	21235,8	22790,1	24995,1	27752,8	28808,1	29143,3	29576,8
Цукрові буряки	6222,8	6286,7	6772,3	7294,7	8038,5	8472,8	9072,5	9993,8
Ріпак	9110,3	8426,6	7715,1	6834,0	5963,8	4887,2	5483,3	5987,3
Всього	105977,4	108138,8	114937,6	123781,2	131068,9	139956,7	148284,7	161281,3
Обсяг державної підтримки, млн грн*								
Пшениця	361,2	372,0	408,5	455,6	474,8	523,0	561,2	623,5
Ячмінь	196,3	199,0	205,9	214,1	231,6	250,6	266,1	291,9
Кукурудза	159,5	168,0	180,3	197,7	219,52	227,9	230,5	234,0
Цукрові буряки	49,2	49,7	53,6	57,7	63,6	67,0	71,8	79,1
Ріпак	72,1	66,7	61,0	54,1	47,2	38,7	43,4	47,4
Всього	838,3	855,4	909,2	979,1	1036,8	1107,1	1172,9	1275,7

* станом на 18.06.2010 року 1 дол. США = 7,91 UAH

Відновлення фінансування програми державної підтримки страхування сільськогосподарських культур є цілком виправданим і сприятиме вирівнюванню доходів сільськогосподарських виробників та активізації фінансової системи країни.

Поряд з програмою державної підтримки страхування сільськогосподарських культур в Україні практикується надання прямої державної допомоги за рахунок резервного фонду бюджету у разі настання надзвичайних ситуацій природного характеру. Такий підхід зі сторони держави безпосередньо негативно позначається на розвитку та регулюванні системи страхування сільськогосподарських культур, адже мінімізація втрат, зокрема від катастрофічних подій в сільському господарстві є обов'язком страхового ринку. Враховуючи динамічні інтеграційні зміни в позиціонуванні нашої держави в світі, що стали запорукою участі України у впливових світових економічних організаціях (в першу чергу СОТ), вважаємо за доцільне акцентувати увагу на новітніх вимогах, які постали перед нами щодо страхування катастрофічних ризиків у сільському господарстві.

Для покращення ситуації зі страхуванням сільськогосподарських культур та страхуванням катастрофічних подій пропонується вжити ряд заходів, насамперед законодавче визначення поняття «катастрофа». Пропонується надавати фінансову допомогу лише підприємствам, які застрахували свої посіви або тварин. Можна передбачити варіант надання допомоги тим аграрним підприємствам, які не страхувалися, проте її розмір повинен бути меншим.

Альтернативою такому механізму може бути:

розробка програми катастрофічного перестраховування та/або створення державного страхового фонду;

розробка та впровадження спеціальних програми страхування на випадок катастрофічних подій;

розробка та впровадження спеціальної державної програми компенсації збитків від катастрофічних подій у сільському господарстві.

Здійснення всіх перелічених заходів дасть можливість дотримуватись принципів прозорості та підвищить довіру до страхування, що в період економічної кризи є найефективнішим інструментом стабілізації доходів сільськогосподарських виробників.

Використані джерела

1. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2004. — № 49. — Ст. 527.
2. Статистичні дані ФАО [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/570/default.aspx#ancor>.
3. Сільське господарство України. Статистичний збірник; за ред. Ю.М. Остапчука. — К.: Державний комітет статистики України. — 2000—2008 рік.
4. Проект Державної цільової економічної програми впровадження в агропромисловому комплексі новітніх технологій виробництва сільськогосподарської продукції на період до 2016 року.
5. Про порядок використання у 2008 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здешевлення вартості страхових премій (внесків), фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку: Постанова Кабінету Міністрів України від 2.04.2008 р. № 302 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=302-2008-%EF>.
6. Про державний бюджет на 2010 рік: Закон України від 27.04.2010 № 2154-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 22—23; № 24—25. — Ст. 263.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ МЕХАНІЗМІВ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Розглянуто недоліки нормативно-правового забезпечення щодо використання можливостей інституту іпотеки. Запропоновано принципову схему формування ринку сільськогосподарських земель. Проаналізовано участь міжнародних фінансово-кредитних інститутів у фінансуванні сільськогосподарських товаровиробників та діяльність кредитних спілок Київської області у сфері мікрокредитування.

Посилення ролі кредитних відносин як засобу стимулювання розвитку виробництва проявляється в різних аспектах. Кредит є важливою складовою діяльності підприємств, обов'язковою умовою розширеного відтворення, надійним інструментом стимулювання виробництва. Проте доступність сільськогосподарських виробників до кредитування обмежена через ряд вагомих перешкод. Для вирішення цієї проблеми перед вченими та сільськогосподарськими виробниками постає ряд питань щодо пошуку нових напрямів формування кредитних відносин. Одним із таких напрямів є організація ринку землі. Для цього необхідно сформувати систему з кількісно і якісно розвинутою інфраструктурою та відповідною правовою базою, що представлена на рис. 1 [1;2].

Нормативно-правові акти, представлені Земельним кодексом України, Законами України «Про іпотеку», «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати», мають певні недоліки, які не дають змоги сформувати правове поле для повноцінного застосування іпотеки як інституту забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами. Так, згідно з положенням Земельного кодексу України використання земель сільськогосподарського призначення як предмета іпотеки до теперішнього часу обмежене [3–5].

Відсутність організованого ринку та зазначені перешкоди не дають можливості використовувати землю як предмет іпотеки для придбання сільськогосподарської техніки, племінної худоби, елітного насіння, посадкового матеріалу, брати значні суми кредиту, особливо довгострокового.

Цей напрям кредитування сільгоспвиробників у багатьох країнах світу досить розвинений, що дає можливість робити заставу для отримання кредитів. Наприклад, у системі сільськогосподарського кредитування Великобританії функціонує Сільськогосподарська іпотечна корпорація. Яка здійснює в основному довгострокове іпотечне кредитування (від 5 до 40 років) фермерів Великобританії. Відсоткові ставки на кредитні ресурси базуються на обліковій ставці центрального банку Великобританії і значною мірою залежать від попиту на позиковий капітал [6].

Для розвитку системи кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу землі та іншої нерухомості в Україні необхідно створити спеціалізовану фінансову установу Державний земельний (іпотечний) банк, якому має належати монопольне право на здійснення трансакцій із землями сільськогосподарського призначення, що вилучаються у випадку неповернення кредиту, наданого позичальнику під заставу землі [2;7]. Для забезпечення довгострокових кредитних зобов'язань можна використовувати також цінні папери (векселі, облігації), ряд ознак яких порівняно із землею робить їх більш придатними для кредитних установ. Проте, як показує досвід, більш надійним захистом забезпечення кредитних зобов'язань все-таки залишається земля [8].

Однією з форм нового механізму кредитування є участь міжнародних фінансово-кредитних інститутів у фінансуванні сільгоспвиробників. Програму мікрокредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні (UMLP) проводить Європейський Банк реконструкції та розвитку і Німецько-український фонд (GUF). Мета цієї програми полягає у сприянні розвитку малих підприємств шляхом полегшення доступу до банківських кредитів на постійній основі. Підтримку щодо її реалізації надає Агентство з міжнародного розвитку США (USAID), Євросоюз та Німецький Кредитний банк реконструкції [Kreditanstalt für Wiederaufbau] (KfW) у рамках TRANSFORM — програми німецького уряду із співробітництва у

Рис. 1. Схема формування ринку сільськогосподарських земель [2]

Східній Європі. Нині до участі у програмі UMLP залучено 6 партнерських банків, зокрема Банк Аваль, Банк Форум, Кредитпромбанк, Банк Надра, ПриватБанк, ПроКредитБанк, які надають мікрокредити. Крім зазначених банків, лідерами в кредитуванні сільського господарства: є також Укрсоцбанк, УкрСибБанк, Правекс Банк, Укресімбанк, Промінвестбанк [9].

У межах Програми сільськогосподарського кредитування АМР США приватному українському Банку «Надра» було надано часткові гарантії на портфель кредитних ресурсів для кредитування дрібних фермерів і постачальників. У цьому проекті задіяний механізм, який має забезпечити

альтернативний спосіб розподілу ризику для мобілізації приватного капіталу в Україні, що допоможе вирішити проблему доступу до кредитів як дрібних фермерів, так і постачальників ресурсів, особливо в секторі середньострокових і довгострокових позик.

Максимальний розмір кредиту для фермерів встановлений на рівні 60 тис. доларів США, а для постачальників – 250 тис. доларів США. У грудні 2004 року середній розмір позики становив 80 тис. грн, а мінімальний – 9 тис. грн. Процентна ставка за короткостроковими кредитами відповідно становила 19 та 18 %. Згідно з даними Проекту аграрної політики АМР США/ПРООН стосовно кредитування,

задовольняється лише 50 % потреб у короткострокових позиках, та лише 2 % потреб у довгострокових позиках [6].

У 2004 році Банк «Надра» надав дрібним фермерам 115 кредитів на суму в 1,5 млн доларів США, а всього банком надано на зазначені цілі 130 кредитів на 1,7 млн доларів США [10].

Заслуговує на увагу досвід підтримки сільського господарства в Росії, де створено Фонд розвитку агропромислового комплексу, який фінансується коштами російської гуманітарної допомоги. Цей фонд надає товаровиробникам довгострокові кредити на 5 років під 5 % річних і формує реальне джерело інвестицій у сільське господарство [11;12].

Ситуація з кредитуванням сільгоспвиробників в Україні вимагає пошуку альтернативних джерел фінансування. В даному контексті особливо актуальним стає розвиток кредитних спілок, головною метою яких є поліпшення соціально-економічного стану людей, що об'єднуються для спільного вирішення проблем. Для цього кредитні спілки виконують дві головні функції – забезпечення регулярних заощаджень людей та надання позичок своїм членам за відносно низькими процентними ставками [13].

У 2007 році почали операції з мікрофінансування 84 кредитні спілки, які понад 10 % своїх позик надають селу.

Кредитні спілки Київської області об'єднують сільських жителів 11 районів. Нині в області діє 8 кредитних спілок. До членства в них залучено понад 5,0 тис. сільських жителів, які мають спрощений доступ до мікрофінансування [13].

Заслуговує на увагу досвід кредитної спілки сільських трудівників Згурівського району Київської області «Довіра», яка створена у м. Згурівка у 2002 році. Це по суті фінансовий кооператив.

створений селянами на принципах пайової участі у формі громадської організації для фінансового та соціального захисту її учасників шляхом залучення їхніх особистих заощаджень для взаємного кредитування та надання позичок.

Кредитна спілка «Довіра» є членом Національної асоціації кредитних спілок України, Всеукраїнської Асоціації кредитних спілок, а також Київської обласної асоціації кредитних спілок. Основні показники її діяльності висвітлено в таблиці.

Так, за останні чотири роки загальна кількість активів збільшилася у 3,8 раза і на 01.01.2009 р. дорівнювала 2,1 млн грн. Капітал кредитної спілки «Довіра» зріс у 2,5 раза і становив 0,5 млн грн. Цей показник віддзеркалює солідний фінансовий стан спілки, що є гарантією захисту внесків членів від непередбачених обставин.

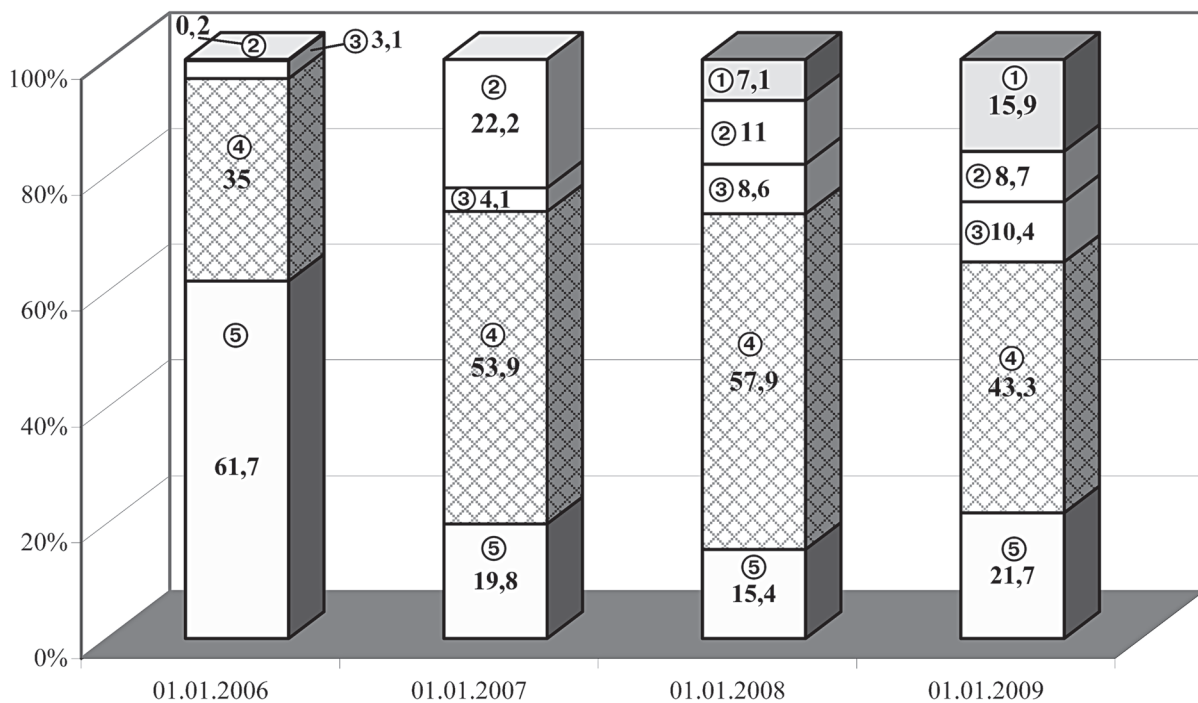
У структурі кредитного портфеля найбільша частка належить кредитам, наданим на придбання, будівництво, ремонт і реконструкцію житла (від 35 до 43 %), що у 2008 р. становила 58 %. За останні чотири роки споживчі кредити, які займають друге місце у кредитному портфелі скоротилися у 3 рази. З 2008 року з'явилися комерційні кредити, частка яких лише за один рік збільшилася майже у 2,2 раза і дорівнює такій же питомій вазі в цілому по Україні. Кредити, надані на ведення особистих селянських та фермерських господарств перевищують частку ідентичних кредитів в країні. З 2006 по 2009 роки питома вага цих кредитів збільшилася у 40 разів. У 2007 р. їх частка становила 22,2 %, проте з наданням комерційних кредитів вона почала скорочуватися (рис. 2).

Висновки. Іпотека є необхідною інфраструктурною ланкою в системі організації та функціонування аграрного сектору економіки, вирішальний вплив на яку здійснює нормативно-правове підґрунтя земель-

Таблиця

Основні показники діяльності кредитної спілки «Довіра» Згурівського району Київської області

Показник	Рік				2009 р. до 2006 р., %
	2006	2007	2008	2009	
Загальна кількість членів кредитної спілки (КС), осіб	583	1045	1496	1743	У 3 рази
у тому числі:					
кількість членів КС, які мають депозити, осіб;	21	48	28	42	У 2 рази
кількість членів КС, які мають кредити, осіб	272	378	326	243	89,3
Загальні активи, тис. грн	560	1759	1533	2101	У 3,8 раза
Загальна сума депозитних внесків членів КС, тис. грн	181	1259	794	1452	У 8 раз
Сума кредитів, тис. грн	557	1643	1483	1947	У 3,5 раза
Капітал, млн грн	0,2	0,3	0,7	0,5	У 2,5 раза

- 1 — Комерційні кредити
 2 — Кредити, наданні на ведення особистих селянських та фермерських господарств
 3 — Інші цілі
 4 — Кредити, надані на придбання, будівництво, ремонт та реконструкцію житла
 5 — Споживчі кредити

Рис. 2. Динаміка структури кредитного портфеля кредитної спілки «Довіра» (розрахунок автора)

ного реформування. Важливу роль у кредитуванні виробничої діяльності сільгоспвиробників мають кредитні спілки, завдяки яким спрощується процедура одержання кредиту, особливо щодо кредитного забезпечення у вигляді застави, зменшуються трансакційні витратами та ставка кредиту.

Про позитивну роль в діяльності такої форми кредитування як кредитна спілка свідчить досвід кредитної спілки «Довіра» Згурівського району Київської області. Водночас, поряд з позитивними зрушеннями в діяльності кредитної спілки, динаміка кредитів, наданих на ведення особистих селянських господарств та фермерських господарств, має строкатий характер, оскільки збільшилася порівнюючи з 2006 роком у 40 разів і зменшилася у 2,6 і 1,3 раза у порівнянні з 2007 і 2008 роком відповідно.

Використані джерела

- Колотуха С. Удосконалити систему кредитування сільськогосподарських підприємств / С. Колотуха // Економіка АПК — 2003. — № 6. — С. 56—58.
- Формування ринку землі в Україні / [Галушко В. П., Білик Ю. Д., Даниленко А. С. та ін.]; за ред. А.С. Даниленка, Ю.Д. Білик. — [2-ге вид., переробл. та допов.]. — К.: Урожай, 2006. — 280 с.
- Про кредитні спілки: Закон України від 10 липня 2003 р. № 1096—IV // Баланс. — 2003. — № 7. — С. 12—27.

- Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24.06.2004 р. № 1877 (із зм.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
- Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001—2004 років: Закон України від 18.01.2001 р. № 2238 (із зм. і доп.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua.
- Юдин А. Государственное регулирование и кредитование сельского хозяйства в Великобритании и США / А. Юдин // Международный сельскохозяйственный журнал. — 1992. — № 5. — С. 48—51.
- Корінець Р. Розвиток ринку землі як передумова іпотечного кредитування сільського господарства / Р. Корінець // Інтернет сторінка ГО «Інститут сільського розвитку» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://icp.org.ua/files/13_rozv.doc.
- Режим доступу: <http://www.lawinstitut.ru/ru/science/vestnik/19993/akmanov.html>.
- Режим доступу: <http://www.microcredit.com.ua/eng/about/info>.
- Діяльність Банку «Надра» у сфері кредитування сільського господарства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nadrabank.com.ua>.
- Режим доступу: <http://www.nr2.ru/pmr/186858.html>.
- Режим доступу: <http://www.annews.ru/news/detail.php?ID=75709>.
- Козинець П. Кредитні спілки приводять свій стан у відповідність з вимогами ЗУ «Про кредитні спілки» — П. Козинець // Україна-business. — 2005. — № 5—8. — С. 8—9. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>.

ІНТЕГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Визначено інструменти, механізми функціонування та проблеми розвитку елементів інфраструктури фондового ринку ЄС.

В останні роки фінансова глобалізація стала визначальною тенденцією для розвитку ринків цінних паперів, особливо в Європі. Платіжні і розрахункові системи набули великого значення у результаті збільшення як обсягу, так і вартості угод на валютно-фінансових ринках. Високі темпи розвитку технічного прогресу, а також значні досягнення у сфері інформаційно-телекомунікаційних систем сприяли лібералізації національних ринків капіталу. Це створило масу нових інвестиційних та фінансових можливостей для інвесторів, які для виходу на нові ринки бажають отримати доступ до місцевої інфраструктури ринку цінних паперів. Крім того, міжнародне фінансове співтовариство останнім часом збільшило вимоги щодо оперативності доступу до точної інформації на кожному місцевому фінансовому ринку, а також щодо швидкості та технологічної досконалості здійснення угод.

Наведені фактори зумовили зростання активності фінансових посередників як на національному, так і транскордонному рівнях. Запорукою було те, що всі зацікавлені сторони — інституційні інвестори, фінансові посередники, а також постачальники послуг з розрахунків та взаємозаліків по зобов'язаннях за цінними паперами — швидко адаптували рівень та функціональні характеристики пропонованих ними послуг щодо забезпечення функціонування інфраструктури фондового ринку до нової ситуації, що склалася на ринках цінних паперів в Європі та світі.

Надійне функціонування фінансової інфраструктури має вирішальне значення для розвитку фінансових ринків, валютної системи, реалізації ефективної грошово-кредитної політики, а також для підтримання стабільності банківського та фінансового секторів. Дуже важливо, щоб передача права власності на цінні папери від продавця проти платежу покупця відбувалася у безпечний та ефективний спосіб. Роль інфраструктури фінансового ринку у ЄС часто порівнюють із значенням водопроводу для будівлі: вона є життєво необхідною складовою добробуту, проте непопулярною і забутою, поки не трапиться неприємність. Комісія ЄС не мала наміру чекати на

такі неприємності, тому започаткувала регулювання сфери у 2001 році.

З метою виявлення головних факторів, що перешкоджають розвитку транскордонної фінансової інфраструктури, а також розробки стратегії для їх усунення було підготовлено доповіді групи Джованніні (2001 та 2003 років) [1; 2], у яких описано три основні групи проблем в сфері торгівлі цінними паперами, а саме: проблеми пов'язані з технічними вимогами і промисловою практикою, оподаткуванням та визначеністю правової бази. У цих трьох проблемних сферах було виявлено 15 конкретних перешкод на шляху формування єдиного ринку торгівлі цінними паперами в ЄС. Вони отримали назву «бар'єри Джованніні». Комісія утворила групу експертів під назвою «Група правової визначеності» з метою розробки заходів щодо усунення бар'єрів, які пов'язані з правовою основою. У липні 2006 року комісар Маккріві виклав політику Комісії щодо цього питання у своїй промові перед економічним комітетом Європейського Парламенту. У 2008 році вищезгадана група опублікувала свої рекомендації, у яких вона закликала країни-члени до загальноєвропейської гармонізації законодавства в цій сфері. Ці рекомендації були схвалені комісаром Маккріві і Радою міністрів ЄС «ЕКОФШ» 2 грудня 2008 року. Нині Комісія утримується від внесення пропозиції щодо прийняття директиви і просить суб'єктів фондового ринку дотримуватися кодексу поведінки [3].

Інфраструктура фінансового ринку не була включена до Плану дій з фінансових послуг на період 2000–2005 рр., проте стала одним з пріоритетних завдань. Робота Комісії передовсім зосереджена на забезпеченні належної імплементації та моніторингу як директив, які вже існують в цій сфері (директиви щодо завершення розрахунків та фінансового забезпечення), так і на забезпечення того, щоб багатосторонні договори щодо регулювання ринку цінних паперів (наприклад, Гаазька конвенція) належним чином враховували проблеми та інтереси ЄС.

Таким чином, високі вимоги сучасного міжнародного бізнесу по відношенню до інфраструктури ринку цінних паперів, а також ряд проблем, що зумовлюють нижчу ефективність функціонування фондового ринку ЄС порівняно з ринком цінних паперів США визначили предмет даного дослідження.

Серед вітчизняних авторів ринок цінних паперів ЄС був об'єктом дослідження таких авторів як Ю.В. Безручко, О.М. Вінник, М.О. Глотов, О.В. Кологойда [4], М.О. Бурмака [5], А.А. Ганчук [6], Г.Г. Музиченко [7], які у своїх роботах розкривають нормативно-правові та інституційні аспекти функціонування ринку цінних паперів та інвестиційних фондів ЄС. Сучасним проблемам формування та розвитку інфраструктури фондових ринків присвятили свої праці С.С. Ніколенко, О.М. Шевченко [8], З.Я. Лапішко [9], І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко, А.Г. Семенов, Т.В. Перекрест [10] та ін.

Детальне вивчення стану фондового ринку у нових країнах-членах ЄС та проблеми його конвергенції в межах ЄС здійснили Р. Набок, О. Шитко [11]. Фінансові питання процесів європейської інтеграції висвітлено у працях С.Л. Коглярова [22], Є.І. Хомайка [23], Ю.А. Савчука [24], Р.Є. Олейнюка [25]. Серед зарубіжних вчених, які досліджують проблеми міжнародних фінансових ринків, інтеграційного розвитку сучасної інфраструктури ринку цінних паперів, особливості функціонування фондового ринку ЄС, варто виділити Л. Баєле, А. Феррандо, П. Хьохрдаля, Е. Крилову, К. Моннета [12], Х. Шміделя, А. Шьоненберга [13], а також експертів та дослідницькі групи ЄЦБ.

Головними проблемами, які потребують більш глибокого висвітлення у вітчизняній науковій літературі, визначено сучасні організаційно-правові засади, інструменти та механізми функціонування інфраструктури ринку цінних паперів ЄС, оскільки швидкість інтеграційних трансформацій у цій сфері стає критичною детермінантою інтеграції європейського фінансового ринку в цілому. Проте у наукових публікаціях бракує даних щодо взаємозв'язку між національними та спільними для країн-членів євросони системами функціонування інфраструктури ринку цінних паперів.

Метою статті є висвітлення процесу становлення, сучасних особливостей та механізмів функціонування інфраструктури ринку цінних паперів ЄС. Акцент зроблено на сучасній специфіці інтеграційних процесів в інфраструктурній основі ринку цінних паперів ЄС з виділенням актуальних проблем та досягнень в цій сфері.

Офіційне трактування інтеграції фінансової інфраструктури у ЄС наступне – доступ для всіх користувачів до аналогічних послуг на однакових умовах незалежно від місцезнаходження користувача або постачальника [14]. Проте трактування Л. Баєле [12] є більш широким: ринок фінансових інструментів вважається повністю інтегрованим якщо всі потенційні учасники ринку із схожими відповідними характеристиками (відповідають гармонізованам нормативно-правовим вимогам, що регулюють певний сегмент фінансового ринку) мають рівний до-

ступ до фінансових послуг, отримують однаковий статус у випадку, якщо вони виступають суб'єктами на певному сегменті фінансового ринку. Таким чином, розширене визначення фінансової інтеграції ґрунтується на трьох важливих принципах:

гармонізована система нормативно-правового регулювання;

рівність можливостей доступу до ринку для суб'єктів;

однаковий статус учасників ринку, тобто відсутність їх дискримінації за критерієм країни походження чи будь-якими іншими ознаками.

Характерною особливістю політики ЄС у сфері інтеграції інфраструктури фінансового ринку є те, що Євросистема (Європейський центральний банк та національні банки країн, що запровадили євро) зобов'язана сприяти безперервній роботі платіжних і розрахункових систем згідно ст. 105.2 Договору про заснування Європейського Співтовариства та ст. 3 Статуту Європейської системи центральних банків і Європейського центрального банку. З цією метою Євросистема застосовує ряд інструментів та механізмів [15] (табл. 1).

До функцій Євросистеми у сфері фінансової інтеграції відносять:

забезпечення інфраструктури платежів та розрахунків за цінними паперами, для чого створено систему розрахунків по великомасштабних платежах у євро (TARGET 2), а також механізм для транскордонного використання застав (CCVM);

функція ініціювання змін, сприятливих для зростання ефективності роботи платіжних систем та адаптації інфраструктури фінансового ринку до потреб Спільного європейського платіжного простору (SEPA). Вона також сприяє підвищенню ефективності ринку цінних паперів шляхом заохочення процесу усунення бар'єрів на шляху до інтеграції фінансових ринків ЄС;

нагляд за функціонуванням платіжних і розрахункових систем у євро: Євросистема встановлює стандарти для забезпечення надійності та ефективності систем обробки угод деномінованих у євро;

встановлення стандартів для систем що забезпечують розрахунки та взаємозаліки зобов'язань за цінними паперами;

забезпечення комплексного регулювання та нагляду системи розрахунків за цінними паперами (наприклад, в рамках співробітництва між Європейською системою центральних банків і Комітетом європейських регуляторів цінних паперів (ESCB-CESR)).

Роль великомасштабних платіжних систем, що функціонують у режимі реального часу, в процесі інтеграції фондового ринку ЄС.

В процесі інтеграції фінансових ринків ЄС провідне місце належить інтеграції їх інфраструктури.

При цьому, ядром фінансової інфраструктури ЄС є великомасштабні платіжні системи, які кваліфікуються як системно важливі, до яких належать TARGET, ЄВРО-1, PNS, POPS та CLS.

У Європі до введення євро існувала велика кількість розрахункових систем, при цьому в кожній країні-члені вони, як правило, управлялися центральним банком. Пріоритетним завданням, яке було визначено при заснуванні Євросистеми, було забезпечення фінансової стійкості з наступним формуванням інтегрованого європейського ринку цін-

них паперів. З цією метою було започатковано проєкт TARGET, реалізація якого здійснювалась у три етапи [17]:

1) TARGET (1999) — поєднання у єдину мережу систем гуртових міжбанківських розрахунків у режимі реального часу для країн-членів Євросистеми;

2) TARGET 2 CASH (2007) — створення єдиної спільної платформи для грошових розрахунків в межах Євросистеми;

3) TARGET 2 SECURITIES — планується створити загальну платформу торгівлі цінними

Таблиця 1

Інструменти інтеграційної політики ЄС у фінансовій сфері

Напрямок та інструменти	Завдання та функції
Надання послуг центральних банків, що сприяють фінансовій інтеграції	
TARGET і TARGET2	Створення у 1999 році системи TARGET для здійснення крупномасштабних розрахунків у реальному часі. У 2007 р. поступовий перехід до вдосконаленої системи TARGET 2.
TARGET2-Securities	Ініціатива Євросистеми, спрямована на формування єдиної платформи для розрахунків за цінними паперами грошима центральних банків у Європі (започаткована у 2006 році)
Кореспондентська модель центральних банків (CCBM)	Механізм транскордонного трансферу застав в межах Євросистеми, в межах якого національні центральні банки виступають як банки-кореспонденти по відношенню один до одного та до ЄЦБ. Започатковано у 1999 році, у 2007 році відбувається перехід до спільної загальнодоступної платформи CCBM2
Функція каталізатора діяльності у приватному секторі	
Спільний європейський платіжний простір (SEPA)	Ініціатива, зорієнтована на досягнення інтегрованого ринку роздрібних платежів в зоні євро, яка б не створювала розбіжностей між національними і транскордонними платежами до кінця 2010 року (започаткована у січні 2008 року)
Ініціатива щодо короткострокових європейських векселів (STEP)	Формування пан-Європейського ринку короткострокових векселів шляхом добровільного дотримання учасниками ринку загальних стандартів. (Започаткована у червні 2006 року)
Індекс європейських нічних міжбанківських депозитів (EONIA)	Встановлення довідкової ставки відсотка на несек'юритизовані нічні міжбанківські депозити. (Розраховується на постійній основі з 1999 року).
Інтеграція нормативно-правової бази та технічних стандартів	
Загальна політика ЄС щодо фінансових послуг	Імплементується за допомогою (1) Плану дій у сфері фінансових послуг, (2) стратегії фінансової інтеграції ЄС на період 2005—2010 рр.
Інституційне забезпечення ЄС щодо нагляду та регулювання фінансової діяльності	Забезпечення постійного функціонування системи Ламфалуссі [16]
Інфраструктура ЄС, що забезпечує розрахунки та взаємозаліки зобов'язань за цінними паперами	Забезпечення інтегрованої, безпечної та ефективної інфраструктури пост-трейдингових операцій та усунення транскордонних перешкод. Ряд ініціатив ЄС спрямовані на формування загальної системи регулювання, нагляду та управління системами клірингу та розрахунків за цінними паперами (наприклад, ESCB-CESR)
ЕМА: Європейська рамкова угода про фінансові операції	Угода створена під егідою Банківської Федерації Європейського Союзу у співпраці з Європейською групою ощадних банків та Європейською асоціацією кооперативних банків. ЕМА об'єднує різні рамкові угоди (зокрема, щодо операцій РЕПО, кредитування цінними паперами), що застосовуються у зоні євро і в сусідніх країнах, у єдиний комплекс узгоджених документів
Гармонізаційний протокол SWIFT	ЄЦБ заохочує гармонізацію технічних протоколів функціонування європейських систем розрахунків та торгівлі цінними паперами шляхом використання пан-Європейського протоколу з метою подолання національних розбіжностей ГГ-інтерфейсів, які застосовуються провайдерами клірингових послуг та розрахунків
Поширення інформації та моніторинг розвитку інтеграційних процесів у фінансовій сфері	
Щорічний звіт ЄЦБ «Фінансова інтеграція у Європі»	Публікується з 2007 року з метою широкого ознайомлення громадськості про стан фінансової інтеграції у ЄС та роль Євросистеми у підтриманні інтеграційних процесів
Ринки капіталу і фінансова інтеграція у Європі	Науково-дослідницька мережа заснована ЄЦБ спільно з Центром фінансових досліджень (CFS), мета якої полягає у забезпеченні кращого розуміння фінансових ринків. Мережа регулярно презентує результати роботи своїх членів у вигляді тренінгів та публічних доповідей
Розробка індикаторів фінансової інтеграції в зоні євро	Починаючи з 2005 року публікується набір індикаторів для оцінки і моніторингу стану фінансової інтеграції в зоні євро.

Джерело: Склад автор на основі Monthly Bulletin: 1 (f Anniversary of the ECB (1998—2008), European Central Bank, 2008, P. 103; Blue Book «Payment and Securities Settlement Systems in the European Union», Volume 1, European Central Bank, 2007. — P. 61.

паперами для суб'єктів європейського фондового ринку.

Головним чинником швидкої інтеграції грошових ринків у ЄС було створення і надійне функціонування системи великомасштабних грошових переказів у реальному часі TARGET. З метою мінімізації технічних вимог вона була створена просто як мережа взаємного обміну фінансовою інформацією між розрахунково-платіжними системами країн еврозони на базі гармонізованого протоколу SWIFT. Наступним етапом еволюції проекту стало створення системи TARGET 2 – технологічної платформи, яка дає змогу суб'єктам фінансового ринку оперувати єдиним віртуальним розрахунковим рахунком, що об'єднує усі фінансові операції [17] (рис. 1).

Сучасна нова система TARGET 2 займає найбільшу частку на ринку як за обсягами, так і за кількістю грошових переказів: 89 % від загального обсягу та 60 % від загальної кількості платежів, що проходять через усі великомасштабні платіжні системи. У 2009 році річний обсяг платежів становив 551 трлн євро, що на 19,3 % менше порівняно з попереднім роком (рис. 2) [18, с. 17].

Нині щоденний обіг системи становить 2,2 трлн євро (рис. 3), тобто сукупний обіг за УА робочих дні дорівнює обсягу ВВП зони євро. Рекордний обсяг одноденних операцій у TARGET 2 становив 3,4 трлн євро [18, с. 18].

Щоденно обробляється понад 360 тисяч платежів, що робить TARGET 2 однією з провідних гуртових платіжних систем у світі поряд з такими системами як Fedwire (США) та Безперервна система пов'язаних платежів (CLS) – міжнародна система розрахунків за валютно-обмінними операціями (див. рис. 3).

Провідними суб'єктами операцій на TARGET 2 CASH є фінансові інституції Німеччина, Франції, Іспанії, Нідерландів, Італії та Бельгії (рис. 4 та 5). Крім того, її послугами активно користується Європейський центральний банк [18, с. 23].

Створення системи TARGET 2 CASH призвело до формування Єдиного європейського платіжного ринку (SEPA), що сприяло суттєвому зниженню трансакційних витрат учасників фінансового ринку, незалежно від їхнього місця розташування. Відтак у ЄС більше не існує різниці між внутрішніми та транскордонними платежами.

Величезний успіх запровадження системи TARGET 2 CASH дало імпульс для подальшого просування на шляху інтеграції великомасштабних розрахунково-платіжних систем – нині відбувається обговорення проекту створення єдиної комплексної платформи для торгівлі цінними паперами та грошових розрахунків в ЄС – TARGET 2 SECURITIES.

На початку кожного робочого дня кожен центральний депозитарій цінних паперів має перевести

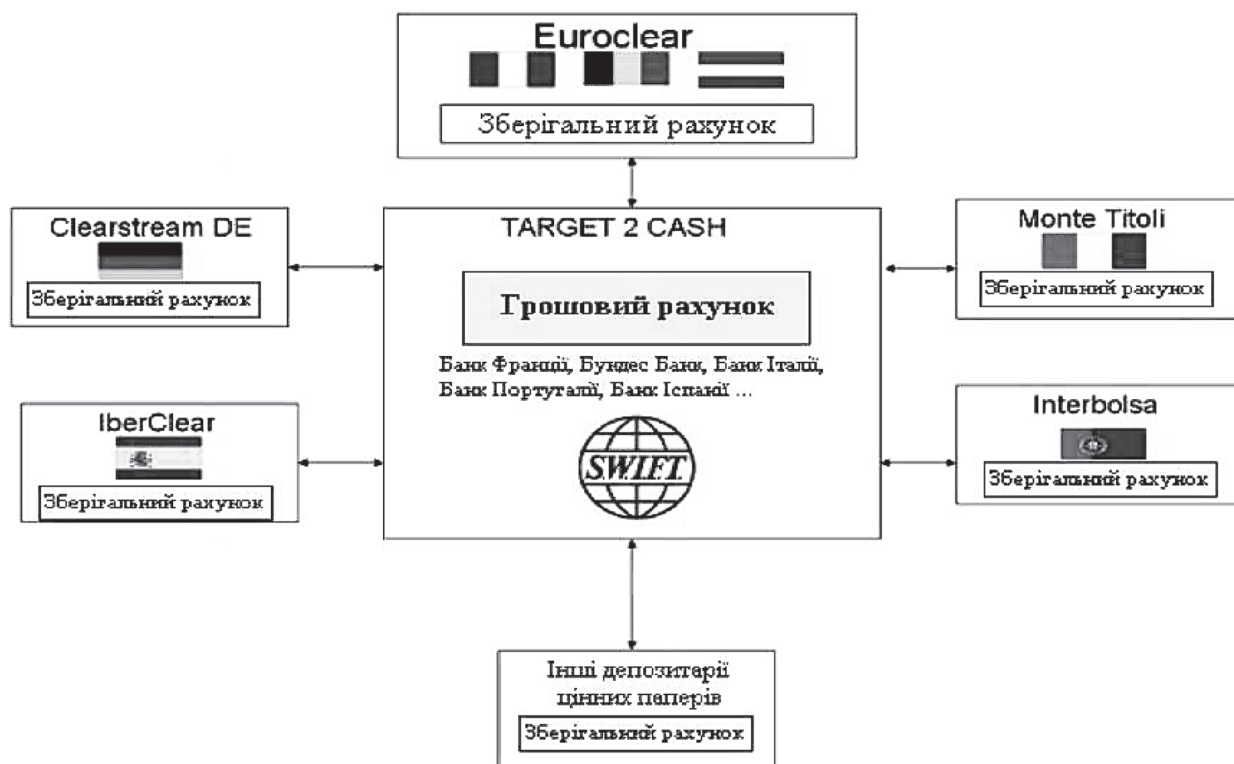

Рис. 1. Структура та механізм функціонування інтегрованої платіжної системи TARGET 2 CASH

Джерело: Target 2 Securities: the last piece of the European securities market puzzle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fimarkets.com/pagesen/target2target!securities,htm>

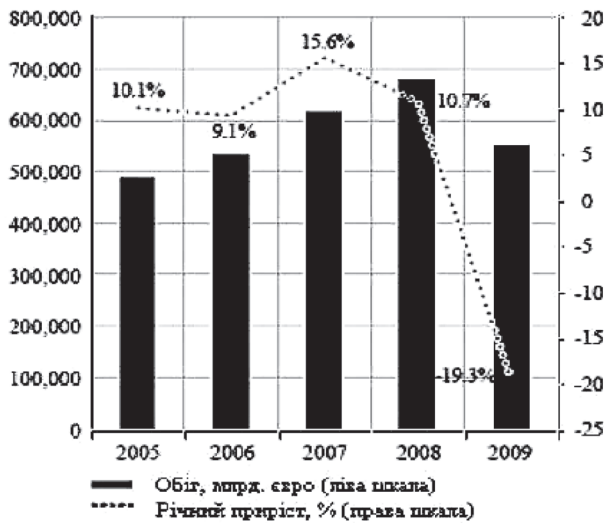

Рис. 2. Динаміка річних обсягів трансакцій у системі TARGET 2 CASH

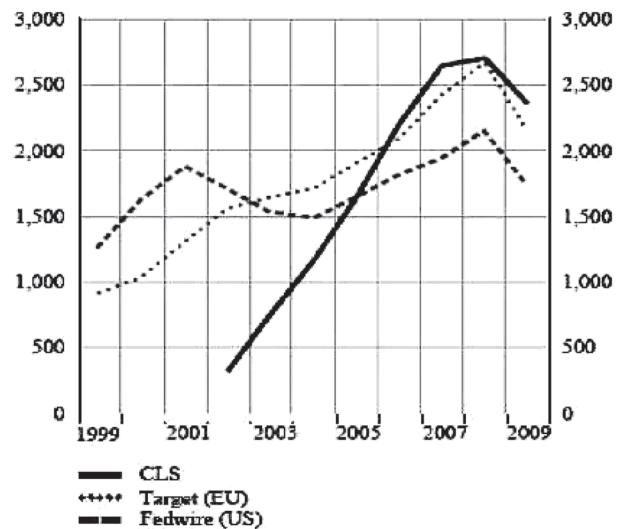

Рис. 3. Динаміка середнього щоденного обігу трансакцій на трьох найпотужніших платіжних системах світу, млрд. євро*

* всі обсяги трансакцій приведенні з іноземних валют в еквівалент євро.

Джерело: Target Annual Report 2009, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2010. — P. 17—18

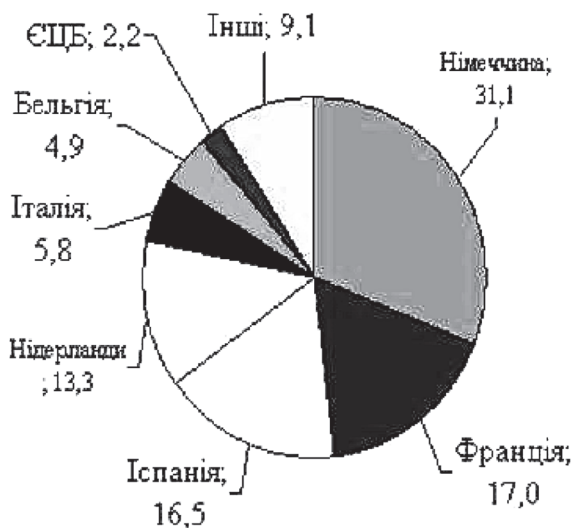

Рис. 4. Питома вага країн ЄС у вартості операцій здійснених на TARGET 2 CASH

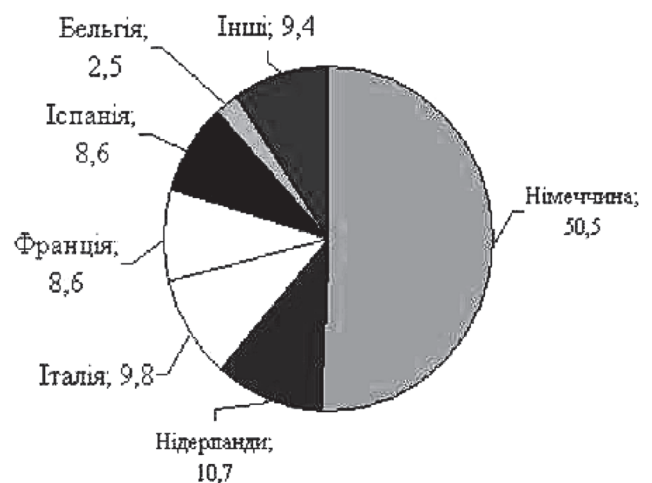

Рис. 5. Питома вага країн ЄС у кількості операцій, здійснених через TARGET 2 CASH

Джерело: Target Annual Report 2009, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2010. — P. 23

залишок свого рахунку в цінних паперах на віртуальний рахунок у платформі TARGET 2 SECURITIES (T2S). Протягом операційного дня різні розрахункові операції виконуватимуться безпосередньо на платформі T2S. Технічно трансакції здійснюватимуться на віртуальних рахунках платформи T2S, проте їх юридичний облік вестиметься на рахунках центральних депозитаріїв. У кінці кожного робочого дня відбувається взаємоузгодження віртуальних рахунків T2S з юридичними рахунками центральних депозитаріїв (рис. 6) [19, с. 19].

Поряд із системою TARGET в ЄС функціонують деякі інші системи миттєвих великомасштабних платежів, основними з яких є ЄВРО-1, PNS, POPS, CLS.

ЄВРО-1 — це багатостороння система великомасштабних платежів у євро, якою керує EBA Clearing Company, — клірингова компанія, заснована Європейською банківською асоціацією. Остання заснована комерційними банками ЄС спільно з філіями іноземних фінансово-кредитних установ. Нині вона нараховує понад 70 банків-учасників

з країн ЄС-15 та п'яти країн, що не є учасниками ЄС. ЄВРО-1 займається кредитними трансферами та прямими дебетами. Платежі опрацьовуються протягом одного робочого дня. Залишки узгоджуються в кінці робочого дня через узгоджувальний розрахунковий рахунок у ЄЦБ.

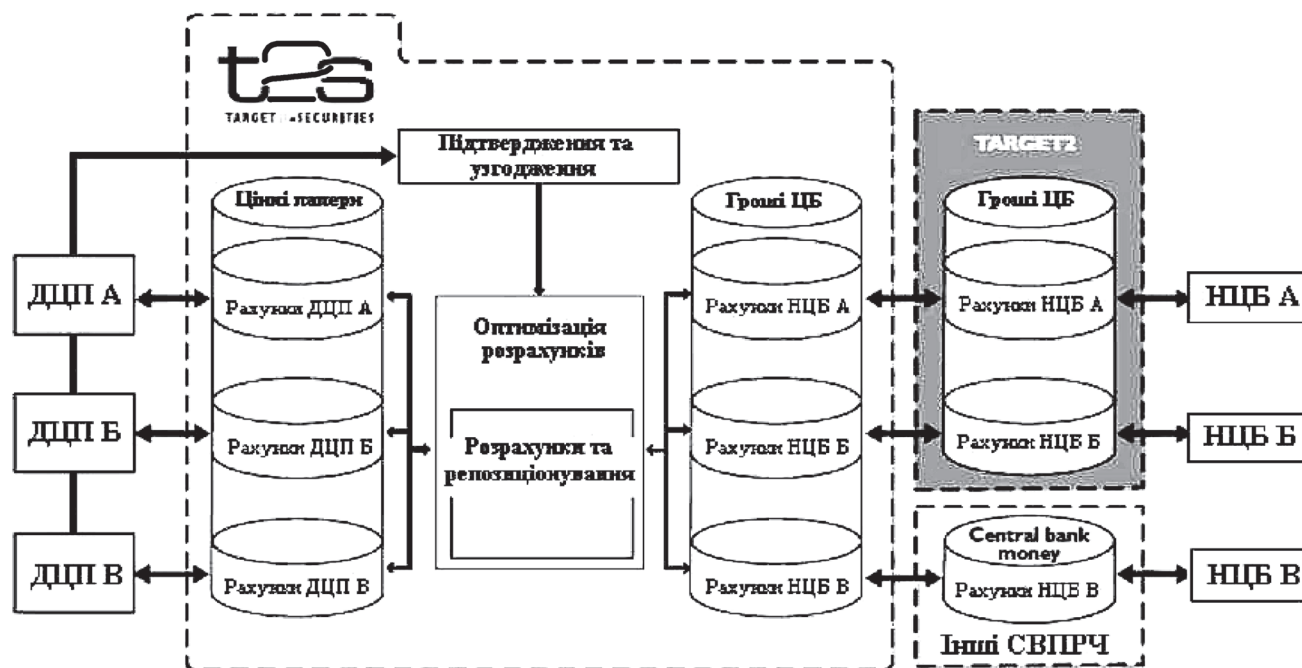
PNS являє собою гібридну платіжну систему, де учасники можуть встановлювати двосторонні ліміти. Угоди здійснюються в режимі реального часу за умови наявності достатньої ліквідності на рахунках учасників та у разі відповідності двостороннім лімітам (обмеженням). В іншому випадку, транзакції ставляться в чергу. При відкритті системи учасникам необхідно зробити переказ коштів на рахунок в PNS з їх розрахункових рахунків в Банку Франції через французький компонент TARGET-TBF. Учасники мають можливість передавати ліквідність між TBF та PNS протягом дня. Залишки на рахунках PNS завжди позитивні, залишки на кінець операційного дня зараховуються на рахунки учасників у Банку Франції.

POPS — це система платежів реального часу, яка управляється банками-учасниками за принципом децентралізації. Банки відправляють платіжні повідомлення на двосторонній основі. Система дає можливість здійснювати як взаємозаліки, так і валові розрахунки. У випадку, коли розмір платежу перевищує встановлені ліміти, банк повинен зро-

бити відповідний переказ коштів на фінський компонент TARGET-BoF-RTGS. Платіж здійснюється через BoF-RTGS як тільки досягнуто двосторонньо-узгоджений дебетовий ліміт. В кінці операційного дня здійснюються розрахунки, що призводить до обнуління всіх залишків по двостороннім зобов'язанням.

Платіжна система CLS створена для зменшення ризику, пов'язаного з роздільним виконанням двох етапів валютно-обмінної операції, шляхом забезпечення одночасного виконання обох етапів угоди з обміну валют (так званої операції з оплати проти платежу (PvP)). Розрахунки в CLS є остаточними і безповоротними. Банки-учасники отримують інформацію про розрахунки в режимі реального часу, що дає можливість їм ефективніше управляти ліквідністю, мінімізувати кредитні ризики та підвищити операційну ефективність.

Кореспондентська модель центральних банків (CCBM) була створена 4 січня 1999 року з метою сприяння транскордонному використанню заставного забезпечення грошових операцій у Євросистемі та надання кредитів у TARGET [14, с. 69]. Контрагенти Євросистеми, які беруть участь у грошово-кредитних операціях монетарної політики Євросони та учасники платіжної системи TARGET можуть отримувати кредити від центрального банку країни, в якій вони зареєстровані, тобто у їх національного центрально-

ДЦП А, ДЦП Б, ДЦП В — депозитарії цінних паперів відповідно у країні А, Б та В;
 НЦБ А, НЦБ Б, НЦБ В — національний центральний банк відповідно країни А, Б та В;
 ЦБ — центральний банк;
 СВІРЧ — системи валових платежів у реальному часі.

Рис. 6. Проект структури та механізму функціонування інтегрованої платіжної системи TARGET 2 SECURITIES

Джерело: Target 2 Securities: Settling Without Borders, European Central Bank, Frankfurt am Main, November 2009. — P. 19

го банку (НЦБ). У системі ССВМ центральні банки виступають відносно один до одного як кореспонденти по заставах, що дає змогу контрагентам використовувати всі активи для отримання кредиту від національного банку, незалежно від того, де розміщені цінні папери. Таким чином система ССВМ гарантує, що всі активи, які дозволено використовувати для проведення як грошово-кредитних операцій в межах монетарної політики Євросистеми, так і для отримання нічних кредитів для підтримання ліквідності в системі TARGET, можуть бути мобілізовані для всіх контрагентів незалежно від того, де в межах Євросони перебувають ці контрагенти або їх активи.

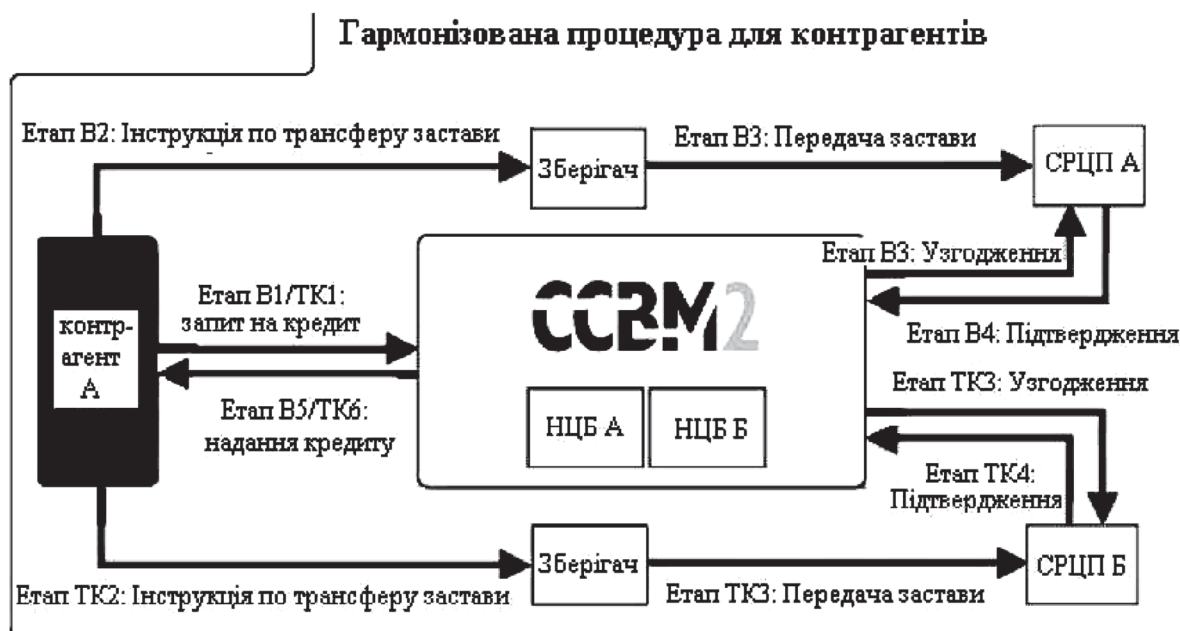
На рис. 7 наведено механізм отримання кредиту контрагентом з транскордонним трансфером застави із застосуванням гармонізованої системи ССВМ [20, с. 20].

Варто зауважити, що нині в системі міжнародних фінансових транзакцій в Євросоні склалося два основних інструменти отримання кредиту під заставу: через модель ССВМ та через систему взаємозв'язків між ринковими розрахунковими системами по зобов'язаннях за цінними паперами (рис. 8). При цьому інструмент ССВМ став більш популярним, порівняно з традиційними ринковими інструментами. Так, у 2006 році обсяг переданих застав у Євросистемі за допомогою ССВМ становив 39,7 % від загального обсягу, що вчетверо більше у порівнянні з часткою ринкових інструментів (10,5 %), які є єдиною альтернативою ССВМ щодо

транскордонного трансферу застави. Решта 49,8 % припадало на внутрішні операції у межах національних фінансових систем країн Євросони. У 2008 році 83 % від загального обсягу транскордонних кредитних операцій з використанням застави були здійснені через ССВМ, коли частка застави, що передається по каналах зв'язку між різнонаціональними системами розрахунків по цінних паперах становила лише 17 % [20, с. 19].

У 2006 році середня вартість активів переданих до зберігачів через ССВМ становила 371 млрд євро. Провідними споживачами забезпечення були центральні банки наступних країн: Німеччини (58,7 % від загального обсягу забезпечення, яке передається через ССВМ), Нідерландів (7,4 %), Франції (6,7 %), Люксембургу (6,1 %) та Ірландії (4,7 %). Основними постачальниками заставних активів були центральні банки Люксембургу (34,5 % від загального обсягу забезпечення, яке передається через ССВМ), Іспанія (17,3 %), Бельгії (15,1 %) та Італія (10,8 %). Великі обсяги застави що передаються Люксембургом та Бельгією пояснюються тим, що в цих країнах розташовані два найпотужніші у Євросоні міжнародні центральні депозитарії цінних паперів — *Clearstream Luxembourg* та *Euroclear Luxembourg*.

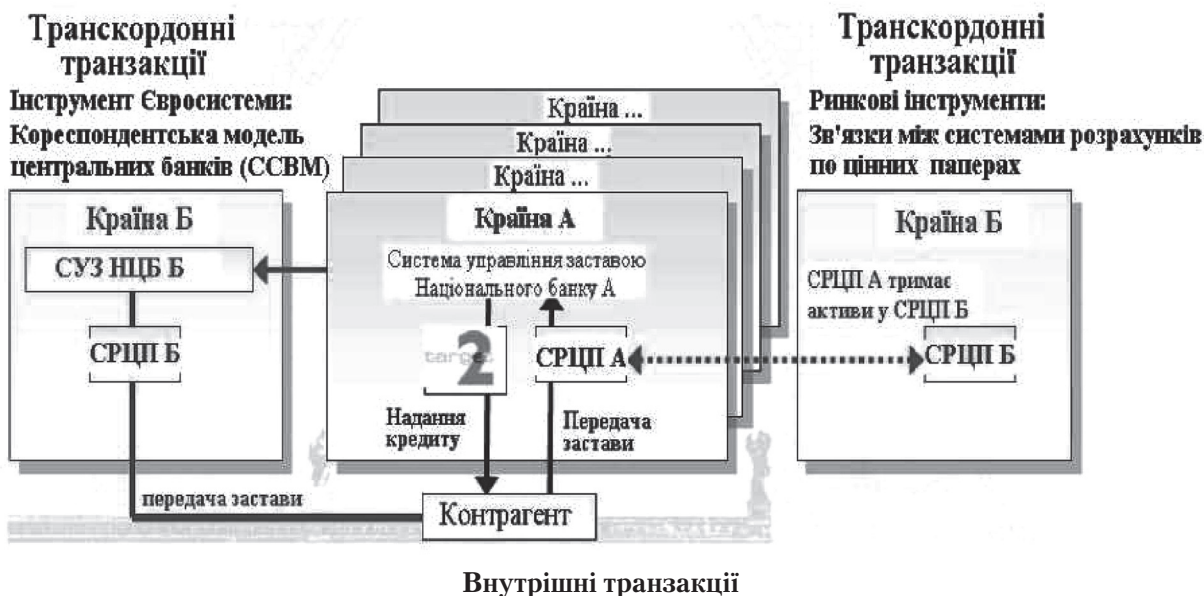
Для того, щоб мати право виступати заставою по кредитних операціях у Євросистемі усі ринкові активи повинні відповідати критеріям, визначеним у Загальних документах щодо інструментів та процедур монетарної політики Євросистеми

НЦБ А, НЦБ Б — національні центральні банки відповідно країн А та Б;
 СРЦПА, СРЦП Б — системи розрахунків по цінних паперах відповідно у країні А і Б;
 Етап В1, В2, ..., В5 — етапи для отримання кредиту під заставу на внутрішньому ринку;
 Етап ТК1, ТК2, ..., ТК6 — етапи для отримання кредиту під заставу за транскордонними операціями.

Рис. 7. Механізм отримання кредитів під заставу з використанням системи ССВМ2

Джерело: A Single Currency — An Integrated Market Infrastructure, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2009. — P. 20

СУЗ НЦБ Б — система управління заставою національного банку країни Б;
 СРЦП — система розрахунків по цінних паперах

Рис. 8. Інструменти отримання кредиту під заставу у Єврозоні

Джерело: TARGET2 and CCBM2: Drivers of efficient liquidity management, SIBOS — 15 September 2009. — P 14

(General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures). Згідно положень цих документів, цінні папери повинні передаватися під заставу у бездокументарній формі (через записи на рахунках). Платежі по цих цінних паперах повинні здійснюватись у зоні євро через рахунки Євросистеми або через акредитовані ЄЦБ системи розрахунків по цінних паперах, таким чином, щоб їх реалізація підпадала під дію права країн Єврозони. У випадку, якщо центральний депозитарій цінних паперів, який емітує цінні папери та система розрахунків по цінних паперах, де вони тримаються неідентичні, то ці дві установи повинні обрати канал зв'язку, акредитований ЄЦБ.

Загалом Євросистемою планується подальша інтеграція трьох платіжних систем Target 2 Cash,

Target 2 Securities та моделі CCBM (рис.9) [21, с. 16].

Суб'єкту фінансового ринку при отриманні кредиту під заставу для розміщення запиту на кредит та надання інформації про відповідну заставу цінними паперами треба буде розмістити вищезгаданий пакет інформації через платіжну систему Target 2 Securities, яка через взаємозв'язок із системою CCBM 2 надасть підтвердження по його заставі, а далі, через великомасштабну систему готівкових розрахунків Target 2 Cash необхідна сума грошей буде зарахована на рахунок контрагента (спочатку віртуальний на технологічну платформу Target, а потім і на юридичний рахунок у відповідному банку). Перевагою інтеграції цих комплексних платіжних систем стане зростання

Рис. 9. Взаємозв'язок між крупномасштабними платіжно-розрахунковими системами в Єврозоні

Джерело: TARGET 2 and CCBM 2: Drivers of efficient liquidity management, SIBOS — 15 September, 2009. — P 16

швидкості обробки кредитних запитів, зниження собівартості транскордонних фінансових трансакцій, і, як наслідок, зростання щоденного обігу фінансових операцій на ринку ЄС.

Висновки. Аналіз сучасних особливостей функціонування інфраструктури ринку цінних паперів ЄС дає змогу дійти таких висновків:

інтеграція у сфері інфраструктури фондового ринку відбувається у двох основних напрямках — шляхом злиттів і поглинань крупних операторів інфраструктурних послуг та через розвиток та інтеграцію великомасштабних інформатизованих платіжних систем (Target 2, Target 2 Securities, CCBM), що ініціюються з боку ЄС;

запровадження системи Target дало змогу значно підвищити зручність та оперативність фінансових трансакцій, що сприяло суттєвому зростанню обсягів та кількості платежів на фінансовому ринку ЄС і кваліфікується європейськими експертами як «величезний скачок» на шляху інтеграції фінансових ринків;

не дивлячись на зусилля Євросистеми, ще не усі сегменти фінансового ринку ЄС є інтегрованими на достатньо високому рівні, що зокрема стосується інфраструктури ринку цінних паперів.

Загалом, можна стверджувати, що інтеграція фінансових ринків в цілому, та їх інфраструктури зокрема зайняла провідне місце серед пріоритетів інтеграційної політики ЄС. Подальші дослідження тенденцій розвитку, викликів та проблем функціонування інфраструктури ринку цінних паперів ЄС залишатимуться і надалі актуальними, що зумовлено іманентною цій сфері турбулентністю функціонування та її високою значимістю в системі факторів економічного розвитку цього інтеграційного співтовариства.

Використані джерела

1. The Giovannini Group, Cross-Border Clearing and Settlement Arrangements in the European Union, Brussels, November 2001.
2. The Giovannini Group, Second Report on EU Clearing and Settlement Arrangements, Brussels, April 2003.
3. European Code of Conduct for Clearing and Settlement, European Central Securities Depositories Association, Federation of European Securities Exchanges, 7 November 2006.
4. Безручко Ю.В. Правове регулювання ринку цінних паперів та інвестиційних фондів в Європейському Союзі та в Україні / [Безручко Ю. В., Вінник О. М., Глотов М. О., Кологойда О. В.]. — К.: Центр навч. літ., 2007. — 193 с.
5. Бурмака М.О. Регулювання фондового ринку в умовах інтернаціоналізації (оптимізація міжнародних та національних регулятивних систем): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.05.01 / М. О. Бурмака. — К., 1998. — 17 с.
6. Ганчук А.А. Моделювання впливу глобалізаційних процесів на функціонування ринку цінних паперів: автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.03.02 / А. А. Ганчук. — К., 2006. — 20 с.

7. Музиченко Г.Г. Формування та розвиток світового ринку цінних паперів в умовах економічної глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.05.01 / Г. Г. Музиченко. — Донецьк, 2006. — 19 с.
8. Ніколенко С.С. Формування ринку цінних паперів в умовах ринкової трансформації: моногр. / С. С. Ніколенко, О. М. Шевченко. — Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. — 159 с.
1. Лапішко З.Я. Формування інфраструктури регіонального ринку цінних паперів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.08 / З. Я. Лапішко. — Л., 2008. — 20 с.
9. Семенов А.Г. Розвиток ринку цінних паперів як джерела залучення інвестицій: моногр. / А. Г. Семенов, Т. В. Перекрест. — Запоріжжя: КПУ, 2009. — 228 с.
10. Набок Р. Фондові ринки у країнах — нових членах ЄС: становлення і перспективи / Р. Набок, О. Шитко // Вісник Національного банку України. — 2005. — № 7. — С. 29—33.
11. Baele L., Ferrando A., Høhrdahl P., Krylova E. and C. Monnet (2004), «Measuring financial integration in the euro area», ECB Occasional Paper Series, No 14, April 2004.
12. Schmiedel, Heiko, Schonenberger, Andreas, Integration of Securities Market Infrastructures in the Euro Area // Occasional Paper Series, № 33 / July 2005.
13. Blue Book «Payment and Securities Settlement Systems in the European Union», Volume 1, European Central Bank, 2007. — P. 61.
14. Monthly Bulletin: 10th Anniversary of the ECB (1998—2008), European Central Bank, 2008. — 155 p.
15. CESR, 2006, «How CESR Works within the Lamfalussy Process» (Paris: Committee of European Securities Regulators) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cesr-eu.org>
16. Target 2 Securities: the last piece of the European securities market puzzle [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fimarkets.com/pagesen/target2target2securities.htm>
17. Target Annual Report 2009, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2010. 65 p.
18. Target 2 Securities: Settling Without Borders, European Central Bank, Frankfurt am Main, November 2009. — 27 p.
19. A Single Currency — An Integrated Market Infrastructure, European Central Bank, Frankfurt am Main, 2009. — 25 p.
20. TARGET 2 and CCBM 2: Drivers of efficient liquidity management, SIBOS — 15 September 2009. — 28 p.
21. Котляров С.Л. Трансформація фондових ринків країн Центральної та Східної Європи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.02 / С. Л. Котляров. — К., 2008. — 16 с.
22. Хомайко Є.І. Гармонізація національних монетарних політик у процесі євро інтеграції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.02 / Є. І. Хомайко. — К., 2007. — 20 с.
23. Савчук Ю.А. Проблеми розвитку європейської валютної інтеграції на третьому етапі створення Європейського економічного та валютного союзу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.05.01 / Ю. А. Савчук. — К., 2001. — 18 с.
24. Олейнюк Р.Є. Пріоритетність банківської системи в євроінтеграційному процесі (на прикладі Польщі): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.02 / Р. Є. Олейник. — Тернопіль, 2008. — 19 с.

ФІЗІОКРАТИЧНА ОСНОВА ПОБУДОВИ ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглядається вплив фізіократичних доктрин на розвиток бухгалтерського обліку. Запропоновано шляхи посилення інформаційних можливостей обліку сільськогосподарської діяльності на підставі теорії фізичної економії.

Актуальність винесеного у назву статті питання пов'язане з переглядом в сучасних економічних теоріях відношення до фізіократичних доктрин. Теорію фізичної економії тепер розглядають не тільки як основоположний фундамент економічної науки (що не піддається сумніву ще з часів А. Сміта), але і як базис пошуку шляхів подолання глобальних періодичних економічних криз.

Оскільки затребуваність фізіократичної спадщини зростає у всіх сферах економічної науки, не може бути винятком у цьому й наука з бухгалтерського обліку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування фізіократичного базису побудови обліку у сільськогосподарській діяльності для посилення облікового забезпечення аграрної політики, виходячи з важливості біологічної, продовольчої, енергетичної та соціальної її складових, що повною мірою взаємопов'язується лише теорією фізичної економії.

В статті розглядаються такі питання:

виявлення впливу фізіократичних ідей на побудову об'єктів обліку в сільськогосподарській діяльності;

розкриття фізіократичної сутності МСБО 41 «Сільське господарство» та П(С)БО 30 «Біологічні активи»;

теоретичне обґрунтування розвитку обліку сільськогосподарської діяльності на фізіократичній основі, виходячи з біологічної, продовольчої, енергетичної та соціальної його складових.

Огляд періодичних досліджень. Необхідність врахування теорії фізичної економії у розвитку бухгалтерського обліку засвідчує факт появи галузевого стандарту в МСФЗ. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку МСБО 41 «Сільське господарство», свідомо чи несвідомо, але базується на фізіократич-

них доктринах, хоч і не має відповідного теоретичного обґрунтування.

Виявлення впливу теорії фізичної економії на побудову обліку вперше досліджувалось нами при науковому обґрунтуванні теоретичних основ Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України, яка прийнята до запровадження рішенням Колегії Міністерства аграрної політики України (протокол № 1 від 03.01.2009 р.).

Розгляд поставлених у статті завдань. Основою фізіократичної доктрини є вчення про єдине джерело доданої вартості (приросту капіталу) від землеробства. На відміну від античності та середньовіччя, де філософи не могли бачити іншого джерела «природного багатства» крім землеробства, французька школа фізіократів Ф. Кене відстоювала цю ідею вже в боротьбі з меркантилізмом.

Беззаперечною заслугою фізіократів є відстоювання ними теорії виникнення (джерела) багатства у сфері виробництва, а не при обміні. Саме фізіократи зробили першу в науці та і в економічній політиці держави спробу довести це на мові цифр, створивши знамениту «Економічну таблицю». Проте тривалий час метод «Економічної таблиці» не знаходив практичного застосування через неналежне його інформаційне забезпечення, насамперед від універсальної мови економіки — яким є бухгалтерський облік.

Вплив фізіократичних ідей на побудову об'єктів обліку сільськогосподарської діяльності. У статті «Зерно» Кене вперше в економічній науці визначає першочергові об'єкти обліку і контролю в землеробстві: «Першочерговими благами, якими розпоряджається держава, є люди, землі та худоба» [3, с. 151] і далі в розділі «Правила економічного управління» цієї ж статті додає до цих об'єктів ще облік витрат і доходів: «Сільське господарство виробляє два види багатства: одна частина річної продукції являє собою дохід, що належить землевласнику, а інша — відшкодування витрат, що здійснені в сільськогосподарському виробництві» [1, с. 170].

Досліджуючи праці ранніх фізіократів, не можна не звернути увагу, що ними вперше визначена потреба обліку і контролю цілеспрямованого використання частини доданої вартості на поліпшення землі.

У статті «Аналіз економічної таблиці» Кене доводить: «Якби власники витрачали більше в продуктивному класі, чим в класі безплідному, з метою покращення їх земель і збільшення доходу, то цей приріст (*surcroit*) витрат, понесений на роботи продуктивного класу, має розглядатись як збільшення витрат цього класу» і далі «... чим більше землеробство знаходиться в занепаді, тим більша частина витрат ... має бути присвячена йому з метою його відновлення» [1, с. 357]. За фізіократами, обов'язкові витрати на поліпшення землі мають нести як фермери, так і землевласники.

Отже, підсумовуючи постановку ранніми фізіократами завдань перед обліком, слід зазначити, що саме в теорії фізичної економії вперше в економічній науці окреслено особливості (*спеціалізацію*) обліку в сільськогосподарській галузі, що має особливу (*природну*) технологію виробництва, використання худоби та необхідність відшкодування витрат з виснаження землі і здійснення капіталовкладень на поліпшення її родючості. Важливою є також вимога побудови обліку доходів і витрат в усіх сферах економіки за певними правилами та формами, що могли б бути інформаційною базою методу «ET» та доказовості фізіократичних ідей щодо приросту національного багатства виключно в сфері виробництва.

Фізіократичне бачення завдань, предмета та об'єктів бухгалтерського обліку є, на нашу думку, теоретичною основою побудови за сучасних умов його нової (або оновленої) парадигми в цілому та аграрного сегменту теорії бухгалтерського обліку зокрема.

Український вчений фізіократ Сергій Подолинський, розвиваючи науковий апарат фізичної економії, також сприяв розвитку аналітичності бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності.

На відміну від Ф. Кене, у Подолинського ми не знаходимо прямих посилань на побудову бухгалтерського забезпечення розвитку фізіократичних ідей. Проте його вклад в теорію фізичної економії ставить перед бухгалтерським обліком потребу розширення об'єктів обліку природно-ресурсного потенціалу, ідентифікації та балансового узагальнення виробництва і споживання відновлювальних енергетичних активів. У землеробстві це зерно, солома, корми, гній та інша сільськогосподарська продукція, тобто активи, які є істинним багатством людства та при-

множують енергію на Землі. За Подолинським, для бухгалтерського обліку важливою є проблема оцінки таких активів за новими методологічними підходами. Суть таких підходів полягає в пріоритетності енергетичних та соціальних факторів над грошово-міновими схемами.

Організація обліку і контролю за виробництвом та розподілом відновлювальних біоенергетичних активів, їх оцінка та балансове узагальнення на нових методологічних засадах стало важливою фізіократичною посилкою розвитку бухгалтерського обліку.

Вагомою для розвитку обліку є наукова спадщина першого Президента Академії Наук України, академіка В.І. Вернадського. Його поділ економіки на «живу», «індустріальну» та «розумну» є підґрунтям для спеціалізації в побудові облікових систем.

Сільське господарство як сфера «живого» за В.І. Вернадським має мати пріоритетність при розробці науково-теоретичної бази розвитку економіки. Аграрна економіка визначена академіком Вернадським як орієнтир першочергового розвитку економіки людства, яка на відміну від промисловості не знищує, а примножує істинне багатство на землі. Геній Вернадського беззаперечно стає очевидним зараз — в умовах посилення людської ентропії (*безжалісного розсіювання земної енергії у світовому просторі*), загострення кризи в світовій економіці, пов'язаної з хибними людськими зусиллями створення багатства у «віртуальній» економіці.

Проте «жива» економіка до цих пір представлена в світовому та і національному рахівництві за правилами, які сформовані під інші (неживі) економіки, що, безумовно, стримує реалізацію фізіократичних ідей.

Виокремлення академіком Вернадським поняття «живої» економіки та її пріоритетності серед ентропійних та віртуальних сфер діяльності людства є об'єктивною підставою посилення і теорії бухгалтерського обліку, через формування його нової парадигми.

Науковий внесок В. Леонт'єва у розвиток теорії фізичної економії, а, відтак, і в розвиток теорії бухгалтерського обліку набагато глибший, ніж розширення можливостей методу «ET» (його знаменитого методу «затрати-випуск»). Підводячи підсумки наукової діяльності В. Леонт'єва, ряд економічних публікацій в США акцентували увагу не тільки на методі «затрати-випуск», а й на його фізіократичному сприйнятті проблеми сучасної економіки з енергозбереження, постановки питань щодо методології вимірювання (оцінки) енергетичних активів (визначення їх істинної цінності) [2].

Як підсумував у статті «Повернення до фізіократичної метафізики (до 250-річчя «Економічної таблиці» Ф. Кене)» П.Н. Ключінін: «У зв'язку з необхідністю діагностики стану сучасного суспільства як живого організму мова може йти про формування нової схеми, котра була б подібна «Економічній таблиці» Ф. Кене ... де поряд з *T* (товаром — В.Ж.) були б представлені й інші політико-економічні категорії» [1, с. 42].

Певний вплив фізіократичних доктрин спостерігається і в радянському бухгалтерському обліку. Це — специфічні для різних галузей об'єкти обліку, рахунки, оцінка та калькулювання, врахування технологій при організації обліку витрат і т.п. Проте більшій реалізації фізіократичних ідей не сприяла відсутність серед об'єктів обліку аграрної галузі земель сільськогосподарського призначення, врахування фактору її капіталізації при ціноутворенні, не кажучи вже про необхідність розвитку теорії цих питань на доктринах біологічної метафори в економіці та «живої» економіки.

Сприймаючи критику фізіократа М. Руденка, з приводу результативності радянського обліку щодо розкриття на мові цифр природного фактора формування доданої вартості в землеробстві, все ж практичні здобутки та методолого-методичні напрацювання того обліку до певної міри потрібно використовувати при побудові сучасного теоретичного та практичного бухгалтерського забезпечення розвитку аграрного сектору економіки. Наприклад, важливим приростом бухгалтерської науки для реалізації фізіократичних ідей стали розробки в СРСР методик планування, калькулювання та визначення собівартості продукції (робіт, послуг). Дотримання єдиної методології в цій складовій облікової роботи сприяло забезпеченню державного (галузевого) управління об'єктивною інформацією. Інша справа, що ідеологічні, бюрократичні та технічні труднощі в СРСР не дали можливості повною мірою реалізувати ці напрацювання в управлінні.

В 20-му столітті у країнах Заходу реальне впровадження фізіократичних ідей та їх сприйняття в державному (галузевому) управлінні стало можливим у зв'язку із збільшенням технічних можливостей обліку, використанням започаткованого В. Леонт'євим методу «затрати — випуск».

Статистика розвинених країн ставить собі за мету узагальнення даних у фізіократичному аспекті. Їх уряди максимально «повертають землеробству» вилучену в процесі обігу частину доданої вартості через дотаційний та субсидійний механізм. Причому формування вектору подальшого розвитку такої

підтримки все більше відповідає фізіократичним ідеям і вбачається в примноженні родючості ґрунтів, експортного потенціалу, розвитку біотехнологій та людського капіталу (сільських територій). Останнє в СОТ прийнято називати «зеленою скринькою» підтримки сільського господарства.

З посиленням з другої половини ХХ століття глобалізації економіки, реалізація фізіократичних ідей все більше набуває наднаціональної реалізації у бухгалтерському обліку.

Свідомо чи несвідомо основи такого забезпечення закладені в 1994 році рішенням Ради з розробки МСБО щодо обліку сільськогосподарської діяльності. У грудні 2000 року МСБО 41 «Сільське господарство» був затверджений та рекомендований до запровадження з 2003 року.

Отже, базові теоретичні засади побудови бухгалтерського обліку в аграрній галузі закладено у наукових доктринах теорії фізичної економії (табл.). Ця теорія є не тільки «матір'ю економічної науки», але і родоначальницею сприйняття бухгалтерського обліку як інформаційної системи державного управління в цілому та галузевого зокрема.

Фізіократична сутність МСБО 41 та П(С)БО 30. Із прийняттям цих стандартів не стільки поставлено крапки в дискусіях щодо наявності галузевих особливостей обліку сільськогосподарської діяльності, скільки принципово визнана необхідність специфіки відображення в обліку та звітності біологічного та природно-ресурсного потенціалу — фізичного капіталу — «живої» економіки. Стандартами виділено окремі об'єкти обліку — біологічні активи, рекомендовано їх балансове (звітне) узагальнення та оцінка за справедливою вартістю.

В оцінюванні біологічних активів та сільськогосподарської продукції за справедливими цінами потрібно бачити майбутні оцінки таких активів виходячи з їх істинних цінностей для людства, що базується на теорії фізичної економії.

На наддержавному рівні таку оціночну місію міг би виконувати підрозділ з методології оцінки в бухгалтерському обліку при ООН. На національному рівні, наприклад в Україні, обґрунтованою є необхідність участі Міністерства аграрної політики України в доведенні до суб'єктів господарювання рекомендованих справедливих цін у межах запровадження єдиної галузевої облікової політики [3; 4].

Ідентифікація нових об'єктів обліку сільськогосподарської діяльності за МСБО 41 базується на біологічній метафорі в економічній науці та підтверджує фізіократичний поділ економік на види: «жива», «індустріальна», «розумна». Головним

Еволюційна модель вимог фізіократичних доктрин до розвитку бухгалтерського обліку взагалі та сільськогосподарської діяльності зокрема

Етапи вимог	Авторство доктрини	Основний зміст вимог
1	Ф. Кене	створення національної системи обліку та її задіяння в управлінні державою (галуззю); балансове узагальнення найважливіших об'єктів обліку: людського капіталу; земель сільськогосподарського призначення (фізичного капіталу); посівів, худоби (біологічного капіталу); інформаційне забезпечення методу «Економічної таблиці»
2	С. Подолинський	виділення важливості бухгалтерського узагальнення відновлювальних енергетичних активів; обліково-інформаційне забезпечення збільшення продуктивності праці
3	В. Вернадський	побудова спеціалізованого обліку під «живу» економіку
4	В. Леонт'єв	інформаційне наповнення методу «затрати-випуск»; побудова нової оцінки (вимірювання) відновлювальних енергетичних активів
5	Радянська облікова система	запровадження єдиної національної системи бухгалтерського обліку та врахування при її побудові галузевих особливостей; запровадження єдиної методології визначення собівартості продукції (робіт, послуг)
6	Західна облікова система	<i>облікове забезпечення:</i> методу затрати-випуск; бюджетної підтримки виробництва: продуктів харчування, біопалива, біоенергії
7	Система МСФЗ	відображення в МСФЗ особливостей сільськогосподарської діяльності (МСБО 41); запровадження єдиних підходів в оцінці біологічних активів і сільгосппродукції

методологічним аспектом змін аналітичного обліку сільськогосподарської діяльності є виділення специфічних лише для «живої» економіки об'єктів обліку — «біологічних активів». Останні являють собою живі організми (рослини, тварини), які вирощуються підприємством з метою отримання сільськогосподарської продукції або утримуються ним з метою отримання інших вигод. Відповідно біологічним активом може бути визнана будь-яка тварина або рослина на утримання та/або вирощування якої спрямована діяльність підприємства, до того ж не обов'язково сільськогосподарська [5].

Отже, МСБО 41 та П(С)БО 30 вводять: нові об'єкти обліку — біологічні активи; нові процедури первісного визнання біологічних активів на дату балансу; нові підходи до первісного визнання сільськогосподарської продукції; варіанти оцінки біологічних активів та сільгосппродукції (за первісною чи ринковою (справедливою) вартістю); особливості амортизаційної політики щодо довгострокових біологічних активів та ряд інших специфічних для «живої» економіки методологічних підходів.

Розробки МСБО 41 стверджують, що основою цих нововведень є концепція ринкової оцінки активів у фінансовій звітності. Погоджуючись із їх намірами, ми все таки переконані, що запровадження у практику бухгалтерського обліку сільськогосподарської діяльності нових підходів, по великому рахунку, слід використати для посилення аграрного сегменту теорії обліку саме на фізіократичних доктринах.

Розвиток обліку сільськогосподарської діяльності на фізіократичній основі. Вищезначене визначає

необхідність подальшого формування нової методології побудови обліку сільськогосподарської діяльності. Політикою МСФЗ вона спрямована на задоволення інформаційних запитів глобальних гравців аграрного ринку. Нині ці запити не відповідають місії аграрної галузі в національних та світовій концепції сталого розвитку, не ґрунтуються на ключових доктринах теорії фізичної економії, а є загальними, як і для всіх типів економік. На практиці це підтверджується єдиними формами фінансової звітності як для промислового підприємства, аптеки і т.д., так і для сільськогосподарського підприємства. Однак, при організації обліку більш мотивованими є запити на інформацію для потреб суспільного та галузевого управління. Для останніх інформація, пов'язана з формуванням витрат на виробництво, визначенням собівартості продукції, контроль за наявністю та станом біологічних активів тощо є більш важливою і має знаходити відображення у звітності.

Запровадження політики сталого розвитку, забезпечення державної підтримки конкурентоспроможності, вимагає від обліку також інформації щодо реалізації соціальної, економічної та енергетичної місії аграрної галузі.

Отже, вдосконалення методології обліку сільськогосподарської діяльності набуває фізіократичного наголосу у підходах до побудови аналітичного обліку, оцінки активів та бухгалтерської звітності.

Побудова аналітичного обліку сільськогосподарської діяльності, на сьогодні, є визначальною. Від правильного вибору об'єктів обліку, формування аналітичних рахунків залежить здатність бухгалтер-

ських служб задовольняти інформацією зовнішню та внутрішню систему управління, всезростаючі запити від інституцій сталого розвитку.

За МСБО 41 важлива оцінка активів за справедливою вартістю, а, отже, формування об'єктів обліку за видами та групами, що мають ринкові аналоги зовні підприємства. Проте, реальна потреба в об'єктах обліку на підприємствах є значно ширшою, ніж її ринкове представлення. А за сталого розвитку кількість таких об'єктів зростатиме соціальною, екологічною та іншими складовими. Ці та інші протиріччя в запитах на облікову інформацію і породжують потребу вдосконалення організації аналітичного обліку сільськогосподарської діяльності. Особливо ця проблема є гострою для малих та середніх підприємств, які не в змозі зорганізувати окремий управлінський облік, тим більше вести облік аналогічних об'єктів як за справедливою оцінкою активів, так і за первісним їх визнанням.

Для врегулювання цих проблем подальший розвиток побудови аналітичного обліку сільськогосподарської діяльності має ґрунтуватись на доктринах теорії фізичної економії, які визначають важливі для людства об'єкти обліку «живої» — аграрної економіки та запроваджують, відмінні від інших типів економік, балансові (звітні) узагальнення та підходи до оцінки активів і продукції.

Останнє має забезпечувати розширення статей балансового узагальнення, а, отже, й узагальнень на рахунках. Важливість доповнень балансового узагальнення біологічними активами викликано запровадженням, в т.ч. в Україні, МСБО 41 «Сільське господарство». Зокрема, бухгалтерський баланс (форма 1) до П(С)БО 2 підприємств доповнено рядками: «Довгострокові біологічні активи (за справедливою, первісною вартістю та врахуванням їх амортизації); Поточні біологічні активи, які, в свою чергу, розшифровуються за групами в таблиці XIV «Біологічні активи» ф. 5 «Приміток до річної фінансової звітності».

Разом з тим, «жива» економіка оперує й іншими, не менш важливими (відмінними від інших економік), активами, що також потребують балансового узагальнення. Йдеться про землі сільськогосподарського призначення, незавершене виробництво в рослинництві, органічні добрива, насіння і корми, готову продукцію від сільськогосподарської діяльності. Всі ці активи за теорією фізичної економії відіграють роль біоенергетичного забезпечення суспільно-господарського буття. Професор В. Шевчук зазначає: «Освоєння сфери живого передбачає здобуття людьми важливих

для їх життєдіяльності ресурсів. Перелік найважливіших ресурсів пропонуємо звести до п'яти. Це гумус, зерно, солома, худоба, гній. Відсутність навіть будь-якого з них унеможливує людське існування. Отже, ці п'ять ресурсів належать до абсолютних благ. Їх сукупність являє собою абсолютний, біоенергетичний, врешті фізичний капітал. У забезпеченні людського життя абсолютні блага не мають жодної альтернативи» [6].

Отже, біоенергетичні (відновлювальні) активи мають бути представлені у фінансовій звітності окремими статтями.

Відмітимо, що в Радянській Україні (УРСР) ці ресурси мали певне балансово-рахункове узагальнення (наприклад: рах. 10 «Насіння і корми»; 201 «Основне виробництво в рослинництві»; 401 «Готова продукція рослинництва»; 402 «Готова продукція тваринництва», в т.ч. гній і т.д.). З практичної точки зору, сучасне запровадження таких узагальнень можливе і в Примітках до річної фінансової звітності (ф. 5). З теоретичної точки зору це засвідчує необхідність запровадження другого рівня стандартів фінансової звітності (коли, наприклад, Примітки будуть мати виключно галузеву ознаку).

Окремого балансового узагальнення потребує найважливіший біоенергетичний актив — землі сільськогосподарського призначення. З точки зору фізичної економії Україна має потенціал найбагатшої країни, оскільки володіє 10 відсотками світових сільгоспугідь та 7 відсотків чорноземів. На XI Конгресі економістів-аграрників В. Шевчук наголошував, що мудрість кожного народу є в його самодостатності і навіть баське прислів'я: «Дім — золото, а земля — гаманець».

Таким чином, землі сільськогосподарського призначення повинні мати розширене балансове узагальнення як об'єкти бухгалтерського обліку, незалежно від впливу політичних інституцій на науковий інститут бухгалтерського обліку. З точки зору фізичної економії, бухгалтерський облік земель сільськогосподарського призначення має забезпечити різні сегменти управління інформацією щодо збереження, відновлення цього ресурсу та його ефективного використання.

Отже, реалізація фізіократичних ідей через запровадження спеціалізованих приміток (або додаткових звітних форм) до фінансової звітності є концептуальною складовою подальшого розвитку обліку сільськогосподарської діяльності. Нова концепція має гармонійно поєднати приватні та національні інтереси і забезпечити ефективне використання державним галузевим управлінням методу «Еконо-

мічної таблиці» на користь підтримки виробників та сільських територій.

В сучасному світі важливого значення набуває участь країн у вдосконаленні методології обліку. Особлива увага має бути до галузей, за якими спеціалізуються країни в глобальній економіці. Для України такою є «жива» економіка. Відпрацювання нової методології оцінки і обліку живого біологічного та природно-ресурсного потенціалу, відновлювальних енергетичних активів для України є не тільки національною, а й міжнародною справою. Фактично її місією у справі вдосконалення МСФЗ.

Реалізація фізіократичних ідей потребує єдності методології бухгалтерського обліку «живої» економіки, оскільки останнє сприятиме відстоюванню її інтересів в глобальному розподілі (обміні) національних та світових продуктів (доданої вартості). Єдність методології забезпечить розвиток (а відтак і сприйняття Урядами та міжнародними організаціями) методу «Економічної таблиці» Ф. Кене та В. Леонт'єва. Базуючись на єдиній методології, бухгалтерська інформаційна система зможе стати вагомим інструментом у подоланні економічних криз, боротьбі з виснаженням відновлювальних природних ресурсів та інших негараздів економічної діяльності людства. В Україні, до того ж, запровадження методу «Економічної таблиці» та його бухгалтерське наповнення в найближчій перспективі сприятиме інформуванню щодо згубних наслідків політики відбирання доданої вартості у селян на користь інших типів економік чи «непродуктивних класів».

Ключовою серед цього є методологія оцінки в бухгалтерському обліку. Проблеми оцінки біологічних активів та сільськогосподарської продукції за «справедливими» цінами викликає найбухрливішу дискусію в науково-практичних колах. З точки зору фізичної економії оцінка біоенергетичних активів за так званими «справедливими» чи ринковими цінами є неприйнятною, оскільки ці цінності не можуть бути оцінені «невидимою рукою» ринку. Принаймні до тих пір, поки ці «невидимі руки» не будуть нівельовані державницькою, а в світі — політикою сталого розвитку, в основу якої покладено використання методу «Економічної таблиці».

Висновки.

1. Базові теоретичні засади побудови бухгалтерського обліку в аграрній галузі економіки закладено у наукових доктринах теорії фізичної економії. Ця теорія є не тільки матір'ю економічної науки, а й ро-

доначалницею сприйняття бухгалтерського обліку як інформаційної системи державного управління в цілому та галузевого зокрема.

2. В системі чинних МСФЗ міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 41 «Сільське господарство» та його вітчизняний аналог П(С)БО 30 «Біологічні активи» не тільки встановлюють галузеву специфіку ведення обліку, але мотивують потребу формування окремої, аграрної складової розвитку теорії бухгалтерського обліку на фізіократичних доктринах.

3. Розвиток обліку сільськогосподарської діяльності на фізіократичній основі вбачається у запровадженні нової основи побудови об'єктів обліку, у перегляді методологічних підходів їх оцінки, у розширенні змістовності й затребуваності бухгалтерської звітності.

До специфічних об'єктів обліку «живої» економіки, окрім біологічних активів, відносяться землі сільськогосподарського призначення, відновлювальні енергетичні активи, інші біологічні, продовольчі та соціальні складові господарських процесів аграрної сфери. Цінність таких об'єктів обліку для розвитку людства передбачає потребу не тільки їх окремого балансового узагальнення, але й розробку окремих методологічних підходів до їх оцінки. Такі активи не можуть оцінюватись «невидимою рукою» ринку, оскільки мають прерогативу соціальної, продовольчої та енергетичної місії.

Фізіократична основа побудови бухгалтерської звітності розширює можливості обліково-інформаційного забезпечення використання методу «Економічної таблиці» в умовах запровадження концепції сталого розвитку.

Використані джерела

1. Кенэ Ф. Физиократы. Избранные экономические произведения / [Кенэ Ф., Тюрго А. Р. Ж., Дюпон де Немур П. С.]; пер. с франц., англ., нем. — М.: Эксмо, 2008. — 1199 с.
2. William J. Baumol. Wassily leontief: in appreciation / William J. Baumol // Journal of Economic and Social Measurement № 26. — 2002/2003. — p. 1—10.
3. Жук В.М. Наукове забезпечення обліку в системі управління аграрним сектором економіки: теорія і практика: наукова доповідь / Жук В. М. — К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2008. — 83 с.
4. Облік сільськогосподарської діяльності: навч. посібн. / [Лузан Ю. Я., Жук В. М., Гаврилюк В. М. та ін.]; під ред. В.М. Жука. — К.: Юр-Агро-Веста. — 2007. — 368 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 листопада 2005 р. № 790 [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1456-05>.
6. Шевчук В.О. Абсолютні блага і ринок: виміри достатності теоретичної економії / В.О. Шевчук // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 103—106.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ГАЛУЗЕВОГО СТАНДАРТУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядаються питання адаптації Міжнародних стандартів фінансової звітності для забезпечення облікового процесу спрямування та використання бюджетних коштів в сільському господарстві України.

Аграрний сектор практично у всьому світі потребує бюджетної підтримки в тій або іншій формі, що зумовлено як специфікою аграрного виробництва, так і його надзвичайно важливим значенням для національної безпеки будь-якої країни. Роль бюджетних коштів набуває особливого значення у формуванні господарських засобів за умови загрози нової хвилі продовольчої кризи, аналогічної тій, що вибухнула у 2008 році, та яку прогнозують експерти. Виходячи з останніх розрахунків, лише зернових буде отримано на 41 млн тонн менше, ніж у червневому прогнозі цього року. Очевидно, що спрямування бюджетних коштів у сільське господарство потребує належного облікового забезпечення та законодавчого регулювання.

Метою статті є окреслення шляхів адаптації Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) для забезпечення облікового процесу спрямування та використання бюджетних коштів в сільському господарстві України.

Методично питання обліку коштів бюджетної підтримки сільського господарства певною мірою були вирішені базовими розробками ННЦ «Інститут аграрної економіки» та висвітлені в методичних рекомендаціях з нормативного, бухгалтерського та податкового забезпечення державної фінансової підтримки підприємств АПК [9], методичних вказівках щодо облікового забезпечення державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників [8], обліку державної підтримки агропромислового виробництва [14].

Окремим аспектом методології облікового забезпечення державної підтримки присвячені дисертаційні роботи І. Герасимука — «Облік та контроль розрахунків сільськогосподарських підприємств з бюджетом» та В. Метелиці — «Облік і контроль бюджетного фінансування сільського господарства».

Проте, як справедливо зазначає В. Жук, досліджуючи облікове забезпечення державної підтримки сільгоспвиробника, автори досліджують лише питання «техніки» відображення таких операцій на рахунках, в реєстрах, їх документальне підтвердження [4]. Залишається поза увагою той факт, що вступ України до СОТ та суттєве збільшення частки бюджетного фінансування сільського господарства у загальних видатках національного бюджету бухгалтерський облік потребує адаптації до МСБО та МСФЗ.

Зараз в усьому світі активно ведеться робота в напрямку уніфікації та гармонізації облікових процедур в рамках стандартизації обліку на міжнародному рівні, в тому числі ділянки, що стосується використання бюджетних коштів в аграрній сфері, зокрема в сільськогосподарських підприємствах. Водночас, кожній країні властиві певні відмінності, зумовлені національними особливостями і чинниками розвитку, тому кожна країна має свою національну систему бухгалтерського обліку. Наприклад:

— як національні стандарти бухгалтерського обліку (НСБО) використовують МСБО Хорватія, Кіпр, Кувейт, Латвія, Мальта, Пакистан, Грузія, Вірменія;

— НСБО розробляють окремо, але за основу беруть МСБО в Чилі, Ірані, Словаччині, Узбекистані, Китаї, Сирії, Молдові;

— НСБО розробляють окремо, не використовуючи норми МСБО, в Австрії, США, Канаді, Японії, Росії, Великобританії Іспанії, Німеччині;

— НСБО розробляють окремо, але ґрунтуються на аналізах МСБО в більшості випадків в Бразилії, Чехії, Франції Індії, Лівії, Португалії, Швеції, Туреччині, Україні, Італії, Норвегії, Швейцарії [6].

Облікове забезпечення використання бюджетних коштів на міжнародному рівні регламентується МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу», а особливості розкриття інформації про державну підтримку сільському господарству регулює П(С)БО 41 «Сільське господарство». Окрім того, в ряді країн розроблено та впроваджено в дію законодавчі акти, які регламентують порядок відображення в обліку та звітності бюджетних коштів. Так, зокрема:

в Росії діє ПБО 13/2000 «Облік державної допомоги», що встановлює правила формування в бухгалтерському обліку інформації про отримання і використання державної допомоги [12];

в Молдові — НСБО 20 «Облік субсидій та розкриття інформації про державну допомогу» метою якого є опис методики бухгалтерського обліку державних субсидій, отриманих в різних формах — у вигляді фінансової допомоги, технічного постачання, субсидій, премій, грантів, допомоги [11];

в Білорусії облік бюджетних коштів, що надаються як державна підтримка, регламентується Інструкцією по бухгалтерському обліку державної підтримки юридичних осіб, яка встановлює порядок відображення в бухгалтерському обліку наданої юридичним особам державної підтримки у вигляді субсидій і (або) засобів на фінансування капітальних вкладень, бюджетних позик, відшкодування частини відсотків за користування банківськими кредитами [13];

з метою надання практичної допомоги в застосуванні МСФЗ в Республіці Казахстан розроблено Методичні рекомендації, які роз'яснюють порядок обліку, а також порядок розкриття інформації про державні субсидії і про інші форми державної допомоги відповідно до Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 20 «Облік державних субсидій і розкриття інформації про державну допомогу» [10];

принципи латвійського бухгалтерського обліку знаходяться в точній відповідності з міжнародними стандартами в цій сфері [1].

Проте слід зазначити і недоліки застосування МСФЗ, до основних з яких, зокрема, можна віднести:

узагальнений характер стандартів, що передбачає достатньо велике різноманіття в методах обліку;

відсутність докладних інтерпретацій і прикладів додатку стандартів до конкретних ситуацій.

В українському законодавстві з бухгалтерського обліку відсутні стандартизовані підходи щодо регламентації порядку балансового узагальнення операцій, пов'язаних із використанням бюджетних коштів та відображенням у звітності відповідних фінансових результатів як в цілому, так і в сільськогосподарських підприємствах.

Частково висвітлює методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про бюджетні кошти П(С)БО 15 «Дохід», який регулює порядок визнання їх доходом однак не враховує при цьому галузевої специфікації сільського господарства. Не вирішують проблему також норми П(С)БО 30 «Біологічні активи», де не береться до уваги питання бюджетної підтримки, пов'язаної з біологічними

ми активами, зміст якого в порівнянні з М(С)БО 41 «Сільське господарство» є значно обмеженим.

Відсутність законодавчого врегулювання послаблює облікове забезпечення державної підтримки в цілому. Водночас, в аграрних підприємствах виникають складнощі, пов'язані з методичним забезпеченням обліку отриманих та використаних бюджетних коштів, а саме:

відсутністю чіткого поділу видів бюджетних коштів для потреб бухгалтерського обліку;

недосконалістю первинного обліку із надходження та використання бюджетних коштів;

незабезпеченістю повноти обліку бюджетних коштів як цільового фінансування;

відсутністю аналітичного обліку бюджетних коштів за їх видами й напрямками використання.

Незважаючи на це, проблема розробки та впровадження в дію такого документу залишається поза увагою як науковців, так і законодавців.

На нашу думку, існують два можливі варіанти вирішення цього питання. *Перший варіант* полягає у відпрацюванні дієвої та узгодженої методології обліку та звітності бюджетної підтримки сільського господарства через розробку та вдосконалення бухгалтерських стандартів на національному рівні, *другий* — передбачає підготовку та запровадження таких стандартів на галузевому рівні, які б враховували специфіку діяльності сільського господарства.

1. Про доцільність розробки положення (стандарту) бухгалтерського обліку «Цільове фінансування», який би регламентував основні положення та особливості відображення в обліку дотацій та субсидій, в тому числі і для сільськогосподарських підприємств, йдеться у працях Л.В. Гуцаленко [2; 3]. Оскільки, як зазначалося раніше, в Україні законодавчо не врегульовані методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про бюджетну підтримку ми повністю підтримуємо автора в частині доцільності прийняття такого стандарту.

Розробка та впровадження такого стандарту як національного має забезпечити методику обліку бюджетної підтримки отриманої в різних видах та підприємствами усіх сфер економіки. Вважаємо за необхідне внести відповідні зміни до П(С)БО 30 «Біологічні активи» в частині визначення облікового підходу, а також подання фінансових звітів та розкриття інформації стосовно бюджетної підтримки, пов'язаної з біологічними активами, взявши за основу положення М(С)БО 41 «Сільське господарство».

2. Альтернативою вирішення проблеми може слугувати розробка галузевого стандарту «Бюджетна підтримка сільського господарства». Про запровадження галузевих стандартів в новій моделі стандартів і принципів бухгалтерського обліку останнім

часом ведеться мова за кордоном, початком якої стало опублікування праці вчених-практиків С. Дипіаза та Р. Екклза «Майбутнє корпоративної звітності. Як повернути довіру суспільства». Галузеві стандарти є темою, яку неодноразово піднімав у своїх працях Жук В.М. [6]. Про затвердження галузевих стандартів бухгалтерського обліку як про одну з ключових проблем базового рівня йдеться також в Концепції розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки України, розглянутій та схваленої 3 лютого 2009 року на засіданні Колегії Міністерства аграрної політики України [6]. Все це є вагомими аргументами необхідності розробки галузевого стандарту бухгалтерського обліку, що розкриватиме методологічні, методичні та організаційні особливості бухгалтерського обліку бюджетних коштів, що використовуються в сільському господарстві.

Не залежно від обраного напрямку стандарти бухгалтерського обліку повинні бути розроблені з урахуванням Бюджетного кодексу України, Закону України «Про бухгалтерський облік», П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», П(С)БО 15 «Дохід», а також базуючись на основних положеннях МСФЗ в цій галузі, а саме МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» та МСБО 41 «Сільське господарство».

Положення пропонованого стандарту можна структурувати в наступні розділи:

1) сфера застосування — сфера на яку поширюватиметься стандарт та питання, які він покликаний вирішувати;

2) визначення — трактування термінів, що використовуються в стандарті;

3) правила визнання та прийняття на облік бюджетної підтримки;

4) методи визнання доходом бюджетної підтримки;

5) методика розкриття інформації про отриману та використану бюджетну підтримку у звітності;

6) порядок повернення бюджетної підтримки.

Висновки. Узагальнюючи сказане з метою оптимізації облікового забезпечення використання бюджетних коштів в сільськогосподарських підприємствах головною прерогативою на найближчий час повинна стати адаптація МСБО 20 «Облік державних грантів і розкриття інформації про державну допомогу» та МСБО 41 «Сільське господарство» до вітчизняної практики ведення обліку в сільському господарстві. Увагу, насамперед, необхідно зосередити на розробці та впровадженні в дію відповідного стандарту бухгалтерського обліку на національному або галузевому рівні, який би регламентував бюджетну підтримку аграрного сектору економіки в цілому і викорис-

тання бюджетних коштів сільськогосподарськими підприємствами.

Використані джерела

1. Бухгалтерский учет и аудит [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.liaa.gov.lv/rus/investicii_v_latvii/biznesputevoditel_latvii/.
2. Гуцаленко Л.В. Адаптивна система обліку і контролю результатів діяльності сільськогосподарських підприємств: моногр. / Гуцаленко Л. В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 372 с.
3. Гуцаленко Л.В. Активізація бухгалтерського відображення та підсилення контролю державних асигнувань в сільське господарство / Л. В. Гуцаленко // Облік і фінанси АПК. — 2010. — № 1. — С. 80—84.
4. Жук В.М. Бухгалтерський облік державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах вступу України до СОТ / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. — 2008. — № 2. — С. 3—7.
5. Дипіаза Сэмюэль А. (младший). Будущее корпоративной отчетности: Как вернуть доверие общества / Сэмюэль А. Дипіаза (мл.), Роберт Дж. Экклз; пер. с англ. В. Ионов, Ю. Езерский. — М.: Альпина Паблишер. — 2003. — 211 с.
6. Жук В.М. Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки: моногр. / Жук В. М. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 648 с.
7. Международные стандарты бухгалтерского учета, их разработка и внедрение: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=7830>.
8. Методичні вказівки щодо облікового забезпечення державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників / [Павлюк Н. А., Зуб Г. І., Романюк Т. В., Жук В. М.]; під ред. Н.А. Павлюк, Г.І. Зуба, В.М. Жука // Облік і фінанси АПК. — 2006 — № 4. — С. 3—12.
9. Методичні рекомендації з нормативного, бухгалтерського та податкового забезпечення державної фінансової підтримки підприємств АПК / [Зуб Г. І., Гудзь О. Є., Кірсенко Л. В. та ін.]; під ред. Г.І. Зуба, В.М. Жука, І.В. Герасимука // Облік і фінанси АПК. — 2005. — № 6. — С. 80—88.
10. Методические рекомендации по применению международного стандарта бухгалтерского учета № 20 «Учет государственных субсидий и раскрытие информации о государственной помощи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minfin.kz/structure/data/Metod_20.pdf.
11. Национальный стандарт бухгалтерского учета 20 «Учет субсидий и раскрытие информации о государственной помощи» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mf.gov.md/ru/actnorm/contabil/standarts/>.
12. Положение по бухгалтерскому учету «Учет государственной помощи» ПБУ 13/2000 утверждено приказом Минфина России от 16.10.2000 № 92н, от 18.09.2006 № 115н [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www1.minfin.ru/common/img/uploaded/library/no_date/2007/pbu_13.pdf.
13. Постановление Министерства финансов Республики Беларусь от 29 июня 2007 г. № 108 «Об утверждении Инструкции по бухгалтерскому учету государственной поддержки юридических лиц» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.levonevski.net/pravo/razdel8/num1/8d16816.html>.
14. Облік державної підтримки агропромислового виробництва: навч. посіб. / [Лузан Ю. Я., Жук В. М., Гаврилюк В. М. та ін.]; під ред. Ю.Я. Лузана, В.М. Жука, І.В. Герасимука. — К.: Юр-Агро-Веста. — 2007. — 324 с.

ВІДОБРАЖЕННЯ В ОБЛІКУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ З ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИМИ ОРГАНІЗМАМИ

Розглядаються теоретичні принципи бухгалтерського обліку біологічних активів і сільськогосподарської продукції з генетично модифікованими організмами, вносяться пропозиції щодо необхідності розробки методичних і практичних аспектів такого обліку.

Вирощування сільськогосподарської продукції є основним видом діяльності аграрних формувань. Гонитва за прибутком на підприємствах, спричинили зниження собівартості продукції будь-якою ціною, в тому числі й за рахунок нищівної експлуатації природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища [1]. З розвитком науково-технічного прогресу у виробництво продовольчої продукції було введено ГМО (генетично модифіковані організми), що актуалізувало проблему безпеки продовольства, задоволення потреб споживачів якісними продуктами харчування та інформування про їх склад [2].

В середині 90-х років на полях країн світу почали з'являтися небачені до цього сільськогосподарські культури. Вони давали підвищені врожаї, не потребуючи при цьому додаткових засобів хімічного захисту. Появу цих нових, генетично модифікованих рослин тепер називають зеленою революцією. Але водночас не вщухають застереження від частини світової спільноти стосовно того, чого очікувати від ГМО — порятунку від голоду, хвороб, енергонезалежності чи непередбачених негативних проявів у здоров'ї людини та в навколишньому середовищі?

Навколо цієї проблеми розгортаються дискусії фахівців з різних наукових сфер, оскільки вчені на 80 % впевнені, що генетично модифікована продукція становить небезпеку для майбутнього сільського господарства.

Країни Європейського співтовариства ведуть постійну боротьбу з безконтрольним проникненням на їх територію трансгенних рослин, що містять ГМО. З початку 90-х років діє і постійно удосконалюється законодавство, покликане захистити здоров'я громадян Євросоюзу і довкілля, створюючи при цьому єдиний контрольований ринок біотехно-

логічної продукції. На противагу ЄС, Україна не має цілеспрямованої державної програми підтримки не тільки генетики, але й біотехнології в цілому, що неприпустимо для держави, яка проголосила інноваційний характер свого розвитку.

Закон про ГМО в Україні збиралися прийняти ще п'ять років тому, але тільки 31 травня 2007 року Верховна Рада прийняла «Закон про державну систему безпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні і використанні генетично модифікованих організмів».

Сучасне аграрне виробництво, пов'язане із запровадженням високих наукових технологій у селекції, генетиці, біологічними перетвореннями тварин і рослин, зумовлює потребу посилення обліково-інформаційного забезпечення управління, державного та суспільного контролю з генномодифікованими біологічними організмами. Перед науковцями постає завдання адаптації системи обліку до сучасних вимог. Якщо не можна зупинити чи заборонити вирощування генномодифікованої продукції, то потрібно вміти виділити її серед інших біологічних продуктів. Кожен має право вибирати, вживати йому продукти з ГМО чи ні. Тому поділ активів при їх виробництві на ті, що містять і не містять ГМО, є досить актуальним.

Питанням вирощування сільськогосподарської продукції з ГМО приділяється велика увага з боку вчених економічного профілю. Серед них: Ф.Ф. Бутинець, І.В. Замула, М.М. Шігун, Н.О. Голуб, Н.М. Малюга, В.А. Межерин та інші. Наукові праці різних авторів спрямовані на вирішення складної проблеми формування та оприлюднення інформації щодо екологічної чистоти продукції на сільськогосподарських підприємствах України. Проте ряд питань щодо методики, організації обліку біологічних активів та сільськогосподарської продукції з ГМО потребує поглибленого вивчення та розробки.

Метою статті є розробка методики побудови обліку наявності генетично модифікованих біологічних активів та операцій з їх біологічних пере-

творень з метою контролю виробництва й реалізації таких об'єктів обліку. З огляду на це ставляться такі завдання:

проаналізувати стан нормативної бази, міжнародних та національних стандартів щодо біологічних активів та сільськогосподарської продукції з ГМО та констатувати наявні недоліки щодо даних питань;

удосконалити елементи облікової політики щодо біологічних активів з генетично модифікованими організмами з метою посилення та підвищення інформативності обліку, аналізу, контролю;

доповнити систему рахунків біологічних активів з метою виділення генетично модифікованих організмів в біологічних перетвореннях;

сформувати пропозиції щодо удосконалення П(С)БО 30 «Біологічні активи» виходячи із виявлених проблем та зазначених недоліків облікового забезпечення біологічних активів та сільськогосподарської продукції з ГМО.

Постановою Кабінету Міністрів України 23.08.2009 затверджується порядок проведення державної апробації (випробовувань) та порядок державної реєстрації ГМО у відкритій системі [3]. Метою запропонованої постанови є затвердження порядків, які визначають проведення державного випробування та державної реєстрації генетично модифікованих сортів рослин, як об'єктів інтелектуальної власності, що проходять процедуру державної реєстрації майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин та/або майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, відповідно до вимог Закону України «Про охорону прав на сорти рослин», при наявності документів, що підтверджують можливість вивільнення ГМО у відкритій системі та їх екологічну, біологічну та генетичну безпеку, які видаються уповноваженими центральними органами виконавчої влади [4].

Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі визначає процедуру занесення відомостей до Державного реєстру створених на основі генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі, з метою їх практичного використання відповідно до господарського призначення.

Під час аналізу чинних стандартів бухгалтерського обліку нами встановлено, що зміст П(С)БО 30 «Біологічні активи» та М(С)БО 41 «Сільське господарство» не відповідає сучасній концепції визначення фінансових результатів діяльності та

директиви ЄС і рішенням Уряду України в частині контролю за використанням генномодифікованих біологічних активів в сільськогосподарській діяльності. В жодному стандарті не зазначено інформації щодо порядку обліку та контролю біологічних активів та сільськогосподарської продукції з ГМО. А це питання є чи не основним нині в аграрному світі.

Якщо ми говоримо про справедливі ціни на ринку, про справедливу вартість, то повинні отримувати повну інформацію щодо тієї чи іншої продукції. А це можливо лише при веденні бухгалтерського обліку, що як система виміру господарських явищ і процесів спроможний забезпечувати їх числову характеристику, бути джерелом інформації щодо природоохоронних заходів. З огляду на це та з метою підвищення об'єктивності облікової інформації пропонуємо комплексний підхід до побудови системи бухгалтерського обліку біологічних активів з ГМО.

Слід зазначити, що ГМО є активами майже всіх сільськогосподарських підприємств у вигляді біологічних активів (БА) та сільськогосподарської продукції. Для «прозорого» ведення обліку на підприємстві потрібно їх відображати як окремі об'єкти обліку.

Вирішення облікових проблем підприємств залежить від правильно сформованої облікової політики. Основні положення щодо обліку генетично модифікованих організмів слід відображати в обліковій політиці, а саме:

- перелік рахунків, що відображають БА з ГМО;
- порядок документообігу БА з ГМО;
- методи оцінювання БА з ГМО;
- порядок визначення первісної вартості ГМО; складу та наповнення внутрішньої звітності; нормативів витрачання сировини; вартості БА з ГМО;
- собівартість, яка буде визначатися за даними обліку;
- перелік статей калькуляції;
- порядок бухгалтерського обліку випуску продукції, що містить ГМО;
- методи списання БА з ГМО;
- порядок проведення інвентаризації БА з ГМО.

Основні елементи облікової політики щодо біологічних активів з ГМО представлено на рис. 1.

Представлені елементи облікової політики щодо біологічних активів з ГМО, доцільно враховувати при організації обліку з детальним висвітленням усіх положень, які впливають на формування та відображення даних об'єктів в обліку та звітності.

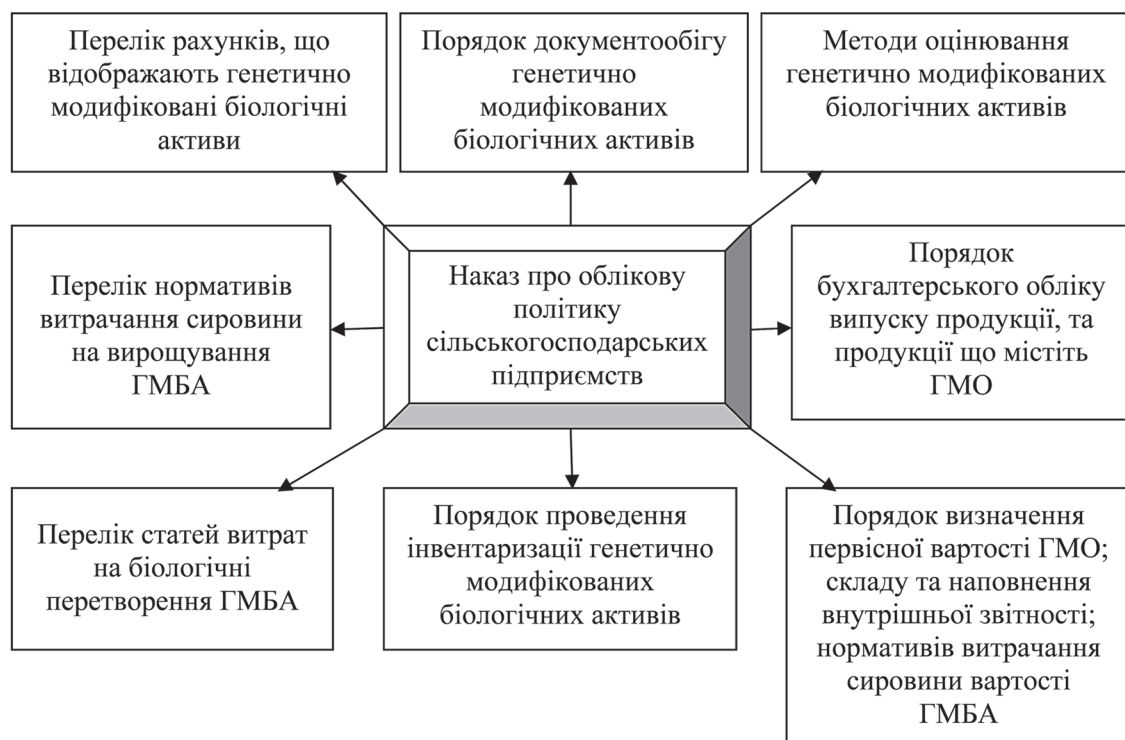

Рис. 1. Основні аспекти (положення) облікової політики сільськогосподарських підприємств щодо відображення в бухгалтерському обліку й звітності ГМБА

Наступним кроком побудови обліку ГМБА є формування первинних та зведених документів. Вважаємо за необхідне обов'язково зазначати на бланках документів відмітки про ГМО. Це дасть змогу визначати їх кількість, якість та посилювати контроль за надходженням та вибуттям даних активів.

Процес біологічних перетворень та виробництво сільськогосподарської продукції з ГМО пропонуємо відображати на тих же рахунках: 23 «Виробництво», 16 «Довгострокові біологічні активи», 21 «Поточні біологічні активи» 27 «Продукція сільськогосподарського виробництва» але з обов'язковим виділенням до них аналітичних рахунків щодо активів з ГМО.

Методичний підхід побудови обліку наявності генномодифікованих біологічних активів та операцій з їх біологічних перетворень представлено на рис. 2.

Розв'язання проблеми реального відображення інформації в обліку щодо генетично модифікованих біологічних активів та їх біологічних перетворень неможливе без втручання держави.

Вважаємо, що на рівні держави потрібно зобов'язати підприємства відображати в обліку та звітності біологічні активи та сільськогосподарську продукцію з ГМО. У зв'язку з цим необхід-

но державне стимулювання у вигляді дотацій або зменшення податкового тиску на підприємства, що подають правдиву інформацію про наявність біологічних активів з ГМО, кількість вирощеної продукції з ГМО та ринки її збуту.

Висновки. В умовах загострення екологічних проблем людства логічним є розвиток науки у напрямі їх вирішення. Остеронь не залишається і бухгалтерський облік як наука та практична діяльність, що проявляється у появі нових об'єктів бухгалтерського обліку, які потребують розробки методики їх обліку та уточнення методологічних аспектів.

Головним результатом наших досліджень стала розробка методичного підходу до побудови обліку наявності генетично модифікованих біологічних активів та операцій з їх біологічних перетворень, що дасть змогу контролювати на підприємстві виробництво, якість та рух цих активів, забезпечити інформацією споживачів продукції на ринку.

Досягнення бажаного результату неможливе без участі держави. Законодавча база щодо генетично модифікованих організмів повинна посилюватись, а тому вимагає удосконалення відповідних стандартів обліку, затвердження окремих програм щодо заохочення сільськогосподарських

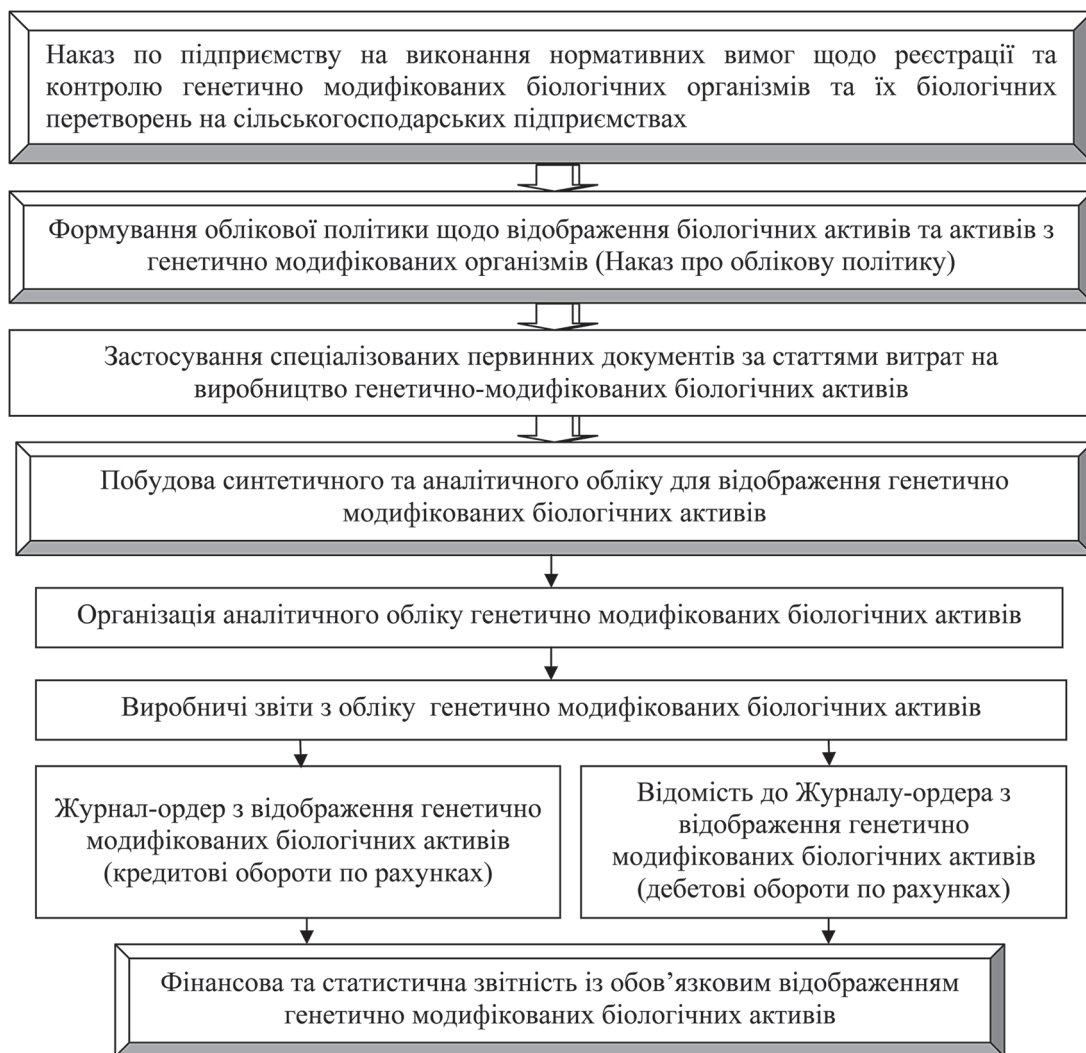

Рис. 2. Методичний підхід побудови обліку наявності генномодифікованих біологічних активів та операцій з їх біологічних перетворень

підприємств до контролю за дотриманням запропонованого методичного підходу та відповідних стандартів обліку.

Використані джерела

1. Замула І.В. Аналітична модель бухгалтерського обліку екологічної діяльності / І. В. Замула, М. М. Шигун [Електронний ресурс]. — Режим доступу: vlp.com.ua/files/59_4.pdf
2. Зміни до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку. Затверджені наказом Мінфіну України від 11.12.2006 р. № 1176 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.nau.kiev.ua
3. Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2009 р. № 808 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
4. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 21.04.93 р. № 3116 — XII із змінами та доповненнями від 02.11.2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.rada.gov.ua
5. Про затвердження форми клопотання про проведення державної апробації (випробування) та форми технічного опису генетично модифікованого організму сорту сільськогосподарської рослини: Проект наказу Мінагрополітики від 14.04.2010 р.

Р.П. Саблук,

к. е. н., с. н. с.,

Ю.О. Маркітан,

магістр з обліку і аудиту,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ДО ПИТАНЬ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ВІДМІННОСТЕЙ БІЗНЕС-ФОРМУВАНЬ

Висвітлено проблеми, пов'язані із суперечностями щодо визначень класифікаційних особливостей бізнес-формувань. Проаналізовано вітчизняне законодавство, нормативно-правові акти та дані Держкомстату. Запропоновано класифікацію бізнес-формувань за аграрними, економічними та фінансовими ознаками.

При аналізі вітчизняного законодавства, нормативно-правових актів і довідника Держкомстату спостерігаються невідповідності щодо визначень класифікаційних відмінностей між організаційно-правовими формами господарських формувань в економіці України. Деякі визначення суперечать один одному, інші дублюються, а треті взагалі не відображають реальний стан або показники діяльності. Коли виникає плутанина — з'являються проблеми в об'єктивності статистичних даних, які використовують абсолютно всі суб'єкти економіки, а для суб'єктів господарювання, що починають свою діяльність — з'являється невизначеність у формі державної реєстрації і подальшої організації діяльності. На макрорівні існуючі в суспільстві політичні розбіжності також значною мірою зумовлені недосконалістю в організаційних формах підприємництва, особливо малих підприємницьких структур [11]. Наприклад, в класифікації аграрних господарських формувань існує плутанина між поняттями «господарства населення» і «домогосподарства», «особисті селянські господарства» і «фермерські господарства». В класифікації за економічними ознаками — між малим та середнім бізнесом, між приватним підприємцем і приватним підприємством, між корпорацією і кооперативом.

Метою статті є аналіз законодавства і визначення оптимальної ієрархічної класифікації господарських формувань за економічними, фінансовими і аграрними класифікаційними ознаками.

За економічними класифікаційними ознаками часто вживаються такі терміни як малий, середній та великий бізнес. Проаналізувавши вітчизняне законодавство ми не знайшли жодного нормативно-правового акту, який би дав визначення цим поняттям саме в такій редакції. Знаходимо лише визначення

поняття «суб'єкти малого підприємництва» в Законі України «Про державну підтримку малого підприємства» [9], де такими суб'єктами є:

фізичні особи, зареєстровані у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності; юридичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та обсяг річного валового доходу не перевищує 70 млн гривень» (абзац третьої частини першої ст. 1 в редакції Закону від 18.09.2008 № 523-VI); та малі, середні та великі підприємства в Господарському кодексі [1]: «Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує двісті п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму сто мільйонів гривень. Усі інші підприємства визнаються середніми» (частина сьома ст. 63 в редакції Закону від 18.09.2008 № 523-VI) (табл. 1).

Класифікацію за галузевими (аграрними) ознаками можна відобразити наступним чином: особисті селянські господарства → фермерські господарства → сільськогосподарські підприємства → сільськогосподарські кооперативи (табл. 2).

Ми вважаємо, що економічну класифікацію доцільно розглядати як:

фізична особа підприємець → приватне підприємство → спільне підприємство → акціонерне товариство → товариство → холдинг → концерн → консорціум → асоціація (табл. 3).

Класифікацію за фінансовими ознаками: акціонерне-товариство → промислово-фінансова група → корпорація (табл. 4).

Організаційно-правові форми господарювання

Організаційно-правові форми господарювання	Визначення за законодавчими нормативами
ФОП (Фізичні особи підприємці)	Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України [9]
ОСГ (Особисте селянське господарство)	Про особисте селянське господарство: Закон України [5]
ФГ (Фермерське господарство)	Про фермерське господарство: Закон України [2]
С/г підприємство (сільськогосподарське підприємство)	Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України [7]
ПП (Приватне підприємство)	Господарський кодекс України [1]
СП (Спільне підприємство)	Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України [6]
ПАТ (Публічне або приватне акціонерне товариство)	Господарський кодекс України [1]
ТОВ (Товариство з обмеженою відповідальністю)	Про господарські товариства: Закон України [10]
С/г кооператив (Сільськогосподарський кооператив)	Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України [4]
Холдинг	Про холдингові компанії України: Закон України [3]
Концерн	Господарський кодекс України [1]
Консорціум	Господарський кодекс України [1]
Асоціація	Господарський кодекс України [1]
ПФГ (Промислово-фінансова група)	Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України [8]
Корпорація	Господарський кодекс України [1]

Таблиця 2

Класифікація господарських формувань за галузевими (аграрними) ознаками

Організаційно-правова форма господарювання	Класифікація господарських формувань за аграрними ознаками	
	Визначення	Загальні положення
Особисте селянське господарство	Господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства [6]	Члени особистого селянського господарства здійснюють діяльність на свій розсуд і ризик у межах встановленого правового господарського порядку, дотримуючись вимог цього Закону, законів України, інших нормативно-правових актів. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької діяльності. Відносини, пов'язані з веденням особистого селянського господарства, регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, цим Законом, законами України, іншими нормативно-правовими актами [6]
Фермерське господарство	Форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства, відповідно до закону [2]	Фермерське господарство може бути створене одним громадянином України або кількома громадянами України, які є родичами або членами сім'ї, відповідно до закону. Фермерське господарство має своє найменування, печатку і штамп, діє на основі Статуту. У Статуті зазначаються найменування господарства, його місцезнаходження, адреса, предмет і мета діяльності, порядок формування майна (складеного капіталу), органи управління, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до господарства та виходу з нього та інші положення, що не суперечать законодавству України. Відносини, пов'язані із створенням, діяльністю та припиненням діяльності фермерських господарств, регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами України [2]
Сільськогосподарське підприємство	Добровільне об'єднання громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів і діє на засадах підприємництва та самоврядування [9]	Підприємство є юридичною особою, має поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банку і печатку із своїм найменуванням [9]
Сільськогосподарський кооператив	Юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, що є сільськогосподарськими товаровиробниками, на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності у сільському господарстві та обслуговування переважно членів кооперативу [4]	Сільськогосподарський виробничий кооператив — юридична особа, утворена шляхом об'єднання фізичних осіб, які є сільськогосподарськими товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов'язкової трудової участі у процесі виробництва. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — кооператив, створений для надання послуг переважно членам кооперативу та іншим особам з метою провадження їх сільськогосподарської діяльності [4]

Висновки. На нашу думку, суттєвою є проблема невизначеності форми державної реєстрації та подальшої організації діяльності для економічних суб'єктів, що починають свою діяльність. Навіть визначившись з вибором форми державної реєстрації постає інша проблема — звітність та форми оподаткування. Для їх зменшення великі формування

утворюють малі організаційні форми господарювання, від чого програє бюджет. В малих підприємствах зворотні проблеми: підприємці вимушені збільшувати масштаби організаційно-правових формувань, оскільки, *по-перше*, з малими підприємствами не завжди хочуть працювати бюджетні установи, а, *по-друге*, щоб мати можливість доступу до бюджет-

Таблиця 3

Класифікаційні відмінності господарських формувань за економічними ознаками

Організаційно-правова форма господарювання	Класифікація господарських формувань за економічними ознаками	
	Визначення	Загальні положення
Фізична особа-підприємець (ФОП)	Найпростіша форма підприємств, що здійснюється від власного імені, на власний ризик громадянами, які відповідають усім майном, яке належить їм за правом приватної власності, за своїми обов'язками у сфері підприємництва [9]	Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути: громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності [9]
Приватне підприємство (ПП)	Підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання — юридичної особи [1]	Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту. Підприємства є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом [1]
Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ)	Господарське товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном [10]	Максимальна кількість учасників товариства з обмеженою відповідальністю може досягати 10 осіб. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів. Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників [10]
Спільне підприємство (СП)	Підприємства, які базуються на спільному капіталі суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, на спільному управлінні та на спільному розподілі результатів та ризиків [6]	Підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торгівельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [1]
Холдинг	Акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств [3]	Порядок утворення, діяльності і ліквідації холдингових компаній регулюється Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, визначених цим Законом. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у цьому Законі, застосовуються правила міжнародного договору [3]
Концерн	Статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності [1]	Концерни — статутні об'єднання підприємств промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети (спільне розміщення позики або здійснення єдиного промислового проекту) [1]
Консорціум	Тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо) [1]	Консорціуми — тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети (спільне розміщення позики або здійснення єдиного промислового проекту) [1]
Асоціація	Договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації [1]	У статуті асоціації повинно бути зазначено, що вона є господарською асоціацією. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств — учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може бути уповноважена представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями [1]

Класифікація господарських формувань за фінансовими ознаками

Організаційно-правова форма господарювання	Класифікація господарських формувань за фінансовими ознаками	
	Визначення	Загальні положення
Акціонерне товариство (АТ)	Господарське товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій [1]	Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. У випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства також у межах несплаченої суми. Загальна номінальна вартість випущених акцій становить статутний (складений) капітал акціонерного товариства, який не може бути менше суми, еквівалентної 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства [10]
Промислово-фінансова група (ПФГ)	Об'єднання, до якого можуть входити промислові і сільськогосподарські підприємства, банки, наукові і проєктні та інші установи, що мають на меті отримання прибутку, та яке створюється за рішенням Уряду України на певний термін з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції [8]	Головне підприємство та учасники ПФГ зберігають статус юридичної особи, а також незалежність у здійсненні виробничої, господарської і фінансової діяльності відповідно до цього Закону та укладеної Генеральної угоди про сумісну діяльність. ПФГ та головне підприємство і учасники ПФГ створюються та діють з дотриманням вимог законодавства України, в тому числі і законодавства про захист економічної конкуренції. У складі ПФГ може бути тільки одне головне підприємство. ПФГ не має статусу юридичної особи. Право діяти від імені ПФГ має виключно головне підприємство ПФГ. Головне підприємство та учасники ПФГ укладають Генеральну угоду про сумісну діяльність щодо виробництва кінцевої продукції ПФГ, яка підлягає затвердженню постановою Кабінету Міністрів України. Головне підприємство або учасник ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями держави. Держава не несе відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства або учасника ПФГ. Головне підприємство ПФГ не несе відповідальності за зобов'язаннями учасників ПФГ, учасники ПФГ не несуть відповідальності за зобов'язаннями головного підприємства ПФГ, якщо інше не обумовлено двосторонніми договорами, гарантіями, Генеральною угодою. Підприємство, установа, організація можуть бути головним підприємством чи учасником тільки однієї ПФГ. У складі ПФГ може бути тільки один банк. Головним підприємством ПФГ не можуть бути торговельне підприємство, транспортне підприємство, підприємство в сфері громадського харчування, побутового обслуговування, матеріально-технічного постачання, банк, фінансово-кредит-на установа (8)
Корпорація	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації [1]	Корпорації посідають особливе місце серед великих підприємств і об'єднань. При цьому їх найбільш важливою і відмінною рисою виступає капіталотворча функція, завдяки якій створюються передумови збільшення обсягу і ступеня використання обмежених ресурсів [1]

них програм. Основу таких змін малого бізнесу становлять фінансові можливості і стабільність їхньої фінансово-економічної діяльності, що досить часто виявляється нерозв'язною проблемою.

Використані джерела

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436—15
2. Профермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973—15
3. Про холдингові компанії України: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2006. — № 34. — С. 291.
4. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1997. — № 39. — С. 261.
5. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 № 742-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 29. — С. 232.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1991. — № 29. — С. 337.
7. Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 № 2114-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1992. — № 20. — С. 272.
8. Про промислово-фінансові групи в Україні: Закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 23. — С. 89.
9. Про державну підтримку малого підприємництва: Закон України від 19.10.2000 № 2063-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2000. — № 51—52. — С. 447.
10. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1991 — № 49. — С. 682.
11. Малій бізнес в Україні договорики поступу: монографія. — Донецьк, ТОВ «Юго-Восток ЛТД», 2008. — 275 с.

М.М. Кулаєць,*к. е. н., доцент,***М.Ф. Безкровний,***к. т. н., доцент,**Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО СПРЯМОВАНИХ ДОРАДЧИХ ПОСЛУГ ВИЩИМИ АГРАРНИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ

Проаналізовано організаційні форми дорадчих служб. Розглядаються перспективні напрями вдосконалення їх діяльності.

Система інформаційно-консультаційного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників та населення набуває все більшого значення. Реалізуючи інноваційну, наукову, освітню і соціальну функції, поєднуючи науку, освіту і агропромислове виробництво, вона сприяє розвитку дорадчої діяльності в Україні, виступає каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві, сприяє поширенню нових знань і є необхідною сферою діяльності в сучасних умовах.

Важливим кроком на шляху до формування принципово нових виробничих відносин між сільськогосподарськими товаровиробниками, органами державної влади, управління, аграрною наукою та аграрною освітою відіграє розбудова Національної дорадчої служби в Україні.

Дослідженню питання підвищення ефективності діяльності дорадчих служб присвячені праці Д.С. Алексанова, О.М. Бородіної, В.А. Верби, В.М. Кошелева, М.Ф. Кропивка, В.В. Маковецького, А.П. Посадського та ін. Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми у нових економічних умовах залишаються недостатньо вивченими і потребують більш глибоких досліджень.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні законодавчого врегулювання залучення вищих аграрних навчальних закладів до надання соціально спрямованих дорадчих послуг та питання сертифікації сільськогосподарської дорадчої служби у відповідності до вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».

Історичний досвід свідчить, що головною причиною виникнення консультаційних служб майже в усіх країнах була криза сільського господарства та

визнання, що без підтримки держави неможливий ефективний розвиток галузі. Лише після того, як державна інформаційно-консультаційна служба робить свій внесок у стабілізацію економічного становища галузі (а на це йде не одне десятиліття), з'являються передумови поступового переходу до відшкодування витрат на консультаційні послуги і можливість організації приватних консультаційних служб. Активна участь держави в організації сільськогосподарського дорадництва сприяє організованому розвитку методів державного управління в умовах реформування аграрної галузі та переходу до ринкових відносин.

Основною метою діяльності служб аграрного консалтингу є поширення та впровадження у виробництво сучасних досягнень науки, техніки і технологій, а також надання сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню консультаційних послуг з питань менеджменту, маркетингу, застосування сучасних технологій та розвитку соціальної сфери села, підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового господарювання.

Система аграрного консалтингу складається з інформаційно-довідкової, консультаційної, інноваційної та навчальної підсистем. Йдеться не лише про доведення інформації до відома товаровиробників, а також реалізацію форм і методів управлінської та навчальної діяльності.

Головне завдання дорадника у сфері підприємництва — допомога клієнту у впровадженні нововведень, щоб забезпечити інноваційний розвиток його бізнесу. Для успішної взаємодії з сільськогосподарськими товаровиробниками дорадники та експерт-дорадники повинні вміти організовувати консультаційний процес. Але рівень професійної підготовки у галузі агроконсалтингу багатьох наших фахівців ще недостатній. Доцільно організувати підвищення кваліфікації дорадників та експертів-дорадників, ввести дисципліни з аграрного консалтингу в навчальні плани підготовки студентів.

Досвід багатьох розвинених країн світу свідчить, що на початку становлення фермерства, коли селянин ще не в змозі сам платити за необхідну йому допомогу, потрібна значна державна підтримка служби аграрного консалтингу. Так відбувалося у США, Канаді, Німеччині, Голландії та Великобританії. З часом селянин ставав заможнішим і міг сам оплачувати послуги. Відтак зменшувалася потреба у державній підтримці й почали виникати приватні консалтингові фірми.

Найбільше можливостей для формування аграрної політики держави має державна модель агроконсалтингу, насамперед університетська, за якої дорадчі служби створюються і функціонують як структурні підрозділи вищих навчальних закладів. Класичною державною моделлю служби аграрного консалтингу є служба *екстеншн* США. Федеральний закон Сміта про створення служби екстеншн, прийнятий 1914 року, започаткував її діяльність на базі державних університетів штатів. Модель *land-grant*: функціонує на основі партнерства університетів із коледжами, школами, дослідними станціями та офісами служби в округах штатів.

Центральний апарат служби входить до складу Департаменту сільського господарства США (*USDA*) і працює через університети. Головна функція центрального апарату служби екстеншн полягає в координуванні роботи партнерів у різних штатах країни. Комплексні групи експертів на федеральному рівні розробляють стратегічні плани з пріоритетних напрямів діяльності: сільськогосподарське виробництво та навколишнє середовище, соціальні й молодіжні програми тощо.

Департамент сільського господарства укладає контракт з університетом штату, згідно з яким університету виділяються відповідні фонди для забезпечення функціонування служби екстеншн. Університети визначають проректорів з екстеншн, мають відділення з навчальної і наукової діяльності та розгалужену мережу офісів для впровадження у штаті програм екстеншн. Співробітники університетів можуть займатися діяльністю одного, двох або всіх трьох видів: навчальною, науковою та консультаційною.

Фінансується служба екстеншн США із федерального бюджету і бюджетів штатів та округів, має гранти і спонсорську допомогу.

Модель служби аграрного консалтингу на базі *land-grant*: університетів передбачає тісну взаємодію з науково-дослідними організаціями, державними владними та управлінськими структурами, забезпечує швидке впровадження наукових розробок та

умови проходження виробничих практик студентами. Як будь-яка модель, служба екстеншн США має свої переваги та недоліки.

До таких переваг слід віднести:

можливість використання матеріально-технічної (навчальні приміщення, дослідні й наукові лабораторії) та методичної баз навчальних закладів;

авторитет аграрних вузів і тісні зв'язки з підготовленими ними випускниками;

досвід і висока кваліфікація професорсько-викладацького й наукового персоналу факультетів, кафедр і лабораторій;

широкі зв'язки навчальних закладів із науковими, адміністративними, комерційними та іншими організаціями, а також сільськогосподарськими підприємствами;

значно вищий рівень довіри товаровиробників до консультантів, викладачів і фахівців служб, не пов'язаних безпосередньо з адміністративним апаратом, ніж до чиновників.

Якби в Україні була започаткована така модель, то до переваг можна було б віднести ще й податкові пільги, оскільки освітні заклади не сплачують ПДВ і звільнені від податку на прибуток.

До недоліків такої моделі слід віднести її залежність від адміністрації університету під час вирішення фінансових питань, якщо вона не має власного розрахункового рахунку і достатньої незалежності. Але цей недолік для України можна віднести і до переваг, оскільки в університетах України чітко відпрацьований контроль за цільовим використанням бюджетних коштів. Інших, явно виражених недоліків, така модель не має.

На думку фахівців, було б доцільно в Україні на початку становлення дорадництва започаткувати державну університетську модель. Але Україна пішла іншим, але не кращим шляхом.

Після прийняття Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» були створені сільськогосподарські дорадчі служби в усіх областях та АР Крим. Проте подальші події підтвердили неспроможність діяльності цих дорадчих служб без активної участі вищих аграрних навчальних закладів ефективно надавати послуги сільськогосподарським товаровиробникам. Досвід, отриманий Національним університетом біоресурсів і природокористування України при створенні районних дорадчих служб, підтвердив, що там, де не має навчальних закладів, досить важко підібрати кадри для дорадчої служби і організувати консультаційний процес. Це є основною причиною недостатньої розвиненості мережі сільськогосподарських дорадчих служб в країні.

Важливим кроком підвищення ефективності роботи дорадчих служб в Україні є законодавче врегулювання залучення вищих аграрних навчальних закладів до надання соціально спрямованих дорадчих послуг та питання сертифікації сільськогосподарської дорадчої служби у відповідності до вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності». З цією метою необхідно внести незначні зміни до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність».

Пропонується, абзац сьомий статті 1 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» сформулювати наступним чином:

Сільськогосподарська дорадча служба (далі — дорадча служба):

— юридична особа незалежно від її організаційно-правової форми власності, що здійснює дорадчу діяльність, у складі якої працює не менше трьох дорадників та яка пройшла реєстрацію відповідно до законодавства і внесена до Реєстру дорадчих служб;

— аграрний вищий навчальний заклад, що здійснює дорадчу діяльність, у складі якого працює не менше 20 дорадників, що пройшов реєстрацію відповідно до законодавства і внесений до Реєстру дорадчих служб».

Внесення таких змін до Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» дасть можливість удосконалити законодавчу базу щодо діяльності сільськогосподарських дорадчих служб та залучати заклади освіти до надання соціально спрямованих дорадчих послуг, законодавчо врегулювати питання сертифікації сільськогосподарської дорадчої служби у відповідності до вимог Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».

Якщо залишити ситуацію без змін, то це призведе до обмеження участі аграрних вищих навчальних закладів у наданні дорадчих послуг.

Для успішної реалізації поправки до Закону необхідно:

розробити положення про сертифікацію вищого аграрного навчального закладу як дорадчої служби;

відпрацювати механізм отримання коштів вищими аграрними навчальними закладами на дорадчу діяльність;

створити умови для ефективного впливу аграрної освіти, науки і дорадництва на сільськогосподарське виробництво;

відпрацювати механізм взаємодії аграрної освіти і науки з виробництвом шляхом впровадження наукових розробок у діяльність сільськогосподарських товаровиробників;

зменшити педагогічне навантаження викладачам вищих аграрних навчальних закладів, які на постій-

ній основі надають дорадчі послуги сільськогосподарським товаровиробникам та жителям сільських територій;

розробити положення для викладачів вищих аграрних навчальних закладів, щоб вони могли займатися діяльністю одного, двох або всіх трьох видів: навчальною, науковою та консультаційною.

Зрозуміло, що будь-яке нововведення вимагає апробації. Тому після прийняття цієї поправки необхідно відпрацювати це нововведення на базі Національного університету біоресурсів і природокористування.

Оскільки прийняття такої поправки до Закону «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» потребує тривалого часу, а мережа дорадчих служб у Київській області недостатньо розвинена, то нині в Національному університеті біоресурсів і природокористування України створена Київська обласна сільськогосподарська дорадча служба.

Висновки. Прийняття поправки до законопроекту сприятиме розширенню мережі сільськогосподарських дорадчих служб, а також створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості та зменшенню навантаження на соціальні фонди. При цьому збільшаться надходження до місцевих бюджетів для розв'язання проблем сільської місцевості, що в свою чергу надасть можливість повніше задовольнити потреби сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення у дорадчих послугах. При цьому аграрні вищі навчальні заклади отримають можливість брати участь у конкурсі з надання соціально спрямованих дорадчих послуг на загальних підставах, відповідно до порядку та умов проведення конкурсу з надання соціально спрямованих дорадчих послуг, затверджених наказом Мінагрополітики від 12.03.2008 № 135.

Використані джерела

1. Алексанов Д.С. К вопросу о частичном самофинансировании информационно-консультационной деятельности / Д. С. Александров // Информ. бюл. Минсельхоза России. — № 7—8/00. — 42 с.
2. Безкровний М.Ф. Організація інформаційно-консультаційної діяльності: навч. посіб. / Безкровний М. Ф.— К.: Каравела, 2009.—492 с.
3. Бородіна О.М. Сільськогосподарське дорадництво та проблеми його кадрового забезпечення / Бородіна О. М. — К.: ІАЕ УААН, 2001. — 72 с.
4. Верба В.А. Організація консалтингової діяльності: навч. посіб. / В. А. Верба, Т. І. Решетняк. — К.: КНЕУ, 2000. — 244 с.
5. Информационно-консультационная служба в АПК: учеб. пос.; под ред. В.М. Кошелева, В.В. Маковецкого. — М.: Агроконсалт, 2001. — 348 с.
6. Кропивко М.Ф. Інформаційне забезпечення агропромислового виробництва України в ринкових умовах: моногр. / Кропивко М. Ф. — К.: ІАЕ УААН, 1996. — 160 с.
7. Посадский А.П. Основы консалтинга / Посадский А. П. — М.: Высш. школа экономики, 1999. — 240 с.

ЗЕМЛЕМІСТКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Дослідження присвячено поглибленому вивченню методологічних аспектів оцінювання рівня використання земель регіонів України і конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, удосконаленню визначення та розробці узагальнюючого показника землеємності продукції на базі статистичного методу питомої участі.

У ринкових умовах трансформації земельних відносин раціональне використання земель є головною умовою підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції. Значний вклад у вирішення проблеми раціонального використання земельних ресурсів України зробили С.І. Дорогунцов [1], Б.М. Данилишин [1], П.П. Борщевський [1], М.Й. Малік [7], А.С. Малиновський [2], В.Я. Месель-Веселяк [3–5], П.Т. Саблук [6–7], М.М. Федоров [5; 13], та ін.

Об'єктом дослідження є методологічні аспекти оцінки рівня використання земель регіонів України і конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Головними інструментами оцінки стану використання земель слугує система статистичних показників, що в умовах переходу до ринкових відносин потребує удосконалення. У цьому плані пропонується розроблений автором показник питомої землеємності продукції. В основу його визначення покладено метод питомої участі [10–12], якій потребує наявності двох складових: сукупності об'єктів та порівнюваних показників – площі сільськогосподарських угідь і виробленої продукції в натуральному або вартісному вимірі. Коефіцієнт співвідношення зібраної площі з обсягом виробництва продукції у фізичних одиницях називають *землемісткістю* продукції, а співвідношення питомих показників площі і урожаю, за визначенням автора, є *землеємністю* продукції, яка для всієї сукупності становить 1,0. Якщо землеємність < 1 , то має місце раціональне, а якщо > 1 , то – нераціональне використання земельних ресурсів. Стан землеємності вартісної продукції агропідприємств України за 2007 рік і оцінка закономірності її

формування викладено у доповіді регіонального Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [9].

Результати досліджень. У цій статті дослідження проведено на базі натуральних показників землемісткості і землеємності на всіх рівнях управління: міжнародному, національному, регіональному та галузевому за тривалий період.

Міжнародний рівень дає уявлення про місце і рівень виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції у світовому масштабі. Стан виробництва основних видів продукції в Україні характеризується нестабільністю, із значною варіацією по роках (1990–2007 рр.) та загальною тенденцією до зниження обсягів виробництва. Займаючи на світовому ринку лідируючі позиції (3–8 місця) з виробництва продукції, Україна у світовому рейтингу знаходиться на передостанніх місцях за рівнем їх землемісткості (рис. 1).

Ліва діаграма ілюструє інтегральний рівень землемісткості виробництва 1 т основних видів сільськогосподарської продукції. Цей рівень у всьому світі становить 0,6 га/т. Більшість країн світу (17) мають низькі рівні землемісткості і тільки 5 країн з розглянутих – високі. Україна займає одне з останніх місць за землемісткістю і останнє – за землеємністю. Інтегральний показник землемісткості дає незважену, а землеємності – усереднену зважену, тому більш точну оцінку рівня використання земельних ресурсів. Рівні землемісткості основних видів продукції в 2–3 рази вищі порівняно з рівнями інших країн світу, тому вироблена продукція в Україні дуже землемістка і неконкурентоспроможна на світовому ринку.

Загальна інтегральна оцінка дає можливість проводити рейтингову оцінку і виявляти найкращі, або найгірші показники країн світу, місце України в світовому рейтингу та головне – виявляти рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції країни. Крім того, діаграма містить інформацію про склад рівнів

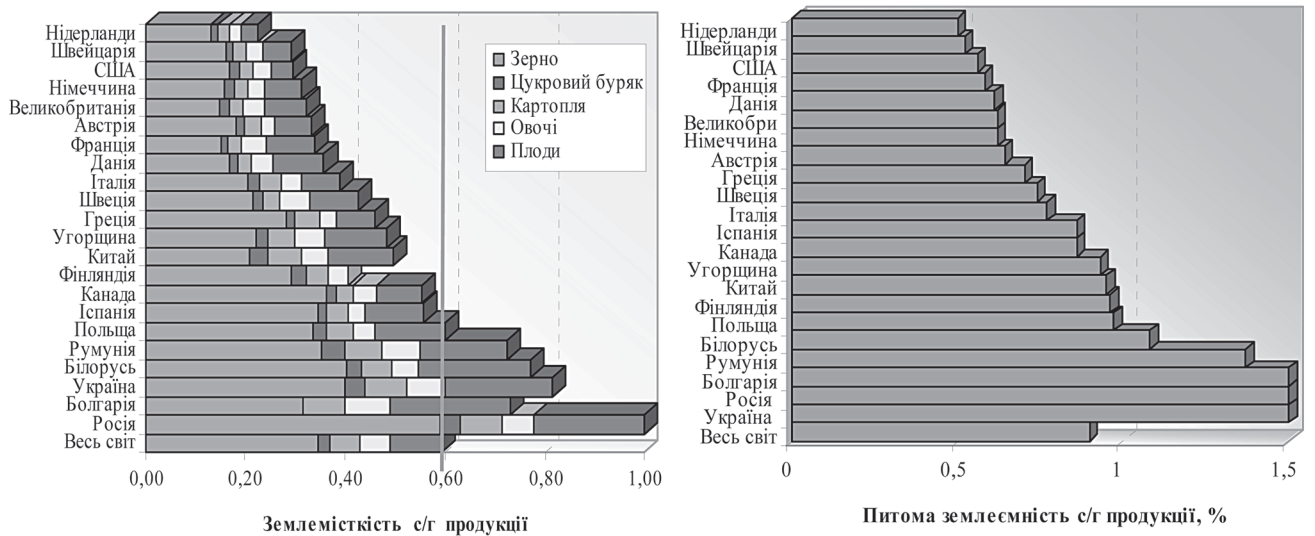

Рис. 1. Світовий рейтинг інтегральної землемісткості і питомої землемісткості виробництва сільськогосподарської продукції у середньому за 1990–2007 рр.

землемісткості, що дає уявлення про співвідношення міжгалузевих рівнів використання земель в кожній країні і, порівнюючи їх із середнім світовим рівнем, встановлювати внутрішні резерви рівнів використання земель. Загальне уявлення про рівень використання землі по галузях надано на рис. 2.

Всі точкові діаграми рис. 2 ілюструють стан, тенденції та закономірності розподілу і розвитку рівня використання земельних ресурсів у різних галузях сільськогосподарського виробництва. По кожній країні вертикально розміщені точки відображають динамічну варіацію національного рівня землемісткості по роках. Купчастість цих

точок є свідченням однорідності економічних умов виробництва (інтенсивності, концентрації тощо).

Горизонтальні лінії, що відображують середній світовий рівень землемісткості, ділять сукупність країн на дві групи: ті, що нижче горизонталі — виробляють стабільно землеекономну і високо конкурентоспроможну продукцію; ті, що вище — мають нестабільне виробництво дуже землемісткої, а тому неконкурентоспроможної продукції.

Криві лінії на діаграмах відображають загальні тенденції розвитку і часові закономірності змін рівнів використання земельних ресурсів у

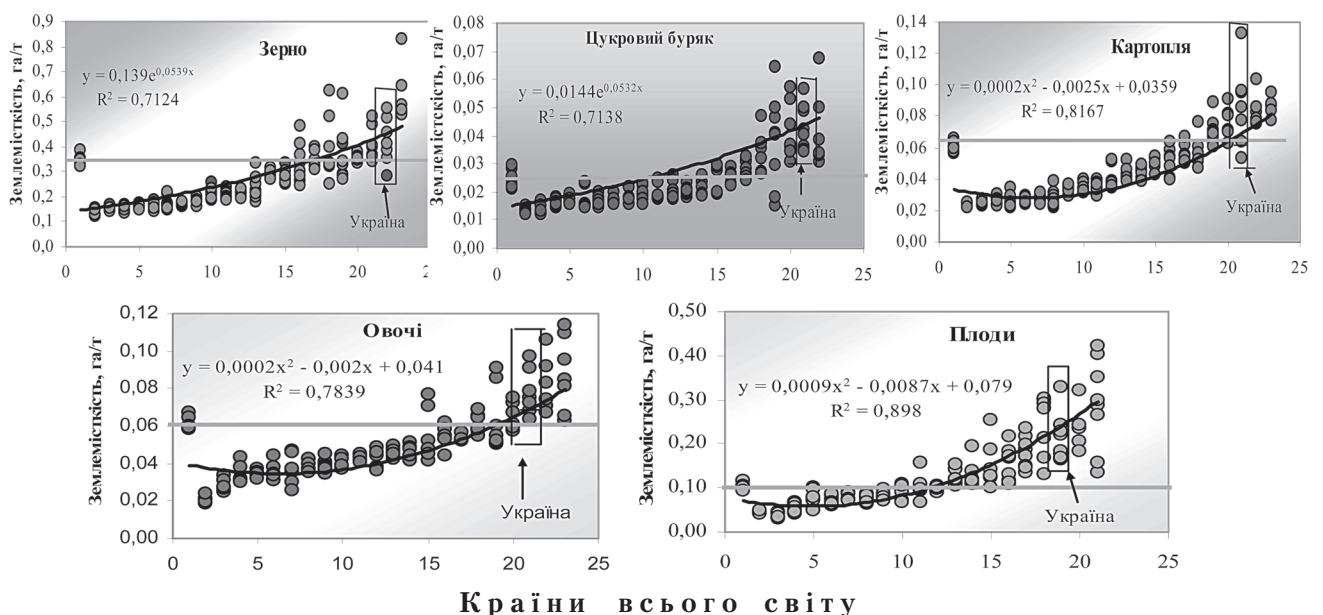

Рис. 2. Стан і тенденції змін землемісткості продукції у світі за 1990–2007 рр.

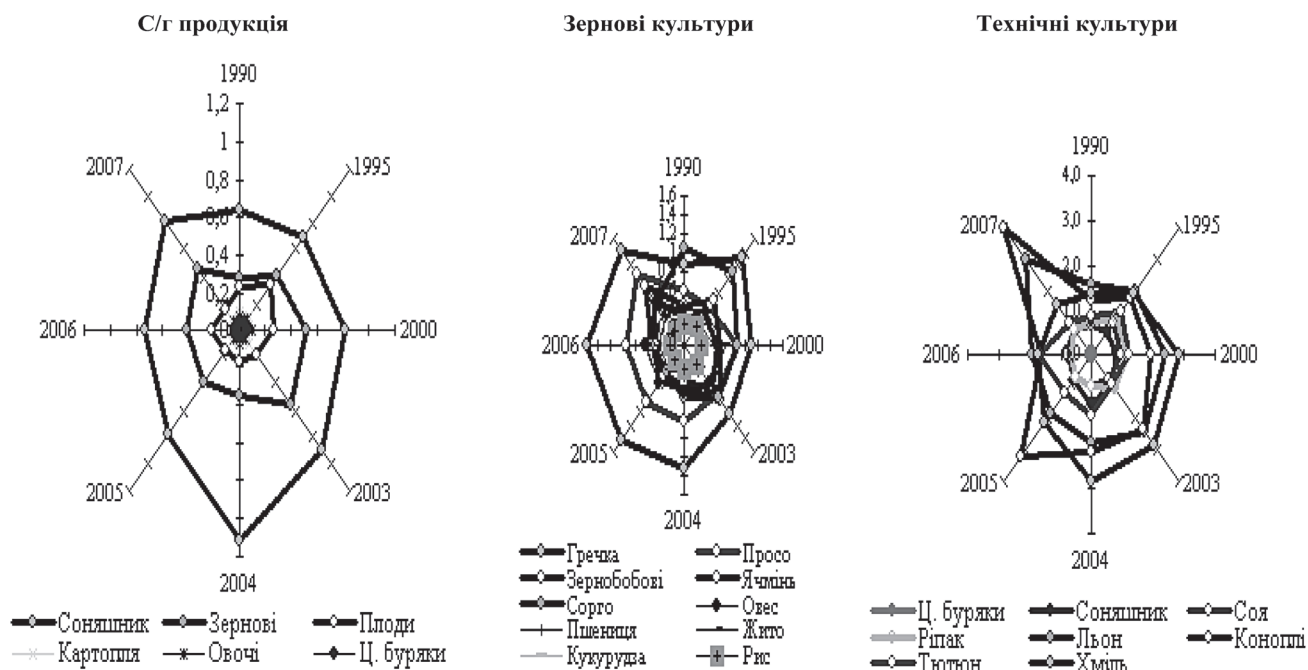

Рис. 3. Динаміка землемісткості сільськогосподарської продукції в Україні

кожній галузі сільськогосподарського виробництва: щорічні зміни рівнів землемісткості зерна і цукрових буряків відбуваються за криволінійною закономірністю, що кількісно визначається за степеневими функціями і характеризує стабільний щорічний темп приросту; щорічні зміни рівнів землемісткості картоплі, овочів та плодів відбуваються також за криволінійною закономірністю, що кількісно визначаються за параболічними функціями 2-го порядку і характеризують стабільний приріст абсолютної швидкості змін. Високий ступінь зв'язку землемісткості сільськогосподарської продукції з часовим чинником дає можливість здійснити прогнозування рівнів ви-

користання земельних ресурсів на найближчу і середньострокову перспективу.

Національний рівень землемісткості основних видів продукції дає уявлення про значну варіацію як у просторі, так і в часі та значну міжгалузеву і міжзональну диференціацію (рис. 3). Найбільш землемісткими галузями є виробництва соняшнику, зерна і фруктів. Рівні землемісткості виробництва дуже контрастні як між галузями так і усередині галузей.

Зовнішнє коло відображає землемісткі галузі, внутрішнє – землеекономні. У зерновій галузі землемісткими є виробництво гречки, проса, сорго, зернобобових; серед технічних культур – виробництво льону, хмелю, коноплі.

Таблиця 1

Міжгалузєва і міжзональна диференціація рівнів землемісткості продукції в Україні, 1990–2007 рр.

Зона	Зернові	Цукрові буряки	Соняшник	Картопля	Овочі	Плоди-ягоди
Землемісткість, га/т						
Україна	0,40	0,042	0,81	0,082	0,070	0,22
Степ	0,43	0,051	0,84	0,109	0,076	0,20
Лісостеп	0,37	0,040	0,72	0,081	0,067	0,26
Полісся	0,41	0,041	0,94	0,071	0,061	0,21
Індекс землемісткості до середнього по Україні						
Україна	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Степ	1,07	1,23	1,03	1,33	1,09	0,89
Лісостеп	0,92	0,97	0,88	0,98	0,95	1,17
Полісся	1,02	0,98	1,15	0,87	0,88	0,95
Коефіцієнт землемісткості по відношенню до зернових по Україні						
Україна	1,00	0,10	2,03	0,20	0,17	0,55
Степ	1,07	0,13	2,10	0,27	0,19	0,49
Лісостеп	0,92	0,10	1,80	0,20	0,17	0,64
Полісся	1,02	0,10	2,34	0,18	0,15	0,52

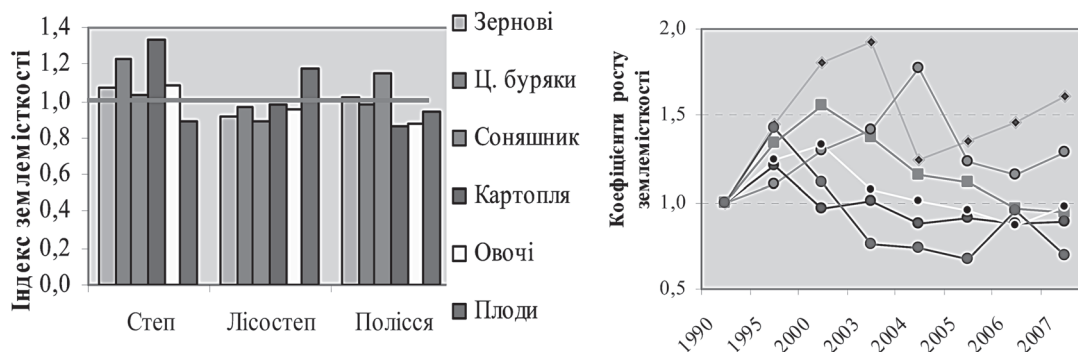

Рис. 4. Галузева, міжзональна і часова варіація рівнів землемісткості продукції в Україні

Високі рівні землемісткості основних видів продукції є свідченням нераціонального використання земельних ресурсів. Уявлення про міжгалузеву і міжзональну диференціацію в середньому за 1990–2007 роки дають дані табл. 1.

Рівні землемісткості виробництва не тотожні як за галузями, так і в зональному аспекті. В цілому по Україні найбільш землемістким є виробництво соняшнику і зерна. Майже по всіх галузях найбільш землемістка продукція виробляється у степовій, а найменш землемістка – у лісостепо-

вій зоні. На рис. 4 всі стовпчики лівої діаграми, за виключенням плодів і ягід, вищі за середній рівень у степовій і нижчі – у лісостеповій зоні.

Коефіцієнт землемісткості (права діаграма) всіх видів продукції по відношенню до зернових культур в Україні дає уявлення про міжзональні та міжгалузеві рівні диференціації використання земель і може бути використаним як ціноутворюючий критерій. Щорічні зміни рівнів землемісткості відбуваються за криволінійною параболічною закономірністю, уявлення про яку

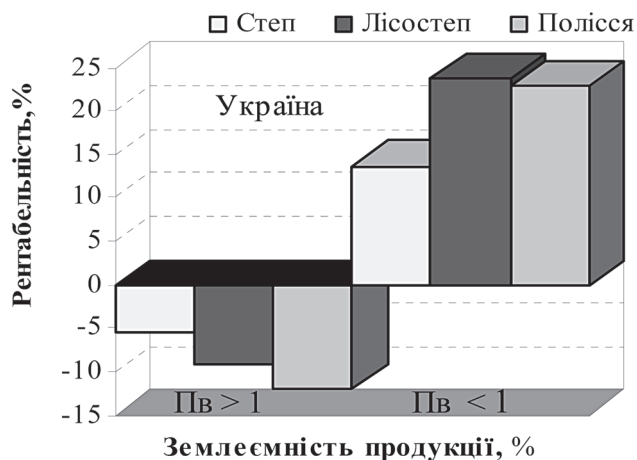

Рис. 5. Залежність рентабельності від землемісткості продукції

Таблиця 2

Зв'язок землемісткості з рентабельністю виробництва

Показник	Регіон	Землемісткість, %		Разом в середньому
		Пв>1	Пв<1	
Кількість підприємств	Степ	864	2124	2988
	Лісостеп	930	1783	2713
	Полісся	272	749	1021
	Україна	2066	4656	6722
Рентабельність	Степ	-5,6	13,7	12,2
	Лісостеп	-9,3	23,6	19,4
	Полісся	-12,0	22,9	20,6
	Україна	-8,23	18,8	16,3

необхідні при прогнозуванні майбутніх рівнів землемісткості.

Багаторічні дослідження показують, що високі рівні землемісткості і землеємності мають понад 30 % агропідприємств України. Останні, як правило, є збитковими. При цьому рівень збитковості тісно пов'язаний із зональністю (табл. 2 і рис. 5).

Цю обставину слід враховувати при розподілі засобів державної підтримки підприємствам, що мають складні зональні умови виробництва.

Висновки і пропозиції. Стан виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні характеризується нестабільністю, із значною варіацією по роках та загальною тенденцією до зниження обсягів виробництва. Рівень землемісткості основних видів продукції в 2–3 рази перевищує показники інших країн світу, у зв'язку з чим вироблена в Україні продукція стає неконкурентоспроможною на світовому ринку.

На національному рівні землемісткість основних видів аграрної продукції має значну варіацію як у просторі, так і в часі та значну міжгалузеву і міжзональну диференціацію. Встановлено, що найбільш землемісткими галузями є зерновиробництво і садівництво. Високі рівні землемісткості основних видів продукції свідчать про нерациональне використання земельних ресурсів майже у 70 % сільськогосподарських підприємств, у зв'язку з чим у 2007 р. їх продукція була нерентабельною.

Доведено, що між збитковістю виробництва і землемісткістю продукції існує прямо пропорційна залежність. Тому показники землемісткості (натуральний) і землеємності (питомий) можна рекомендувати як основний ціноутворюючий критерій, а також критерій для оцінки ефективності використання земельних ресурсів. Вони є порівнянними у просторі і часі, нівелюють

дію цінових та часових чинників, дають надійні оцінки рівнів використання земельних ресурсів і повинні зайняти вагоме місце серед системи інших статистичних показників.

Використані джерела

1. Дорогунцов С.І. Удосконалення управління природокористуванням в АПК / Дорогунцов С.І., Боршевський П.П., Данилишин Б.М. — К.: Урожай, 1992. — 458 с.
2. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення: моногр. / Малиновський А.С. — К.: ННЦ ІАЕ. — 2007. — 604 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2004. — № 9. — С. 3–9.
4. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 9–15.
5. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Удосконалення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. — 2004. — № 8. — С. 7–12.
6. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 3–10.
7. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / Саблук П. Т., Малік М. Й., Валентинов В. Л. — К.: ІАЕ, 2002. — 294 с.
8. Тарасова В.В. Землеємність продукції агропідприємств України в умовах трансформації земельних відносин / Тарасова В. В. — Житомир, 2009. — 27 с.
9. Тарасова В.В. Землемісткість продукції сільського господарства в умовах трансформації земельних відносин / Тарасова В.В. — Житомир, 2009. — 99 с.
10. Тарасова В.В. Ресурсоємність і ресурсовіддача у агро виробництві: моногр. / Тарасова В.В. — Житомир, 2007. — 348 с.
11. Тарасова В.В. Метод питомої участі при комплексній оцінці сукупних ресурсів / В. В. Тарасова // АгроІнКом. — 2007. — № 3–4. — С. 56–59.
12. Тарасова В.В. Ресурсоємність и ресурсоотдача в сельском хозяйстве / Тарасова В. В. — К.: УкрНИИИТИ, 1983. — 75 с.
13. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин / Федоров М. М. — К.: ІАЕ, 1998. — 293 с.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ НА ПЕРСПЕКТИВУ

Висвітлено зв'язок екології з аграрною сферою Закарпатської області. Розкрито екологічні проблеми, визначено основні шляхи їх вирішення, наголошено на необхідності державної підтримки. Наведено програми, в яких запропоновано заходи щодо розв'язання еколого-економічних питань регіону на перспективу.

Соціально-економічні процеси, що спричинили негативні екологічні зміни на планеті, вимагають пошуку ефективних засобів їх розв'язання. Дослідження екологічних проблем, що набули глобального характеру, та шляхів їх вирішення на даному етапі розвитку світового співтовариства підтверджують необхідність використання неординарних підходів до поліпшення ситуації, що склалась. Масштабність впливу екологічних реалій на процеси економічного, політичного, демографічного, соціального та морального розвитку потребує невідкладного вирішення і підтверджує актуальність теми дослідження.

Слід зазначити, що екологічне становище кожної країни значною мірою залежить від рівня економічного розвитку суспільства та екологічної культури населення. Економічне становище України, недостатнє екологічне виховання населення здійснюють пагубний вплив на процеси, що проходять в країні. В результаті цього з року в рік витрачаються величезні кошти на подолання наслідків екологічних лих.

Нині надзвичайно гостро в країні постає питання екологічного становища і охорони навколишнього середовища, зокрема внаслідок його забруднення. Особливо це стосується розвитку тих галузей національного господарства, де екологічна криза прямо впливає на ефективність економічних перетворень.

Яскравим прикладом цього процесу є аграрна сфера, де стрімке погіршення екології здійснює прямий вплив на врожайність та екологічну чистоту продукції сільського господарства. В Закарпатті проблема екології пов'язана також із вищою собівартістю виробництва деяких видів сільськогоспо-

дарської продукції порівняно з іншими областями і майже неможливим її кількісним нарощуванням. Тому випуск екологічно чистої продукції в регіоні стає майже єдиною умовою підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Досягнення цієї мети вимагає комплексного вирішення багатьох екологічних проблем. Для поліпшення екологічної ситуації в регіоні необхідно обґрунтування основних напрямів екологічних проблем та реалізації заходів щодо їх розв'язання.

Результати дослідження еколого-економічних засад розвитку України та її регіонів, проблем, що з ними пов'язані, значною мірою висвітлено в наукових працях М.В. Гладія [1], М.А. Лендела [3;4], В.П. Мікловда [5], В.М. Трегобчука [6] та інших вчених.

Метою статті є аналіз матеріалів, опублікованих у наукових періодичних виданнях, висвітлення методологічних аспектів еколого-економічних проблем, їх впливу на функціонування аграрної сфери економіки, а також шляхів вирішення, в тому числі завдяки перспективним заходам, втіленим в основних регіональних програмах Закарпатської області.

1. Дослідження екологічних проблем аграрної сфери регіону та шляхів їх вирішення

За станом навколишнього середовища Закарпатська область є однією з найчистіших, але відноситься до екологічно вразливих регіонів. До основних екологічних проблем в Закарпатській області можна віднести наступні:

зростання числа катастрофічних повеней в регіоні та підтоплення великої кількості сільськогосподарських угідь та населених пунктів. Як відомо, Закарпаття відноситься до найбільш зволжених областей України та має густу гідрографічну сітку. Інтенсивність повеней, частота їх виникнення та масштаби з року в рік зростають. Руйнівними для Закарпаття стали повені 1998, 2001 років, коли населенню та національному господарству були нанесені величезні збитки. За підрахунками

фахівців-науковців сума коштів, витрачених на ліквідацію наслідків стихії 1998 р. сягає близько 400 млн грн. Причиною повеней, на думку вчених, були не лише зміни природних умов, а техногенний вплив людини на навколишнє середовище. Дослідженнями доведено, що надзвичайно пагубний вплив та однією з основних причин катастрофічних повеней стала необґрунтована та масова вирубка лісів, що спричинило ерозії, руйнування родючого шару ґрунту, появу зсувів, селевих потоків тощо. У зв'язку зі зменшенням залісненості території, знизилась їх природоохоронна, кліматоутворююча роль;

погіршення гідробіологічного режиму водосховищ;

розвиток вітрових ерозій та водних ерозій ґрунтів;

погіршення травостою природних лук і пасовищ, зменшення їх продуктивності[1].

Для вирішення зазначених проблем невідкладними є наступні заходи:

реалізація нового землевпорядкування території, розширення площі лісів за рахунок нових посадок та створення нової системи ведення лісового господарства, рекультивация порушених земель;

створення та впровадження протиповеневих заходів в Карпатах;

розробка та реалізація заходів боротьби з водною ерозією ґрунтів та створення протиерозійної системи землеробства;

розробка заходів щодо очищення річок, ставків, водойм, захисту берегів річок та визначення водоохоронних зон;

суттєва модернізація та реконструкція гідротехнічних споруд, дамб, меліоративних систем, очисних споруд тощо;

створення та реалізація ресурсозберігаючих, екологічно стійких та високоефективних систем ведення сільського господарства.

Разом з тим, негативний вплив на екологічний стан навколишнього середовища регіону мають:

промислове та сільськогосподарське виробництво, в яких накопичуються хімічно активні та отруйні відходи. Зокрема, основними забруднювачами річок є комунальні господарства міст, стічні води яких становлять 89 % стоків в області. Особливо критичною є ситуація щодо очищення стоків в м. Ужгород. Підприємства не приділяють значної уваги утилізації відходів, а якщо це й робиться, то переважно шляхом очищення викидів, а не їх попередження. Для вирішення цих проблем, зокрема розширення та модернізації існуючих

комплексів очисних споруд, необхідно залучення значних коштів;

автотранспортна та залізнична галузі. Як відомо, автотранспорт є одним з основних причин забруднення повітря. Особливо дана проблема зачіпає прикордонні райони області, оскільки інтенсифікація зовнішньоекономічної діяльності, туризму, міграційних процесів зумовлює ріст потреб в транспорті. У зв'язку з цим необхідна розробка органами з охорони навколишнього середовища спеціальних регіональних програми, де були б передбачені раціональні шляхи вирішення проблем забруднення повітря автотранспортом;

магістральні нафто-, газо-, продуктопроводи; видобувна промисловість (кар'єри, шахти тощо).

Важливим заходом для попередження та подолання проблем, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, є здійснення моніторингу екологічної ситуації не тільки Закарпатської області, але й регіонів сусідніх держав з метою оперативного визначення можливої екологічної шкоди, реалізації заходів її запобігання.

Доведено, що несприятлива екологічна ситуація в регіоні погіршує умови сільськогосподарського виробництва, раціонального та ефективного використання аграрно-ресурсного потенціалу. Тому, одним з основних напрямів господарської діяльності та державної політики в цій сфері має стати екологізація сільського господарства [3].

Як зазначає М.В. Гладій, «... під екологізацією сільськогосподарського виробництва треба розуміти постійне поліпшення природних умов для його розвитку, перехід на адаптивні системи ведення землеробства, розміщення галузей і культур у тих природних умовах, які для них найбільш сприятливі широке впровадження біотехнологій, розвиток селекційної роботи, ведення і широке розповсюдження нових високоврожайних і стійких проти несприятливих погодних умов, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, поліпшення племінної роботи, виведення племінних високопродуктивних порід і класів тварин» [1].

Основним завданням АПВ Закарпатської області є випуск екологічно чистої продукції землеробства і тваринництва. Неможливість значного нарощування сільськогосподарської продукції у зв'язку з низькою землезабезпеченістю з розрахунку на одного жителя та використання угідь гірської та передгірної підзон спонукає до ефективного використання аграрного ресурсного потенціалу та пошук нових підходів господарюван-

ня. Одним з таких підходів має стати раціональне ресурсоспоживання, оскільки характер господарської діяльності вітчизняних підприємств, в тому числі, в агропромисловому комплексі регіону, є неефективним та екологічно небезпечним.

Важливим заходом є заміна технології виробництва, адже забруднення навколишнього середовища підприємствами здійснюється через техніко-технологічну недосконалість виробництва, що призводить до значної кількості відходів. Керівники підприємств мають прагнути не тільки до максимізації прибутку, але й до впровадження нових ресурсозберігаючих технологій з меншою масою відходів та можливістю їх вторинної переробки, що може суттєво вплинути на поліпшення екологічного стану регіону, забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Необхідним завданням є також реформування земельних відносин та підвищення ефективності використання земельних ресурсів [5].

При розв'язанні проблем екологізації слід поєднувати дії виробничого та невиробничого характеру, впроваджувати технічні, технологічні, економічні та управлінські рішення, що сприяють охороні навколишнього середовища та забезпечують нормальну життєдіяльність населенню регіону.

Перешкодою на шляху до забезпечення охорони навколишнього середовища краю та екологізації господарювання стає недостатність екологічної грамотності та рівня культури як у керівників підприємств, так і в населення, яке своєю діяльністю наносить величезну шкоду. Слід відмітити, що темпи погіршення екологічної ситуації значно перевищують темпи усвідомлення населенням цього надзвичайно небезпечного процесу. Тому для встановлення контакту між людиною та навколишнім середовищем необхідно застосовувати різноманітні методи та заходи підвищення в людині екологічної культури та свідомості. Лише через виховання і навчання суспільство зможе усвідомити значимість своїх дій у сфері охорони навколишнього середовища та попередити негативні наслідки виробничої діяльності [7]. Саме тому вирішення зазначених проблем вимагає від суспільства та уряду України побудови такої загальнодержавної економічної політики, яка б максимально враховувала екологічну безпеку кожного регіону країни [2].

Щодо прикордонних регіонів, зокрема Закарпатської області, то наслідки забруднення навколишнього середовища негативно впливають на регіони сусідніх держав. Тому поліпшення еколо-

гічної ситуації, підвищення ефективності заходів охорони навколишнього середовища можна досягти тільки спільними зусиллями прикордонних регіонів, налагодженням тісних контактів для вирішення спільних проблем у сфері охорони довкілля. Зусилля в сфері вирішення загальних екологічних проблем прикордонних територій суміжних держав, на думку В.М. Трегобчука, слід сконцентрувати в таких найважливіших заходах:

дослідження й інвентаризація транскордонних джерел перенесення забруднень та екологічних взаємозв'язків, оцінка взаємних екологічних втрат;

визначення ступеня і рівнів екологічної конфліктності національних економік та вивчення причин, які призводять до загострення екологічних суперечностей, а зрештою до загострення міждержавних відносин на основі екологічних проблем;

розробка та реалізація спільних програм природоохоронної діяльності, особливо в прикордонних областях, з метою підвищення загальної екологічної безпеки країн;

обґрунтування напрямів, методів і механізмів вирішення міждержавних екологічних проблем, надання взаємної допомоги у випадку великих екологічних катастроф;

розробка і впровадження дійових організаційно-економічних механізмів співробітництва країн у сфері екології;

підготовка спільних рекомендацій для урядів суміжних країн по вирішенню найбільш важливих міждержавних екологічних проблем, насамперед в охороні повітряного басейну та водойм [6].

2. Програми заходів щодо вирішення основних еколого-економічних проблем в Закарпатській області.

Важливим залишається питання розробки заходів щодо виконання вимог діючих міжнародних конвенцій з питань охорони навколишнього середовища та недопущення жодною з держав порушень даних положень, а також розробка та реалізація нових конвенцій, програм та рекомендацій в сфері транскордонного співробітництва сусідніх держав, в тому числі в сфері екології, які б максимально враховували нинішній еколого-економічний стан суміжних держав.

До того ж, еколого-економічні заходи мають бути розроблені та відображені в державних, обласних, районних та міських програмах розвитку, оскільки їх реалізація на кожному з рівнів зможе відобразити існуючі проблеми, найбільш ефективні шляхи їх вирішення та забезпечити контроль за їх виконанням.

Зокрема, Закарпатською обласною радою була затверджена Концепція сталого розвитку Закарпаття, розроблена провідними вченими краю. Мета Концепції полягає в забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, стимулювання ринкових перетворень та інших завдань, збереженні навколишнього середовища та раціонального використання і відтворення природно-сировинного потенціалу регіону. Основними стратегічними завданнями даної Концепції в напрямі еколого-економічного господарювання є такі:

проведення екологічного обґрунтування розміщення продуктивних сил області;

технічне та технологічне переозброєння та модернізація підприємств на базі досягнень науково-технічного прогресу із заміщенням частки енерго-, матеріало-, та трудомістких виробництв;

відновлення і збереження навколишнього природного середовища, підземних запасів питної води, очистка річок і поверхневих водоймищ, зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферу, припинення викидів неочищених промислових і побутових стоків у відкриті водойми, створення надійних систем протипаводкового захисту території;

контроль з боку держави за використанням і охороною земель та їх моніторингом на основі методів наукового планування, організації, аналізу оцінки соціально-економічних та екологічних наслідків фактичного використання та охорони земель;

запровадження екологічно безпечних технологій, насамперед в лісовому, сільському і водному господарствах;

забезпечення оптимальної лісистості в межах водозборів, заліснення непридатних для сільськогосподарського використання земель, відновлення верхньої межі лісу та зменшення навантаження на високогірні луки;

створення умов для запобігання наслідків шкідливої дії вод (паводків), забруднення і виснаження водних ресурсів, реалізація протипаводкових заходів та заходів, спрямованих на гарантоване питне водопостачання;

захист річок, потоків та водойм від засмічення та забруднення промисловими та побутовими стоками, реконструкція і капітальний ремонт діючих очисних споруд та будівництво нових у населених пунктах та на підприємствах, де вони відсутні або малопотужні;

запуск підприємств з переробки промислових та побутових відходів у найбільших містах області;

створення умов для організації виробництва екологічно чистих продуктів з маркою «біо» [4].

Напрями вирішення еколого-економічних проблем відображені також в Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 року. Серед визначених в ній операційних цілей одну з провідних займає ціль під назвою: «Покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки». Основними завданнями, які ставляться в зазначеній Стратегії, для досягнення даної цілі є:

підтримка екологічно-цінних територій та екосистем;

забезпечення протипаводкового захисту [4].

Висновки. Еколого-економічний розвиток краю має здійснюватися на основі взаємозв'язку та залежності наявних продуктивних сил, структури економіки, розміщення виробництва з урахуванням раціонального використання наявних ресурсів, продуктивним, відтворювальним потенціалом навколишнього природного середовища. Важливо визначення напрямів інвестування коштів на техніко-технологічні та організаційні способи господарювання, які базуються не тільки на поточних потребах, а більшою мірою на перспективних. Тільки піклуючись про майбутнє еколого-економічного розвитку краю можна досягти бажаних результатів у виробництві екологічно чистої продукції та забезпечити збереження унікальної природи Карпатського регіону.

Розроблені програми сталого та динамічного розвитку Закарпатської області включають в себе цілі та заходи розв'язання та попередження еколого-економічних проблем.

Використані джерела

1. Гладій М.В. Фінансова політика держави в аграрному секторі економіки / М. В. Гладій, Р. А. Іванух. — К.: Українська книга, 1999. — 252 с.
2. Жулканич О. Регіон в системі зовнішньоекономічних відносин (на прикладі Закарпатської області) / Жулканич О. — Ужгород: Мистецька лінія, 2001. — 200 с.
3. Лендел М.А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / Лендел М. А. — Ужгород: Карпати, 2006. — 216 с.
4. Лендел М.А. Регіон в системі прикордонного співробітництва / М. А. Лендел, П. Ю. Студеняк. — Ужгород: Карпати, 2009. — 472 с.
5. Мікловда В.П. Ринкова трансформація економіки регіону / Мікловда В. П. — Ужгород: Карпати, 2000. — 185 с.
6. Трегобчук В.М. Основні напрями співробітництва у вирішенні міждержавних екологічних проблем / В.М. Трегобчук // Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі. — Варшава—Київ, 1993. — С. 220.
7. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Карпатського Єврорегіону / В.В. Химинець // Проблеми економічного та соціального розвитку регіону і практика наукового експерименту: науково-технічний збірник. — Київ—Ужгород—Ниредьгаза. — 2003. — № 19. — С. 69—74.

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ РЕГІОНІВ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Проведено кластеризацію регіонів України за показниками інвестиційно-інноваційної діяльності зернопродуктового підкомплексу за рахунок вітчизняних та іноземних інвесторів на маркетинговому та виробничому рівнях.

В процесі становлення ринкових відносин, особливо важливим є розвиток пріоритетних галузей економіки. Зернопродуктовий підкомплекс являє собою стратегічний сектор агропромислового комплексу України, при успішному розвитку якого створюються умови для ефективної діяльності ряду інших галузей економіки. Ключовими системними характеристиками при цьому є збільшення обсягів виробництва зерна шляхом впровадження нових агротехнічних технологій, що в свою чергу потребує активізації інноваційно-інвестиційної діяльності аграрних підприємств. У зв'язку з цим постає питання про формування ефективних економічних зон зернопродуктового підкомплексу на основі об'єднання регіонів в однорідні групи за рівнем критеріїв інноваційно-інвестиційної діяльності.

Проблемам функціонування і розвитку зернопродуктового підкомплексу присвячена велика увага І.І. Лукінова, О.О. Сторожука, В.І. Бойка, С.С. Бакая, М.Г. Лобаса, П.Т. Саблука, І.І. Червєня, М.Я. Полоцького, О.К. Слюсаренка, Ю.П. Воскобойніка, Р.П. Саблука, та інших дослідників.

Нарощування виробництва зерна відноситься до стратегічних цілей і пріоритетних завдань ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу з урахуванням сучасних трансформаційних процесів, спрямування національного господарського комплексу на інноваційну модель розвитку.

Метою статті є висвітлення процесу формування кластерів зернопродуктового підкомплексу України за показниками інвестиційно-інноваційної діяльності.

Конкурентні переваги агропромислової сфери, як показує світовий досвід, повинні створюватися, насамперед, на рівні регіонів. Регіони покликані значною мірою забезпечувати соціально-економічний розвиток своєї території й тим самим підвищувати конкурентоспроможність агропромислового сектору держави [1, с. 38].

Розробка оптимальної структури економічних зон робить можливим використання кластерного аналізу, внаслідок реалізації якого отримують групи об'єктів, що об'єднанні в кластери з урахуванням перевірки взаємозалежних зв'язків всього набору показників [2, с. 117]. Об'єкти в одному кластері характеризуються однаковими рівнями оцінюваних показників і відрізняються від об'єктів в інших кластерах.

Кластерний аналіз шляхом послідовного включення в кластери зменшує кількість однакових об'єктів не змінюючи при цьому число факторів оцінки, що й дає змогу формувати оптимальні багатокритеріальні структурні групування. Кількість кластерів залежить від наявних даних і не визначається заздалегідь. Показники, які є підставою для кластеризації формують виходячи із економічних передумов та попередньо сформульованої гіпотези про оцінювання. В зв'язку з цим проведення кластеризації за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу буде проводитись за такими етапами оцінювання:

1) оцінка зон на рівні групи показників процесу виробництва. Цю групу формують: площа ріллі (тис. га); урожайність зернових (ц з 1 га); середня ціна реалізації зернових та зернобобових (грн за 1 ц); рівень рентабельності (%). Кластеризація по даній групі показників дає можливість виділити зони, що включають економічні регіони з відносно однаковим середнім рівнем рентабельності при незначних відхиленнях середньої урожайності, кількості ріллі та реалізаційної ціни;

2) оцінка процесу реалізації – маркетинговий рівень. Він сформований такими показниками зернопродуктового під комплексу, як обсяг виробництва зернових (тис. т); обсяг реалізованої продукції (тис. т); чистий дохід (тис. грн); повна собівартість реалізованої продукції (тис. грн). На цьому рівні формуються зони, що об'єднують регіони за відносно однаковим співвідношенням між обсягами виробленої та реалізованої продукції при незначних внутрішньогрупових коливаннях отриманого прибутку та собівартості реалізації;

3) оцінка за основними показниками інноваційно-інвестиційної діяльності, що проводиться по двох підгрупах: підгрупі показників фінансової підтримки та підгрупі показників результатів інноваційної діяльності. Підгрупа показників фінансової підтримки включає обсяг державної підтримки виробництва зернопродукції (тис. грн); обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників (тис. грн) та обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України (тис. грн). Підгрупа показників результатів інноваційної діяльності включає кількість отриманих охоронних документів на сорти рослин (одиниць); рівень винахідницької активності регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих) та розмір виплат від володіння об'єктами інтелектуальної власності (тис. грн).

4) комплексна кластеризація за агрегованими показниками попередніх трьох етапів. На цьому рівні формується оптимальна структура зон об'єднань економічних регіонів за основними показниками всіх рівнів. Враховуються основні пропорції між обсягами виробництва та реалізації по відношенню до реалізаційних цін, рівня рентабельності при незначних групових коливаннях обсягів фінансування та виплат від отриманих результатів інтелектуальної діяльності.

Метою кластеризації є формування структури зон інноваційно-інвестиційної діяльності з економічних регіонів України за відносно схожими характеристиками обраних показників. Для оцінки елементу подібності використовують особливу міру – відстань між економічними регіонами. Така відстань будується за нормалізованими значеннями всіх показників і визначає ступінь середнього відхилення між ними по об'єктах кластеризації – економічних регіонах. Матриця початкових фактичних значень показників перетворюється в матрицю нормалізованих показників. Нормалізовані значення розраховані у відповідності з формулою:

$$y_{ctij} = \frac{y_{ij} - \bar{y}_i}{S_{y_i}}, \quad (1.1)$$

де: y_{ctij} – нормалізоване значення i -го показника j -го регіону; y_{ij} – фактичне значення i -го показника j -го регіону; \bar{y}_i – середнє значення i -го показника; S_{y_i} – середньоквадратичне відхилення y_i -го показника.

Середньоквадратичне відхилення визначено за формулою [2, с. 747–751]:

$$S_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n (y_{ji} - \bar{y}_i)^2}{n-1}}, \quad (1.2)$$

На основі матриці нормалізованих значень показників обчислюються міжкластерні відстані за формулою Евклідової відстані [3, с. 32–33]:

$$d_{jz}^2 = \sum_{i=1}^m (y_{ctij} - y_{ctiz})^2, \quad (1.3)$$

де: d_{jz}^2 – відстань між об'єктами j та z ; y_{ctij} – нормалізоване значення i -го показника j -го регіону; y_{ctiz} – нормалізоване значення i -го показника z -го регіону.

Отримана матриця міжкластерних відстаней є основою для проведення безпосередньо самої кластеризації, яка передбачає використання ієрархічного агломеративного методу [3, с. 753] оцінки зв'язку регіонів – метод середнього зв'язку. При цьому відстань між двома сусідніми кластерами визначають як середнє значення всіх відстаней, розрахованих між регіонами, включеними в ці кластери. Агломерація (об'єднання) регіонів становить собою план агломерації – дендрограму агломерації. На підставі плану агломерації формується кінцевий результат кластеризації у вигляді дендрограми кластерів. Інформаційну базу аналітичної оцінки становлять показники діяльності підприємств зернопродуктового підкомплексу у розрізі економічних регіонів України за 2008 рік. За попередньою гіпотезою передбачено формування п'яти кластерів.

Щодо показників виробничого рівня зернопродуктового під комплексу в розрізі регіонів України, як свідчать розрахунки, середнє коливання по даній групі показників є нерівномірним. Так, по площі ріллі в регіонах коефіцієнт варіації становить 58 %, а по значеннях рівня рентабельності – 75 %. Це дає змогу сформулювати гіпотезу про достатньо різке розшарування економічних регіонів за цими показниками. За показником урожайності та середньою ціною реалізації спостерігаються незначні коливання навколо середньої, що становлять

Кластерні центри та середні характеристики по оцінках показників виробничого рівня

№ п/п	Центр кластеру	Кількість регіонів	Рілля, тис. га	Урожайність зернових, ц/га	Середня ціна реалізації зернових та зернобобових, грн за 1 ц	Рівень рентабельності (збитковості), %
1	Львівська	1	171,1	32,1	121,61	58,1
2	Івано-Франківська	1	93,9	32,4	81,41	-9,4
3	Чернівецька	2	60,4	38,3	88,3	8,5
4	Вінницька	5	1060,5	41,6	76,6	14,9
5	Херсонська	16	576,3	27,7	70,3	13,0

відповідно 14 % по урожайності і 13 % по реалізаційній ціні.

Центри кластерів та їх середні характеристики наведені у таблиці 1.

Як свідчать результати кластеризації в перший кластер включено Львівську область, яка характеризується найвищою середньою реалізаційною ціною на зернові (121,61 грн за 1 ц) і найвищою рентабельністю (58,1 %) при невеликих запасах ріллі та урожайності, нижчих за середній рівень по Україні.

У другий кластер входить Івано-Франківська область, яка різко виокремлюється із сукупності за рахунок найменшої рентабельності (-9 %) при невеликих обсягах ріллі (93,9 тис. га), середньому рівні урожайності (32,4 ц/га) і середньому рівні реалізаційних цін (81,4 грн за 1 ц). В третій кластер увійшли Закарпатська та Чернівецька області, які мають середнє невелике відхилення по всіх показниках. В четвертий кластер увійшло 5 областей з середнім рівнем розміру ріллі 1060,5 тис. га, урожайністю 41,6 ц/га, середньою ціною реалізації 76,6 грн за 1 ц та рівнем рентабельності 14,9 %. В п'ятий кластер увійшла найбільша кількість об'єктів – 16 економічних регіонів. Ці регіони мають найменший середній рівень оцінюваних показників, хоча по таких показниках як середня реалізаційна ціна (70,3 грн за 1 ц) та рівень рентабельності (13 %) можуть перейти у четвертий кластер. Проте

для їх включення в четвертий кластер недостатній рівень урожайності та розміру ріллі.

За результатами кластеризації маркетингового рівня отримано п'ять кластерів (табл. 2).

У 1-й кластер увійшла Київська область, яка характеризується найвищим рівнем доходу та обсягів реалізації при середніх обсягах виробництва та найвищій собівартості реалізованої продукції. Другий кластер включає Полтавську та Харківську області з високими доходами від реалізації продукції, найбільшими обсягами виробництва та високим рівнем собівартості реалізованої продукції. За більшістю показників економічні регіони другого кластеру мають можливість наблизитись до 1 кластеру, проте для цього необхідно є збільшення обсягів реалізації продукції.

В 3-й кластер увійшло 7 економічних регіонів, які мають найменші обсяги виробництва та реалізації зернових, а в 4-й – 6 регіонів, характерними особливостями яких є найбільше наближення до середнього рівня по Україні. П'ятий кластер включає 9 регіонів, які характеризуються найменшою собівартістю реалізованої продукції. Разом з цим, виручка від реалізації по цій групі економічних регіонів в середньому перевищує мінімальний рівень, але менша за середні значення по всій сукупності.

Кластеризація за показниками інноваційно-інвестиційної діяльності проводилась на основі показників та їх нормалізованих значень. Клас-

Кластерні центри та середні характеристики по оцінках показників маркетингового рівня

№ п/п	Центр кластеру	Кількість регіонів	Виробництво зернових, тис. т	Кількість реалізованої продукції, тис. т	Чистий дохід (виручка), тис. грн	Повна собівартість реалізованої продукції, тис. грн
1	Київська	1	2593,0	2329,6	1936521,1	1665397,0
2	Полтавська	2	4164,0	2207,3	1627969,3	1406109,9
3	Волинська	7	660,1	171,0	159223,8	134565,1
4	Кіровоградська	6	2638,8	1244,9	918300,0	790807,5
5	Херсонська	9	2026,0	832,3	673395,0	580814,0

Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня по підгрупі фінансової підтримки

№ п/п	Центр кластеру	Кількість регіонів	Державна підтримка виробництва зерно-продукції, тис. грн	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок іноземних замовників, тис. грн	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок підприємств України, тис. грн.
1	Київська	1	42294,1	435720,8	684302,9
2	Дніпропетровська	2	27713,8	183988,8	172126,0
3	Харківська	1	28243,1	189942,0	524022,1
4	Волинська	7	6473,4	2078,0	20170,1
5	Кіровоградська	14	31214,9	17622,5	27030,9

терні відстані та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня наведено у табл. 3.

За підгрупою показників фінансування визначено 5 кластерів. В 1-й кластер увійшла Київська область, підприємства якої мають найбільший обсяг фінансування як за рахунок державної підтримки (майже 42,3 млн грн), так і за рахунок фінансування вітчизняних (684,3 млн грн) та іноземних замовників (435,7 млн грн). Другий кластер включає Запорізьку та Дніпропетровську області, відхилення в яких основних показників фінансування майже в 2 рази менше ніж у першому кластері. В 3-й кластер входить Харківська область, яка за обсягами державної підтримки та фінансування іноземними замовниками наближається до 2 кластеру, проте обсяги вітчизняних замовлень на науково-технічні розробки для її підприємств наближаються до Київської області (524 млн грн). Четвертий кластер включає 7 економічних регіонів з найменшими обсягами фінансування по всіх визначених джерелах. В 5-й кластер увійшло 14 економічних регіонів. У цьому кластері значення всіх показників є вищими за найменший рівень (4-й кластер), але нижчими на середній рівень (3-й кластер).

Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня по

підгрупі результатів інноваційної діяльності наведені у таблиці 4.

За результатами інноваційної діяльності найвищий рівень займає Харківська область – 1-й кластер. Другий кластер формує Донецька область, для якої характерним є достатньо високий обсяг виплат від володіння інтелектуальною власністю, проте вища за мінімальну кількість охоронних документів. В 3-й кластер увійшли такі економічні регіони, як Автономна республіка Крим та Київська область. Для цього кластеру є характерним наближення значень основних показників до середнього рівня в цілому по сукупності. У 5-й кластер становить 2 економічних регіони, які мають найнижчі показники щодо результатів інноваційної діяльності.

Найбільшим за розміром є 4-й кластер, де основні характеристики регіонів, що його формують, наближаються до мінімального рівня. Незважаючи на достатньо високий рівень винахідницької активності в цьому кластері найменша кількість охоронних документів та виплат від володіння об'єктами інтелектуальної власності.

З урахуванням основних тенденцій взаємозв'язку значень показників на виробничому, маркетинговому та інноваційно-інвестиційному рівнях розроблений план агломерації економічних регіонів

Таблиця 4

Кластерні центри та середні характеристики показників інноваційно-інвестиційного рівня по підгрупі результатів інноваційної діяльності

№ п/п	Центр кластеру	Кількість регіонів	Отримано охоронних документів на сорти рослин, одиниць	Винахідницька активність регіону (чисельність творців в розрахунку на 10 тис. працюючих)	Виплати від володіння об'єктами інтелектуальної власності, тис. грн.
1	Харківська	1	65	61,3	390038,2
2	Донецька	1	14	51,9	252188,3
3	АР Крим	2	30	53,3	29409,0
4	Сумська	19	4	21,3	3118,0
5	Черкаська	2	29	15,8	8198,3

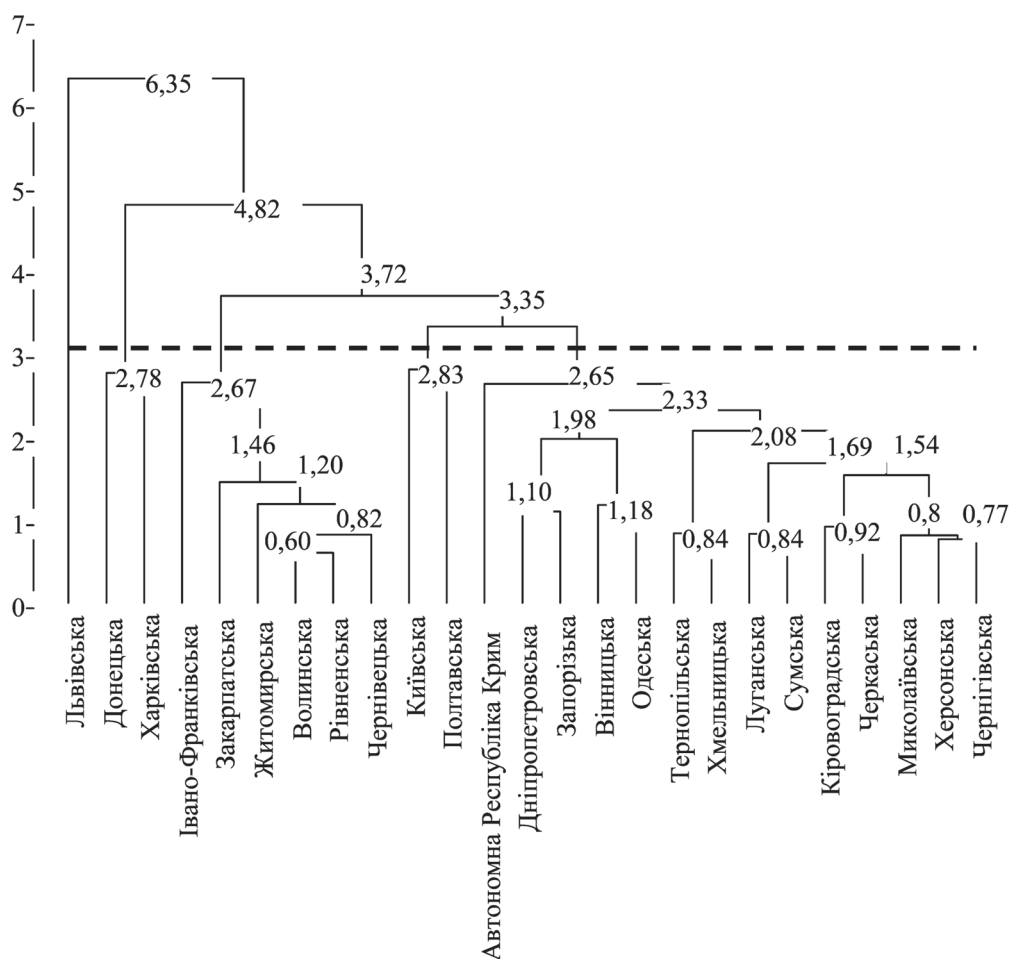

Рис. 1. План агломерації регіонів України по нормалізованих значеннях показників діяльності зернопродуктового підкомплексу (2008 р.)

за сукупністю показників діяльності зернопродуктового підкомплексу України (рис. 1).

На основі розробленого плану агломерації проведена кластеризація діяльності економічних регіонів з урахуванням основних показників виробничої, маркетингової та інноваційно-інвестиційної діяльності (рис. 2).

Висновки. За основними показниками діяльності сформовано 5 кластерів. В перший кластер увійшла Львівська область, яка за сукупністю показників має найвищий рівень рентабельності зерновиробництва (58 %) при найвищому рівні середньої реалізаційної ціни на зернові. Другий кластер формує Донецька та Харківська області. Основними характеристиками цього кластеру є найменший рівень реалізаційних цін, а відповідно і менший за середній рівень рентабельності (10 %) при найбільших розмірах державної підтримки та високій винахідницькій активності. Третій кластер формує шість економічних регіонів (Волинська, Житомирська, Закарпатська,

Івано-Франківська, Рівненська та Чернівецька області), основною характеристикою якого є найменший рівень рентабельності зерновиробництва (6 %) при вищому за середній рівень реалізаційних цін, найменших обсягах реалізації та мінімальних розмірах державної підтримки. Четвертий кластер – Київська та Полтавська області. При найбільших розмірах державної підтримки спостерігається середній рівень рентабельності (20 %) при вищих за мінімальний рівень реалізаційних цінах та найбільших обсягах виробництва. П'ятий кластер, що включає АР Крим, Вінницьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Одеську, Сумську, Тернопільську, Херсонську, Хмельницьку, Черкаську та Чернігівську області, характеризується середнім рівнем рентабельності (16 %) при середньому рівні обсягів виробництва, нижчому за середній рівень реалізації зернових та найменшій державній підтримці зерновиробництва.

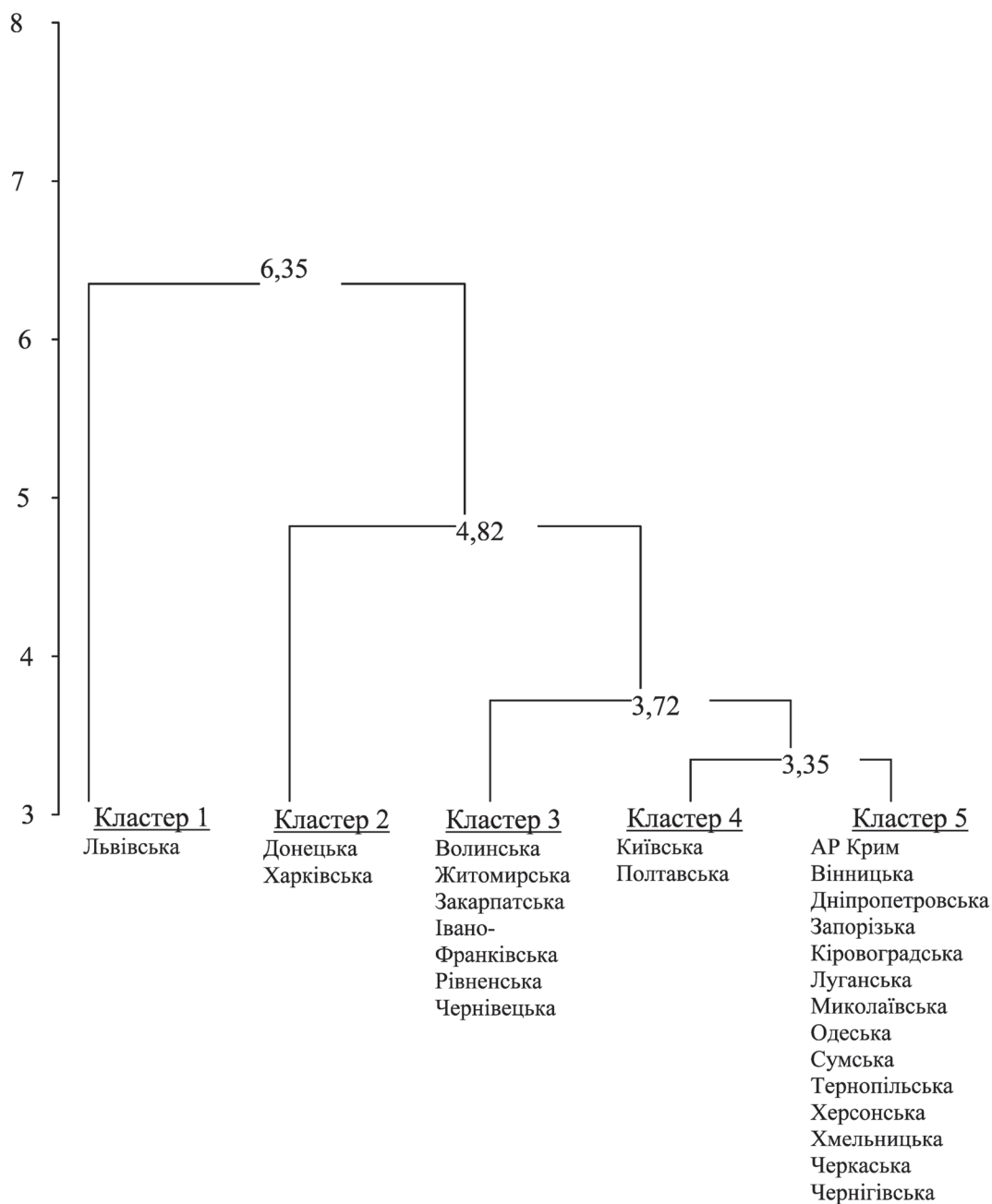

Рис. 2. Дендрограма кластерів регіонів України за показниками результатів діяльності зернопродуктового підкомплексу (2008 р.)

Таким чином, використання методу кластерного аналізу дає змогу сформувати оптимальну структуру розподілу економічних регіонів України із п'яти кластерів за оцінками інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємствах зернопродуктового комплексу, що включають показники виробництва, маркетингу, фінансування та ефективності інноваційної діяльності.

Подальші дослідження проблематики кластеризації регіонів України базуються на визначенні пріоритетних напрямів, розробці й застосуванні

комплексної оцінки кластеризаційного потенціалу агропромислового комплексу України.

Використані джерела

1. Бакум В.В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону / В. В. Бакум // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 38—44.
2. Теория статистики; под ред. Р.А. Шмойловой. — М.: Финансы и статистика, 2004. — 655 с.
3. Малхорта, Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство / Малхорта, Нэреш К. — [3-е изд.]; пер. с англ. — М.: Вильямс, 2002. — 960 с.
4. Шимко П.Д. Оптимальное управление экономическими системами / Шимко П. Д.— С.Пб.: Бизнес-пресс, 2004. — 240 с.

ІННОВАЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Розглянуто інноваційні засади відтворювальних процесів у садівництві, визначено особливості відтворення плодово-ягідних насаджень в сучасних умовах господарювання, опрацьовано напрями подолання негативних тенденцій та забезпечення сталого розвитку галузі.

Україна має значні переваги перед сусідніми державами за природно-економічним потенціалом для високоефективного ведення товарного садівництва, важливе соціально-економічне значення якого зумовлене винятковою продовольчою та лікувальною цінністю продукції (плодів та ягід). Втім нагального вирішення потребує формування інноваційного потенціалу, передусім на стадії створення та продуктивного використання плодово-ягідних насаджень.

Питанням розвитку та ефективного функціонування галузі садівництва присвячені роботи О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, В.В. Юрчишина, І.І. Червєня, В.А. Рульєва, І.І. Лукінова та ін. Однак з огляду на особливості й тенденції сучасних змін у розвитку промислового садівництва України, пов'язаних із глобалізацією світової економіки, посиленням конкуренції між світовими товаровиробниками садівницької продукції, інвестиційним вакуумом у галузі, дослідженням комплексу питань інноваційного розвитку галузі набувають виняткової актуальності.

Метою статті є опрацювання інноваційних засад відтворювальних процесів та визначення їх особливостей у садівництві в сучасних умовах господарювання.

В основу організації планомірного відтворення насаджень плодових і ягідних культур передусім покладено повне врахування їх біологічних особливостей, змін технології виробництва садівницької продукції, напрямів її господарського використання, характерні особливості багаторічних насаджень, що включають необхідність їх завчасної закладки, часто набагато раніше, ніж перестануть функціонувати існуючі. Лише в такому разі досягається планомірність оновлення садів і ягідників і безперервність виробництва садівницької продукції.

В справі організації процесів створення (відтворення) і продуктивного використання плодових і ягідних насаджень важливо враховувати, *по-перше*, що процес їх створення не можна «законсервувати» (як це інколи робиться щодо інших об'єктів основних засобів виробництва) та перенести на інший період, вони або нормально ростуть і розвиваються,

або ж відстають у рості і розвитку чи просто гинуть. Не врахування цієї особливості в практичному садівництві часто призводить до значних втрат коштів і праці. *По-друге*, планомірність і безперервність у часі (маємо на увазі певну сукупність господарств) все більше стає одним із найважливіших факторів інтенсифікації садівництва. Це пояснюється тим, що саме через нові насадження повсякчас реалізуються найновіші досягнення науково-технічного прогресу в садівництві. *По-третє*, сучасною, все більш охоплюючою тенденцією в багатьох країнах Європи і Америки є скорочення тривалості створення і продуктивного використання плодових і ягідних насаджень, що дає змогу швидше оновлювати сортовий склад садів і ягідників і, таким чином, повніше використовувати цей найефективніший фактор інтенсифікації садівництва та оперативніше реагувати на зміни кон'юнктури ринку садівницької продукції. Нині ці процеси притаманні й вітчизняному садівництву [1].

Процеси створення (відтворення) й продуктивного використання плодових і ягідних насаджень є основою функціонування садівництва як галузі сільського господарства. Багаторічні насадження, на відміну від інших основних засобів виробництва, які використовуються в садівництві, самі створюють новий продукт, чим і визначається їхня вирішальна роль у формуванні ефективності всіх складових виробництва в галузі.

Однією з характерних особливостей плодоягідних насаджень є те, що вони створюються безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах і практично не проходять стадії обміну (реалізації), тобто не мають товарної спрямованості. Ці чинники й ряд інших мають вирішальне значення у справі формування садів і ягідників (рис.).

Особливостями відтворення плодово-ягідних насаджень зумовлений характер інноваційних процесів у садівництві, зокрема до них слід віднести: поетапність формування інноваційного потенціалу залежно від технології створення насаджень; вплив природних чинників на часові параметри реалізації інноваційних проектів; залежність від розвитку інфраструктури садівницького підприємства, територіальної організації, спеціалізації, концентрації та науково-виробничої інтеграції, наявності спеціалізованих науково-дослідних установ, розвитку селекції, розсадництва та ін.

Рис. Особливості відтворення плодово-ягідних насаджень

Природою плодів та ягідних рослин зумовлюються значні вікові зміни їх продуктивності. Урожайність насаджень в перші роки плодоношення зростає, потім після періоду стабільності вона починає різко знижуватись, аж до повної втрати продуктивних якостей. Проте період максимальної продуктивності насаджень можна продовжити застосуванням ряду технологічних прийомів. Як наслідок, на відміну від інших основних засобів виробництва, плодові та ягідні насадження в процесі їх використання можуть поліпшити свої продуктивні якості. Для цього необхідно в конкретних умовах виробництва в залежності від сортового складу і типу насаджень визначати оптимальні строки його продуктивного використання, які передують зниженню урожайності, погіршенню якості продукції, збільшенню її собівартості та трудомісткості.

Проблема розвитку науково-технічного прогресу є надто актуальною в промисловому садівництві. Хоча більшість садівницьких підприємств з обережністю впроваджують інноваційні технології вирощування й сорти плодів та ягідних культур, спостерігається тенденція щодо використання іноземних технологій вирощування та імпорту садового матеріалу. Вітчизняними вченими-селекціонерами проводиться цілеспрямована робота по створенню нових плодів та ягідних культур.

В Україні вирощуванням садового матеріалу плодів та ягідних культур займаються 173 господарства, в т.ч. 10 наукових та 53 спеціалізованих установ [4]. За останні 13 років районовано 160 нових вітчизняних сортів плодів та ягідних культур, у тому числі яблуні — 19, груші — 26, черешні — 17, персика — 15, чорної смородини — 16, які за своїми показниками наближаються до світового рівня, або перевищують його [2]. Проте, всупереч світовим тенденціям, розсадницькими господарствами в останні роки вирощувалося 33 % садового матеріалу зерняткових і понад 21 % кісточкових культур не районуваних сортів або вже знятих з державної реєстрації, що фактично гальмує процес впровадження у виробництво нових сортів. Непоодинокі випадки, коли проектується закладка нових садів старими і не районуваними сортами.

Перехід розсадницьких господарств на вирощування безвірусного стандартного садового матеріалу, адаптованого до ґрунтових і кліматичних умов конкретної зони, зумовлює необхідність закладення в Україні нових маточних насаджень плодів та ягідних порід, створення маточно-насіневих і маточно-живцевих садів та розсадників по виробництву необхідної кількості саджанців сучасного породно-сортового складу. Тому особливо перспективними

у промислового садівництва є технології отримання безвірусних базових клонів, оздоровлення їх в культурі *in vitro* і наступне прискорене розмноження класичними та біотехнологічними методами.

Для того, щоб знизити ризик і підвищити ефективність інновацій, необхідно формування економічного механізму вбудовування науки в структуру агровиробництва. Для вибору найбільш ефективних форм і методів інноваційної активності в агропродовольчому комплексі потрібно, насамперед, науково обґрунтований менеджмент, який містив би формування мети і вибір стратегії, підготовку інноваційних проектів, управління проектами та ризиками, персоналом, створенням, освоєнням і якістю нової техніки, а також оцінку ефективності інновацій. Центральне місце при цьому належить вибору мети та інноваційної стратегії. Саме від цього залежить визначення найдоцільніших напрямів економічної і науково-технічної політики, заснованої на довгостроковому прогнозуванні розвитку аграрної сфери при переході до ринку, врахуванні сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів, ресурсних обмежень на макро-, мезо- і макрорівнях [3, с. 32–33].

Інноваційна стратегія передбачає використання конкретної переваги підприємства, що базується на принципово новій технології, товарі або їх комбінації. У садівницьких підприємствах шляхом впливу на систему стимулювання інновацій, залучення внутрішніх та зовнішніх джерел інвестицій, можна створити сприятливі умови для впровадження нових технологій. Одним з основних стимулюючих чинників розширення вітчизняного промислового виробництва є всебічна підтримка держави в межах заходів, затверджених СОТ. Особливо важливою є підтримка програм «зеленого» та «жовтого» кошків, що передбачають заходи не пов'язані з торгівлею і виробництвом, а також заходів внутрішньої підтримки з непрямым впливом, зокрема таких як наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування, сприяння збуту плодоягідної продукції через збирання, обробку і поширення ринкової інформації; забезпечення гарантованого доходу товаровиробникам та удосконалення системи землекористування; сприяння структурній перебудові виробництва; дотації на плодоягідну продукцію; компенсація частини витрат на мінеральні добрива і засоби захисту рослин; цінова підтримка; пільгове кредитування товаровиробників; списання боргів; пільги на транспортування плодоягідної продукції тощо.

Подолання негативних тенденцій та забезпечення сталого розвитку галузі потребує вирішення таких основних завдань садівництва [4]:

удосконалення системи економіко-правового забезпечення галузі, узгодження її з міжнародними стандартами;

активізація інвестиційної політики, зокрема за рахунок розширення доступу виробників плодоягідної продукції до кредитних ресурсів на пільгових умовах;

удосконалення механізму регулювання ринку плодів і ягід, забезпечення умов для формування і розвитку його інфраструктури;

формування ефективних організаційних структур промислового садівництва;

максимальне використання можливостей для прискореного розвитку галузі на основі раціонального розміщення промислових насаджень плодоягідних культур;

виважена сортова політика, що передбачає широке впровадження тільки районованих вітчизняних та зарубіжних сортів на засадах ліцензування;

розвиток розсадницької бази, створення умов для повного переходу виробництва садивного матеріалу плодівих та ягідних культур на безвірусній основі;

впровадження інноваційних технологій виробництва плодів і ягід;

удосконалення системи зберігання та переробки плодів і ягід;

здійснення наукового забезпечення галузі садівництва.

Важливим напрямом поліпшення економічної ситуації в галузі на найближчу перспективу є раціональне використання наявних ресурсів господарств і біокліматичного потенціалу регіонів завдяки впровадженню інтенсивних ресурсозберігаючих технологій вирощування насаджень.

Висновки. Наявність плодово-ягідних насаджень, здатних продукувати необхідну кількість садівницької продукції високої якості, є важливою передумовою ефективного функціонування галузі садівництва, адже обсяги виробництва плодів і ягід визначаються, передусім, динамікою кількісного та якісного складу плодоносних насаджень. Здійснення відтворювальних процесів на основі застосування інноваційних технологій є беззаперечною умовою успішного розвитку садівництва в умовах ринкового середовища його функціонування.

Перспективи подальших досліджень ефективного функціонування галузі садівництва мають бути спрямовані у площину інноваційного розвитку, застосування нових форм організації виробництва, залучення висококваліфікованих спеціалістів, розробку системи інвестиційного забезпечення інноваційних процесів.

Використані джерела

1. Шестопад О.М. До стратегії відродження та подальшого розвитку вітчизняного садівництва / О. М. Шестопад // Сад, виноград і вино України. — 2001. — № 5–7. — С. 14–19.
2. Рульєв В.А. Економічні проблеми розвитку садівництва України / Рульєв В. А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004 — 360 с.
3. Інноваційний розвиток аграрного сектору в умовах НТР // Інвестиційні пріоритети епохи глобалізації: вплив на національну економіку та окремий бізнес: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 5–6 бер. 2009 р.). — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. — 107 с.
4. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. — К., 2008. — 76 с.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ВИНОГРАДО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Стаття присвячена досвіду функціонування інноваційного механізму виноградо-виноробної галузі. Проаналізовано стан, поширеність та впровадження основних інноваційних розробок Національного інституту винограду та вина «Магарач» у провідних виноградарських регіонах України. Запропоновано основні напрями розвитку інноваційної діяльності в Інституті та досліджуваній галузі.

Відповідно до ситуації на ринку, кожній науково-дослідницькій роботі повинне передувати маркетингове дослідження, направлене на здобуття інформації про попит на очікувані результати НДР, про рівень досліджень, що проводяться, їх патентну чистоту, наукову новизну, перспективність, можливість реалізації, очікувану економічну ефективність. Маркетингові дослідження покликані виявити потреби, схильності і надання переваги покупців науково-технічної продукції, стан і перспективи ринку наукоємної продукції і відповідних його сегментів. Для цього, потрібне вивчення, оцінка і прогноз макроекономічного середовища (економічних, екологічних, етично-правових, психологічних, політичних умов), аналіз власного ринку збуту. З врахуванням сучасних умов функціонування науки і виробництва найважливішим етапом передпроектних досліджень (згідно з визначенням) є вивчення попиту на об'єкт, з якого і слід починати дослідження.

Проблеми формування та розвитку інноваційних механізмів в аграрній сфері економіки розглядалися у працях С. Володіна, М. Коденської, П. Музики, В. Россохи та ін., а в галузі виноградо-виноробного виробництва досліджувалися А. Бузні, А. Гаркушею, І. Червеном, С. Черемісіною та інших науковців [1–7]. При значущості проведених досліджень вони більшою мірою мають локальний характер, направлені на вирішення окремих питань, не набули комплексності й системності у вирішенні загальної проблеми. Водночас не приділено достатньої уваги й формуванню ефективного механізму інноваційного забезпечення галузей агропромислового виробництва.

Метою статті є висвітлення практичних заходів щодо формування та функціонування інноваційних механізмів виноградо-виноробного виробництва у сучасних умовах.

В ході вивчення попиту на НДР фактично проводиться дослідження ринку, як елементу маркетингу, що створює інформаційну основу для розробки стратегії і тактики конкурентної боротьби на ринку. Дослідження ринку направлене на визначення ємності

ринку і частки імпорту в регіоні, структури ринку, основних споживачів даного товару, моделювання їх поведінки, прогнозування тенденції розвитку.

Алгоритм маркетингу наукових досліджень на стадії визначення цілей розробки може бути в найзагальнішому плані представлений таким чином: визначення цільового ринку наукової продукції, його загальна характеристика, сегментація споживачів наукової продукції, цінова динаміка — характеристика конкурентних товарів-аналогів і товарів-субститутів (товарів-замінників), характеристика конкурентів-виробників, *swot* — аналіз (сильні і слабкі сторони), вивчення попиту, його прогнозування з урахуванням виявлених об'єктивних і суб'єктивних чинників дії, виявлення варіантів цілей НДР, розробка техніко-економічного обґрунтування на кожен варіант, конкурентний відбір цілей НДР, формування стійкої системи економіко-правової безпеки функціонування виноградо-виноробних підприємств, орієнтованої на збереження переваг властивих їм форм власності на засоби виробництва, а також на ефективне використання земельних та інноваційних матеріально-технічних ресурсів. Необхідно також розробити й впровадити в практику систему заходів щодо цільового управління якістю кінцевої продукції.

У зв'язку з вищевикладеним, нами здійснено спеціальні маркетингові та кон'юнктурні дослідження конкурентоспроможності вітчизняної й іноземної науково-технічної інноваційної продукції у виноградарстві та виноробстві. Вони включають:

проведення комплексного аналізу сформованої системи розміщення й ефективності ведення виноградарства України на мікро- і макрорівнях, визначення недоліків і розробка основних напрямів її реформування;

розробку концепції розміщення й використання нових вітчизняних і селекційних сортів стійких до несприятливих ґрунтово-кліматичних та агротехнологічних факторів;

розробку пропозицій щодо формування раціональної системи існуючих та нових технологій закладки насаджень, обробки ґрунту виноградників, догляду за рослинами і їхнього захисту від шкідників і хвороб, виробництва виноградної й виноробної продукції;

розробку системи заходів щодо розширеного виробництва інноваційної товарної виноградної й виноробної продукції, підвищення економічної ефективності й енергетичної безпеки роботи підприємств

галузі, при обов'язковому виконанні вимог ринку, сформованих за даними маркетингових досліджень.

Національним інститутом винограду та вина «Магарач» виведено 26 сортів винограду, із них у власній діяльності інституту використовується 22 сорти, передано у використання за господарськими договорами 21 селекційний сорт, передано у використання за ліцензійними договорами — 24 сорти. Загальна вартість цих об'єктів інтелектуальної власності за даними бухгалтерського обліку становить 3,1 млн грн.

У сфері виноградарства та виноробства створено 15 винаходів, але у власній діяльності інститутом використовується лише 2, передано до використання у господарської діяльності виноградо-виноробних підприємств 8 винаходів.

Дані винаходи стосуються інноваційних підходів до удосконалення технологій вирощування винограду та виробництва винопродукції. Загальна вартість даних об'єктів інтелектуальної власності становить 714 тис. грн. Вченими інституту «Магарач» також запатентовано 9 корисних моделей, більшість з яких використовується у галузевому виробництві. Їх загальна вартість становить 100 тис. грн.

Як свідчить аналіз наукових розробок, найбільшу частку щодо кількості та вартості інновацій у виноградо-виноробній галузі Криму займає виведення селекційних сортів винограду.

Селекційні сорти НІВіВ «Магарач» визнані і одержали поширення у Росії, Вірменії, Грузії, Азербайджані. У Росії видані патенти й свідоцтва, що підтверджують права України й розроблювачів на розповсюджені там сорти винограду селекції НІВіВ «Магарач».

У таблиці представлені дані про поширеність селекційних сортів Інституту у виноградних насадженнях регіонів України. Найбільше поширення сорту селекції НІВіВ «Магарач» одержали в Автономній республіці Крим і Миколаївській області.

Усього в Україні в 2009 році налічувалося понад 4150 га насаджень, зайнятих столовими й технічними сортами селекції інституту.

Серед запатентованих сортів і сортів, що мають Свідоцтва України найбільші площі займають технічний сорт Бастардо Магарачський і столовий сорт Ранній Магарача, на частка яких становить понад 72 % (близько 3000 тис. га) від всіх насаджень сортів селекції інституту.

Відносно загальної площі промислових виноградників сільськогосподарських підприємств України на початок 2010 року селекційні сорти НІВіВ «Магарач» займали близько 7,4 %.

Серед нових селекційних сортів винограду НІВіВ «Магарач» найбільшого поширення набули сорти технічного призначення, які використовуються у виробництві виноробної продукції.

Селекція нових сортів придатних до споживання у свіжому вигляді розвивається поки що недостатньо, але у перспективі вона може розширитися.

Абсолютна більшість розроблених у НІВіВ «Магарач» сортів винограду була визнана об'єктами права інтелектуальної власності у зв'язку з чим розробники одержали відповідні патенти України.

Селекція нових сортів винограду, як складова частина інноваційної стратегії розвитку виноградарства й виноробства, має бути спрямована на ефективніше використання природних та економічних факторів у виноградо-виноробній галузі, підвищення її виробничого потенціалу, а також стійке задоволення населення України у вітчизняній продукції виноробства та столовому винограді. У сучасних умовах така мета селекції може бути досягнута за рахунок створення сортів стійких до несприятливих умов клімату, ґрунтів та біотичних факторів.

Особливість нового генофонду винограду, стійкого до несприятливих біотичних та абіотичних факторів полягає у тому, що висока врожайність повинна поєднуватись з високою якістю, достатніми технологічними властивостями, які не відрізняються від властивостей вже відомих старих сортів.

Це являє собою загальний напрям і визначає вибір цілей і методів прикладної генетики винограду, а також істотну концепцію нової прикладної інноваційної селекційно-сортової політики виноградарства України.

У 2001—2009 рр. вчені НІВіВ «Магарач» виконували наукові дослідження, які дали змогу розробити кілька способів та засобів, спрямованих на підвищення якості та контроль за натуральністю тихих та ігристих вин, на прискорення процесів створення нових насаджень, нових видів виноробної продукції, використання відходів виноробства та виноградарства, а також удосконалення вже існуючих пристроїв та обладнання і створення нових. Усі вони признані винаходами, у зв'язку з чим розробники одержали відповідні охоронні документи.

За результатами проведеної кон'юнктурно-економічної та функціональної оцінки об'єктів права інтелектуальної власності, а також оцінки авторських прав розробок, які були створені за державні кошти, з урахування витрат на наукові дослідження за даними бухгалтерського обліку визначена їхня грошова вартість, що у 2009 році становила 3 млн 934 тис. 82 грн.

Висновки. Основною проблемою при виконанні патентно-кон'юнктурних досліджень у виноградарстві є відсутність необхідної методології порівняльної оцінки з метою визначення конкурентних переваг запропонованих до впровадження інновацій, а також неможливість проведення такої оцінки у зв'язку з втратою спеціальних державних установ, які раніше виконували таку оцінку — сортовипробувальних та машиновипробувальних станцій.

Для забезпечення науково-технічного прогресу необхідно, щоб патентні і кон'юнктурні дослідження взаємодоповнювалися, визначали комерційну цінність результатів наукових досліджень як основу їх подальшої комерціалізації.

**Поширеність селекційних сортів винограду НІВіВ «Магарач» у провідних
виноградарських регіонах України, 2009 р., га**

№ п/п	Показник	Сорти, селекції НІВіВ «Магарач» зареєстровані для поширення																				
		Ранній Магарача	Рубіновий Магарача	Бастардо Магарачський	Цитронний Магарача	Первісток Магарача	Подарунок Магарача	Антей Магарачський	Кентавр Магарача	Данко	Тавквери Магарача	Пам'яті Голодриги	Рислінг Магарача	Аврора Магарача	Мускат М.-175	Атлант	Ювілейний Магарача	Таврида	Карасень Таврія	Аліготе Мускатний	Сонячнодоліньський	Усього
<i>АР Крим</i>																						
1	НВАО «Массандра» (2006)	20,7	—	343	35,9	7,0	3,5	1,0	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3,8	—	418
2	Бахчисарайський район	180	1,0	302	—	4,0	—	13,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	500
3	Білогірський район	280	—	11,0	+	15,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	306,0
4	Джанкойський район	68,0	—	38,5	5,0	2,7	—	—	—	—	—	1,0	1,0	—	—	—	—	—	—	—	—	116,2
5	Кировський район	110	18,0	109	—	47,0	14,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	298,0
6	Червоно-гвардійський район	54,3	—	18,0	—	46,0	19,9	17,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	161,6
7	Ленінський район	4,0	—	6,0	—	—	1,0	3,0	—	—	—	—	—	—	—	6,1	—	—	—	—	—	15,2
8	Нижнегірський район	9,0	—	-	—	121,2	—	1,5	—	—	—	—	—	—	—	1,2	—	—	—	—	—	131,7
9	Першотравневий район	1,0	—	-	—	22,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23,0
10	Раздольненський район	30,0	40,0	5,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	75,0
11	Сакський район	64,5	50,0	52,0	—	16,0	10,0	34,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	226,5
12	Сімферопольський район	144	25,1	95,0	—	2,0	2,0	7,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	275,1
13	Радянський район	12,0	—	-	—	17,0	1,0	165,0	—	4,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	199,0
14	Чорноморський район	50,0	—	30,0	—	—	9,0	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	89,0
15	Алушта	8,0	—	206,0	—	—	4,0	-	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	218,0
16	Феодосія	9,0	—	50,0	—	—	-	4,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	63,0
17	Судак	22,0	—	90,0	—	—	-	1,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	113,0
18	Ялта	—	1,0	21,8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22,8
19	Севастополь	183,2	—	68,4	10,0	—	6,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	267,6
	Разом по Автономній республіці Крим	1250	135,1	1446	50,9	299,9	70,4	246,8	—	4,0	3,0	1,0	1,0	—	—	7,3	—	—	—	3,8	0,01	3518,5
<i>Миколаївська область</i>																						
20	Корпорація «Миколаїв-садвинпром»	119,0	—	84,0	1,0	29,0	67,0	—	—	—	—	—	—	0,1	—	—	—	—	—	—	—	300,1
<i>Одеська область</i>																						
21	ЗАТ «Одессавинпром»	55,0	5,0	26,0	27,2	5,0	60,0	—	6,0	2,0	6,0	1,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	193,2
<i>Херсонська область</i>																						
22	Херсонська область	—	3,0	—	25,0	26,0	60,0	25,0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	139,9
<i>Запорізька область</i>																						
23	Запорізька область	—	—	—	+	+	Районовані	+	—	+	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Усього	1424	143,3	1556	104,1	359,9	257,4	271,8	6,0	6,0	8,96	2,0	1,0	0,1	—	7,3	—	—	—	3,8	0,01	4150,8

+ впроваджено.

Використані джерела

- Володін С.А. Шляхи інноваційного розвитку системи УААН / Володін С. А. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — 140 с.
- Гаркуша О.М. Зміцнення матеріально-технічної бази виноробства України // Економіка АПК. — 2001. — №11. — С. 51—54.
- Коденська М. Ю. Оцінка інноваційного продукту аграрної науки / М. Ю. Коденська, Н. М. Перепелиця // Агро-ІнКом. — № 1—2. — С. 32—37.
- Лапко О. О. Трансфер технологій: проблеми та перспективи / О. О. Лапко, Т. І. Шедрина // Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України: матер. наук.-практ. конф. — К.: НТТУ «КПІ», 2003. — С. 203—222.
- Маменко О. М. Інноваційно-технологічне забезпечення сільськогосподарського виробництва в системі УААН / О. М. Маменко, В. В. Россоха, В. К. Ярмолицький // Агро-ІнКом. — 2007. — № 5—6. — С. 76—80.
- Россоха В. В. Методика оцінювання потенціалу інновацій / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. — 2005. — № 5. — С. 68—75.
- Черемисина С.Г. Развитие виноградо-винодельческого производства Крыма: моногр. / Черемисина С.Г. — К.: ННЦ ІАЕ — 2006. — 489 с.

В.В. Россоха,

к. е. н., с. н. с.,

Д.О. Соколов,

аспірант,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена аналізу економічної сутності та змісту поняття «технологія». Визначено місце технології в системі економічних відносин, її зв'язок з циклами економічного обігу. Здійснено концептуальний підхід до основних напрямів і зосереджено увагу на важливості та складності управління процесами технологічного забезпечення економічного розвитку.

Світова криза, яка відчутно проявилась у 2008–2009 роках, на відміну від кризи 1997–1998 рр., має іншу природу та зовсім іншу географію. Якщо в 1998 році криза була фінансовою і охоплювала, переважно, країни, що розвиваються, то нинішня є фінансово-економічною і глобальною [1]. Сучасні кризові явища докорінно змінили уявлення багатьох учених про економічні доктрини та відповідні їм традиційні підходи до управління економікою, що здавались беззаперечними та непорушними. Важливе місце у цих роздумах займають пошуки причин кризи, внаслідок чого переосмислюється та переоцінюється роль багатьох механізмів господарського управління, що стає актуальним як для країн із розвинутою економікою, так і для тих, які розвиваються.

Чинники нинішньої кризи, крім фінансової, культурної, психологічної та ін. складників, мають структурний характер (диспропорції співвідношення попиту та пропозиції, викривлення галузевої структури, зміна технологічних укладів тощо), тобто передбачають серйозне оновлення світової економіки та її технологічної бази, що призведе до перерозподілу сил у галузевому й регіональному рівнях і відповідатиме перерозподілу попиту та пропозиції на світових товарних ринках [2, с. 6].

Важливість розгляду технологічного складника як одного з об'єктів аналізу й управління визначається тим, що в Україні значно переважає

низькотехнологічний експорт, активно наростають виробничі проблеми, пов'язані зі збільшенням вартості енергоресурсів, зниженням затребуваності продукції у зв'язку із кризою та низькою технологічною адаптивністю до запитів споживачів, нездатністю до диверсифікації тощо. Таким чином, необхідність визначення ролі й місця технології в системі економічних відносин зумовлена зростанням її стратегічної значимості як для країни в цілому, так і для галузі та окремого підприємства, що й визначило *мету статті*.

Термін «технологія» в перекладі з грецької (техне – ремесло, логос – наука) означає науку про виробництво [3]. За класичним визначенням поняття «технологія» являє собою науку про способи перероблення сировини і матеріалів у засоби виробництва та предмети споживання. Відповідно до зміни ролі факторів виробництва у часі, змінюється також вплив технології на систему економічних відносин. Власне й технологія з плином часу зазнає змін, поступово розширюючи зміст і сферу впливу. Технологізація різних сторін виробничої діяльності водночас забезпечує глибокі перетворення самої технології. Так, сучасний рівень виробництва вкладає новий зміст у поняття технології. Це наука про найбільш економічні способи і процеси виробництва сировини, матеріалів і виробів.

Спочатку сам термін ототожнювався лише з виробничим процесом. Вважалося, що технологія як спосіб досягнення певної мети є життєво необхідною для існування й розвитку суспільства, проте не потребує абстракції, узагальнень і методологічної рефлексії. Потреби практичного життя породжують не науковий, а технологічний підхід до матеріалу, який не потребує іншого обґрунтування, окрім прямої результативності [4]. Спосіб досягнення мети,

що довів свою результативність, також не потребує спеціального планування, не входить до переліку стратегічних питань підприємства.

Вищенаведена точка зору нині не відповідає дійсності, оскільки в процесі розвитку економічної системи відбувалися зміни у двох напрямках: внутрішні зміни, що зумовили розвиток самого об'єкту (виникнення та посилення наукової складової, розширення сфери впливу технології, ускладнення самої технології) та зовнішні зміни — ускладнення системи економічних відносин, розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, поява нових об'єктів та способів організації обміну, зміна ролі факторів виробництва за ступенем впливу на кінцевий результат, зміна чинників економічного успіху (економіка знань). Наведене зумовило переростання технологією своєї ролі, обмеженої рамками виробництва, призвело до необхідності стратегічного технологічного планування, проте й досі вона розуміється як виробнича категорія.

Зважене технологічне планування потребує аналізу технології як категорії економічної, оскільки лише з урахуванням її внутрішніх зв'язків з іншими елементами економічної системи (досить складної для інтуїтивних рішень) та системоутворювального характеру (як чинника виробничих відносин) можлива розробка адекватної технологічної стратегії, узгодженої з метою та умовами функціонування підприємства. Такий аналіз дає стратегічне бачення, не обмежене тимчасовими «виробничими ситуаціями» і «раптовими потребами».

Підходи до тлумачення сутності технології розробили В.П. Вельбот, А.І. Грабченко, О.В. Дичковська, Г.К. Крижний, С.Ю. Лукін, І.Г. Шнайдер, Л.І. Федулова та ін. Питання технологічних укладів досліджують такі вчені як Ю.М. Бажал, В.М. Геєць, С.Ю. Глазьев, Дж. Досі, Ш. Перес-Перес, Ю.В. Яковець, Дж. Кларк, М.І. Туган-Барановський, К. Фримен, В.Ю. Урбан, І.В. Доліна та ін. В економічній теорії ця проблема детально розглядається В.Д. Базилевичем, С.В. Мочерним, В.О. Рибалкіним та ін.

Слід зазначити, що поняття технології, технологічного укладу, економічної системи та економічного розвитку пророблено досить детально, проте відокремлено одне від іншого. Ще й досі не зроблено аналізу технології як економічної категорії, її місця та ролі в системі економічних відносин. Вона й дотепер розуміється як категорія виробнича, хоча її розгляд в економічному розрізі на сьогодні є вкрай необхідним.

Щоб зрозуміти роль і місце технології в економічній системі, останню варто розглядати з двох позицій — системно-функціонального та системно-діяльнісного підходу.

Системно-функціональний підхід дає змогу проаналізувати визначальну підсистему економічних відносин — продуктивні сили (засоби та предмети праці, люди-робітники, наука, інформація, сили природи, форми та методи організації праці) у зв'язку з об'єктом дослідження [5]. Зазначимо, що інфраструктурний складник технології майже повністю збігається з підсистемою «продуктивні сили». Технологія як шлях до досягнення мети, визначає всю необхідну інфраструктуру, вона є інтелектуальним каркасом, на якому нарощуються продуктивні сили суспільства. Проте в економічній літературі інтегрувальна роль технології щодо інших елементів продуктивних сил не акцентована.

Продовжуючи розбирати інші підсистеми економічної системи — техніко-економічні відносини (відносини спеціалізації, кооперації виробництва, концентрації), організаційно-економічні відносини (менеджмент, маркетинг підприємства), виробничі відносини, а також господарський механізм — користуючись вищенаведеним визначенням технології, можна також констатувати, що:

а) ці підсистеми базуються на певних технологіях (наприклад, технологія організації праці, що передбачає спеціалізацію чи кооперацію виробництва; технологія проведення маркетингових досліджень), не обов'язково пов'язаних із суто виробничою діяльністю;

б) оскільки продуктивні сили є визначальною підсистемою, то технології, що їх «формують», є визначальними для технологій інших підсистем, тому відносини між цими окремими підсистемами можна перенести й на відносини між сукупностями технологій, які є відповідним каркасом для кожної підсистеми. Наприклад, технологія організації робіт залежить від технології виробництва як об'єкту.

У межах єдиної економічної системи підсистеми є відносно самостійними і розвиток однієї підсистеми не означає автоматичного розвитку іншої. Проте навіть велика складність взаємозв'язків між сукупностями технологій та їхнє розгортання у часі з різною протяжністю не заперечує цілісної єдності технологічних сукупностей різних підсистем економічних відносин.

Таким чином, технологія є мережевим системним інтелектуальним каркасом для всієї економічної сис-

теми, що опосередковує зв'язки між елементами цієї системи. Цей каркас визначально впливає на функціонування системи, проте й сам зазнає змін через низку факторів соціального, політичного, культурного та іншого характеру.

Створення вартості та споживчої вартості, формування конкурентоспроможності, визначення ефективності взаємодії підприємств на різних рівнях та ланках циклу, і, врешті-решт, визначення ефективності функціонування економічної системи в цілому через створену нею вартість та споживчу вартість — не повною мірою розкривають значення і роль технології в економічній системі.

З одного боку, задоволення економічних потреб (потреби в економічних благах, тобто користностях) є «внутрішнім спонукальним мотивом виробництва, розподілу, обміну та споживання у рамках певної системи соціально-економічних відносин» [6, с. 42]. З іншого боку, технологія становить шлях приведення об'єкта до заздальгідь визначеного стану. Якщо зосереджуватись на економічних благах, форма вираження яких в ринковій економіці проявляється через товар, то технологія являє собою засіб створення товару із певними вартістю та споживчою вартістю. Саме в межах обраної технології вирішуються питання щодо норм та шляхів поєднання і використання (організації) ресурсів, необхідних для виробництва певного товару.

Тобто, на рівні економічної системи вона є механізмом узгодження економічних потреб з одного боку, та наявних ресурсів з іншого, шляхом перетворення останніх у товар. Потреби, що вимагають певної форми свого задоволення, стимулюють розвиток виробництва, проте доступні на сьогодні форми визначаються доступними технологіями. Саме технологія визначає, наскільки ефективно можуть бути трансформовані ресурси в ефективний продукт, тобто є інструментом діалектичної взаємодії потреб і економічних благ. У ринковій

економіці технологія є інструментом, що забезпечує обмін (як з точки зору технологій, що забезпечують сам обмін, так і з точки зору створення об'єкту обміну — товару).

Висновки. Технологія забезпечує ефективність функціонування господарських (виробничо-економічних) систем, проте параметри цієї ефективності задаються системою організації на мікрорівні і суспільно-необхідними витратами, і обсягами споживання на макрорівні. Тому виробниче й технологічне планування мають бути безпосередньо взаємопов'язані в єдину систему.

Роль технології в економічній системі зростає, хоча сама система нині перебуває у кризовому стані. Але структурний складник кризи свідчить про формування відтворювальної системи нового, шостого технологічного укладу, що дає можливість за умови раціонального технологічного вибору стати провідним гравцем ринку як на рівні підприємств, так і на рівні держави. Відповідно зростає значимість технологічного планування.

Використані джерела

1. Пахомов Ю. Глобальные истоки и вероятные последствия мирового финансового кризиса / Ю. Пахомов, С. Пахомов // Економічний часопис-XXI. — 2008. — № 11—12. — С. 8—11.
2. Мау В. Драма 2008 года: от экономического чуда к экономическому кризису / В. Мау // Вопросы экономики. — 2009. — № 2. — С. 4—23.
3. Технологія: назва з екрану // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uk.wikipedia.org/wiki>
4. Левин А.Е. Миф. Технология. Наука / А. Е. Левин // Природа. — 1977. — № 3. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elementy.ru/lib/430527>
5. Економічна енциклопедія: в 3-х т.: [редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.), та ін.]. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 864 с.
6. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія: підручник / Базилевич В. Д.. — [6-е вид.; перероб. і доп.]. — К.: Знання-Прес, 2007. — 719 с.

Г.А. Орехівський,
к. е. н, доцент,

В.Г. Орехівський,
к. е. н, доцент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ПЕРСОНІФІКОВАНЕ УПРАВЛІННЯ АДИКТІНДИВІДАМИ ТРУДОВОГО КОЛЕКТИВУ

Пропонується механізм індивідуального впливу керівництва організації на особливих працівників, схильних до адикції — надмірного і безперервного захоплення роботою.

В економічному житті суспільства, починаючи з минулого століття, помітно розширюється нетрадиційне і загрозливе явище трудоголізму, пов'язане з фетишизацією праці багатьма людьми. Для них характерним є обтяжлива залежність, неконтрольована особистістю трудова наадктивність, зовні подібна решті відомих адикцій, тобто небезпечно шкідливих звичок (алкоголізму, наркоманії, курінню тощо).

Окремі аспекти даної проблеми висвітлюють західні науковці, переважно філософи, соціологи і психологи В. Оатес, М. Мачловіц, А. Вілсон-Шаф, Д. Фасел, Б. Клінгер, Дж. Спенс, Г. Портер, В. Кукк, Б. Робінсон, Р. Бурке, М. Гріффітс, С. Азіз і М. Зіккар. А також Ц. Короленко, О. Весніна, А. Єгоров, інші вчені. Вони загалом оцінюють роботоголізм негативно, зводять його до своєрідної хвороби, що заважає як трудоголіку, так і колективу, де він працює.

Грунтовного економічного аналізу та з'ясування природи трудоголізму щодо його місця в управлінні організацією поки не здійснено. Це потребує насамперед відповідного теоретико-методологічного дослідження.

Мета статті — розглянути феномен адиктивної працелюбності у форматі управління персоналом, визначити засоби реабілітації трудоголіків для повернення їх до нормального способу життя.

Вперше термін «роботоголізм», або «воркоголізм» (від англ. *Work* — праця, робота) запропонував американський вчений В. Оатес, який у 1971 році видав книгу «Визнання роботоголіка» (*Confessions of a Workaholic*). Він охарактеризував трудоголізм як адикцію (від лат. *addictio* — присудження), або нав'язливу потребу, що оволодіває людиною, штовхає її до певної нерациональної діяльності [10].

Ця ідея невдовзі отримала широке продовження. В. Робінсон, наприклад, зазначає, що роботоголіки таким чином уникають труднощів і переживань із-за проблем особистого змісту [12]. В. Клінджер розглядає трудоголізм як негативний і складний процес, який у кінцевому підсумку впливає на здатність індивіда функціонувати неадекватно в колективі, чи самостійно, щоб досягти надпрацею визнання і успіху [8]. Г. Портер стверджує, що нині працефетишизмом страждає четверта частина працівників [11]. Згадані автори бачать схожість роботоголізму з іншими видами нездорової залежності.

Однак, суттєву відмінність трудоголіків від решти адиктивних показує М. Гріффітс [7]. Слід розрізняти працелюбність і роботоголізм. У першому випадку щось приноситься в життя, у другому — забирається з нього. Причому істотно зауважується, що подібне (адикції) не виникають у вакуумі.

Безпосередній зв'язок трудоголізму з адиктивними властивостями організації та управління нею описали А. Вілсон-Шаф і Д. Фасел [14]. Якщо підприємство являє собою закриту систему, повторює одні й ті ж проблеми, замість того, щоб їх вирішувати, то це спонукає працівників до пошуку самореалізації нетрадиційними шляхами. Маються на увазі такі адиктивні характеристики трудового колективу як напружений мікроклімат, обмеженість комунікацій, нечесність, егоцентризм, авторитаризм тощо. Вузькі інтереси організації (наприклад, прибуток будь-якою ціною, а люди ніщо і т.п.) обмежують здатність до самостійного мислення і сприйняття багатьох цінностей, які не вписуються у межі адиктивного середовища. Тому активні працівники, щоб вижити, скочуються до крайнощів, відчуваючи ізоляцію, поринають у безвихідь і опиняються у полоні трудоголізму.

Істотний внесок щодо позитивного чи негативного розуміння адиктивних індикаторів зробив А. Єгоров [2].

Він назвав всілякі схильності до перепрацювання у принципі» соціально сприйнятними» адикціями, від чого нікуди не дінешся. Водночас Ц. Короленко їх визначає як» нехімічні» залежності, на відміну симптомом решти адикцій [3]. Вони породжуються частіше не від доброго життя.

Огляд та узагальнення наукової інформації, а також власні спостереження переконують, що до трудоголіків вимагається суворо індивідуальний підхід в управлінні організацією. Важливо спочатку неупереджено розпізнати, хто є хто серед них. Тому пропонується адиктивів праці розділити на певні категорії (див. рис.). Це необхідно враховувати керівникам, спеціалістам, усім, маючим справу з підлеглими виконавцями, насамперед, менеджерам персоналу.

Найтяжче приходиться дійсним, генетично і безмежно відданим справі працівникам, які об'єктивно стали заручниками адиктивного середовища. Вони не винні, що перетворилися на» мурашок». Це фактично маргінали (від англ. *margin* — край). Їх повністю» вилікувати» дуже

складно, бо до виснажливої праці у них зводиться весь образ життя.

Але невиправних людей не буває. Ліберальний стиль керівництва, його соціально-психологічні методи, належна мотивація, просто добре слово і т.п. для маргінальних роботоголіків найліпше, що може бути. Їх енергію слід призупиняти, обмежувати, зорієнтувати на розширення інтересів. А головне — піклування про здоров'я. Бо такі працеголіки безкорисливі. Їх трудова активність, поставлена у раціональні межі, згодиться любому колективу.

Дещо простіше із помірними адиктивідами. Вони також страждають незвичайним працелюбством. Але не забувають про сім'ю та інші життєві блага. Їм необхідно допомогти правильно організувати робочий день, унеможливити перевиконання завдань, зменшити інтенсивність праці. Демократичне управління, справедливе матеріальне і моральне стимулювання трудової діяльності, визнання колективом сприятимуть звільненню працеголіків —» бджіл» від зайвого напруження сил.

Таблиця 1

Класифікація трудоголіків як об'єктів управління

Ознакові чинники	Різновиди адиктивів працівників			
	Натуральні (природні)		Відносні (фіктивні)	
	Маргінали	Помірні	Абсенти	Імітатори
Визначальна потреба	Участь у праці як процесі	Результат трудової діяльності	Праця як засіб вияву «Я»	Робота задля кар'єри любою ціною
Основна мета	Мати роботу	Отримати блага	Бути у всіх «на виду»	Стати найкращим
Трудова схильність	Харизматична	Постійна	Прихована	Зовнішня
Засоби досягнення цілей	Самопожертвування заради справи	Різнобічні зусилля	Демонстрування виключності	Р'яне слугування шефу
Ставлення до себе	Безжалісне	Тривожне	Високе	Надмірне
Прояв у праці	Поглинання зайнятістю	Інтенсивна активність	Показна діловитість	Бутафорія праці
Бажання впливати на оточуючих	Мінімальне (без інтересу)	Стримане (імідж)	Значне (фарс)	Безмежне (захоплення)
Залежність від справи	Повна	Часткова	Вибіркова	Поверхнева
Сприймання невдачі	Катастрофічне	Тяжке	Некритичне	Амбіціозне
Відношення до старших	Насторожене (замкнутість)	Довірливе (відкритість)	Артистичне («гра»)	«Гіперстаранне» (фальш)
Управлінські заходи по усуненню адикцій індивідів	Обмеження трудових функцій Розширення інтересів працівника Піклування про здоров'я	Підтримка раціональної зайнятості Сприяння в зростанні Гальмування перепрацювання «для всіх»	Допомога подолати амбіції Конкретизація трудових функцій Задіявання впливу колег	Розвінчення працеобману Залучення до справжнього діла Дистанціювання від керівництва

Щодо відносних трудоадиктів, то це особи, які більше відвідують місце роботи, а не йдуть дійсно працювати. Серед них абсенти (від англ. *absentis* — відсутній) надриваються, щоб показатись, завищитись над усіма, не гребуючи нічим. Вони не стільки перевантажені ділом, як використанням його для своїх корисливих цілей. Тому в синергізмі колективу абсенти — «павуки» майже не помітні. До них варто і управлінську владу застосувати, щоб не висувалися обманом і не зловживали терпінням сумлінних колег. Авторитарні методи іноді слід залучати, щоб відрегулювати поведінку фіктивних «трудяг».

Це особливо відноситься до псевдороботоголиків, вишуканих рвачів. Вони є «оси», які найвідчайдушніше жалять» організацію, своєю рабобрихильністю і плазуванням у поті лица перед «начальством», деморалізують трудовий колектив. Таким, як писав поет, не місце навіть у книжці. Керівнику в боротьбі з імітаторами працелюбності доцільно залучати громадськість, засоби неформального впливу. Підійдуть у даній ситуації й адміністративні методи, наприклад, заборонити відволікатись від конкретних службових обов'язків чи роботи, не турбувати керівництво своєю настирливою» увагою», і т.п.

Висновки. Перебіг розгляду трудоголізму дає змогу зробити принаймні два висновки. *По-перше*, це тривожна соціально-економічна проблема, яка з плином часу загострюється. Людей з відхиленнями у праці більше. Адикції поширюються не без причин.

Це, *по-друге*, вимагає удосконалення управління, покращення організації праці, поліпшення її умов та життя, усталення здорового мікроклімату і справедливості в усіх трудових колективах. До роботоголиків вимагається тільки виважений диференційований підхід. Індивідуальний вплив керівника в залежності від категорії адиктіндивіда має доповнюватися спільними зусиллями громадськості підприємства.

Боротьба з негативами працеголиків набуває усе вагомішого суспільного значення. Тому необхідно продовжувати дослідження адикцій, їх витоків і

шляхів подолання. Це стосується виміру наслідків трудоголізму, його поглибленої діагностики, обґрунтування управлінських заходів, спрямованих на локалізацію, а потім і звільнення людей від об'єктивної залежності ненормально працювати. Відкритим залишається питання, чи можна і як використати позитивний роботоголізм для боротьби з іншими, не гідними особистості сучасної людини залежностями і звичками.

Використані джерела

1. Веснина О. Общество анонимных трудоголиков / О. Веснина [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.newsinfo.ru.
2. Егоров А.Ю. Нехимические (поведенческие) аддикции / А. Ю. Егоров // Аддиктология. — 2005. — № 1. — С. 65—77.
3. Короленко Ц.П. Работоголизм — respectable форма аддиктивного поведения / Ц. П. Короленко // Обозрение психиатрии и медицинской психологии. — 1993. — № 1. — С. 17—29.
4. Кукк В. Трудоголизм: труд как наркотик и тирания долга / В. Кукк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dr.kukk.wrk.ru>.
5. Aziz S. A cluster analysis investigation of workaholism as a syndrome / S/ Aziz, M. J. Zickar // Journal of Occupational Health Psychology. — 2006. — V. 11. — N 1. — P. 52—62.
6. Burke R.J. Workaholism, self-esteem, and motives for money / R/ J/ Burke // Psychol. Rep. — 2004 Apr. — V. 94. — N 2. — P. 457—463.
7. Griffiths M.D. Workaholism is still a useful construct / M. D. Griffiths // Addiction Research and Theory. — 2005. — V. 13. — N 2. — P. 97—100.
8. Killinger B. Workaholics, the respectable addicts / Killinger B. East Roseville: Simon and Schuster. — 1992.
9. Machlowitz M. Workaholics / Machlowitz M. — New York: Mentor, 1980.
10. Oates W. Confessions of a workaholic / Oates W. — New York: World Books, 1971.
11. Porter G. Organizational impact of workaholism: suggestions for researching the negative outcomes of excessive work / G. Porter // J. Occup. Health. Psychol. — 1996. — Jan. — V. 1. — N. 1. — P. 70—84.
12. Robinson B.E. Workaholism: Bridging the gap between workplace, sociocultural, and family research / B. E. Robinson // Journal of Employment Counseling. — 2000. — V. 37. — P. 31—47.
13. Spence J.T. Workaholism: Definition, measurement, and preliminary results / J. T. Spence, A. S. Robbins // Journal of Personality Assessment. — 1992. — V. 58. — N (1). — P. 160—178.
14. Wilson-Schaefer A. W. The addictive organization. Why we overwork, cover up, pick up pieces, please the boss and perpetuate sick organizations / A. W. Wilson-Schaefer, D. Fassel. — San Francisco: Harper, 1988.

ОБЛІК, КОНТРОЛЬ І АНАЛІЗ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Під такою назвою 14–16 квітня 2010 року у Черкаському державному технологічному університеті за участі Міністерства освіти і науки, Черкаської обласної державної адміністрації, Всеукраїнської професійної газети «Все про бухгалтерський облік», Санкт-Петербурзького державного університету сервісу та економіки, Іжевської філії Російського університету кооперації, Київського національного економічного університету ім. В. Гетьмана, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного університету харчових технологій, Харківського інституту бізнесу і менеджменту, Представництва державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва у Черкаській області, Контрольно-ревізійного управління у Черкаській області, Управління державного казначейства в Черкаській області, Черкаського територіального управління державної комісії з цінних паперів та фондового ринку відбулася VII Міжнародна науково-практична конференція.

Взяти участь у конференції виявили бажання понад 250 учасників із провідних навчальних закладів, наукових установ Росії, вищих закладів освіти і науки України, національних університетів — Тернопільського економічного, Дніпропетровського національного ім. Олеса Гончара; водного господарства та природокористування, Харківського державного університету харчування та торгівлі, Харківського інституту бізнесу і менеджменту, Національної академії статистики, Харківського національного та Львівського державного університетів внутрішніх справ, Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», Миколаївського державного аграрного університету, Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького, Нікопольського економічного університету, Львівського інституту банківської справи, навчальних та наукових закладів Києва, Дніпропетровська, Одеси, Донецька, Хмельницька, Луганська, Севастополя, Рівного та інших міст.

Серед учасників та організаторів конференції були обласні управління та установи, газета «Все про бухгалтерський облік».

В роботі конференції взяли участь 18 докторів, більше 100 кандидатів наук, викладачі, докторанти, аспіранти, спеціалісти різних галузей економіки і підприємництва.

На пленарному засіданні з вітальною промовою виступив заступник Голови оргкомітету конференції, проректор з науково-педагогічної роботи та соціально-економічного розвитку ЧДТУ, завідувач кафедри бухгалтерського обліку, аналізу і аудиту, д. е. н., професор **Яценко Володимир Микитович**.

Після вітальної промови Володимир Микитович у своїй доповіді «**Механізм фінансового забезпечення підприємницької діяльності в промисловості України**» підкреслив, що державна підтримка підприємництва має бути одним із важливих механізмів його підтримки. Проте на даному етапі розвитку вона є несуттєва. Найактуальнішим питанням для багатьох підприємців як малого,

так і середнього бізнесу є отримання кредиту на розвиток бізнесу, одержання доступу до дешевих джерел фінансування. Тому не випадково у вітчизняній літературі широко висвітлюються проблеми розвитку венчурних механізмів і, зокрема, можливості адаптації закордонного досвіду їх використання в підприємницькому секторі економіки України.

Доповідач підкреслив, що ринки венчурного капіталу швидко розвивалися в усьому світі протягом 90-х років минулого сторіччя, але у 2001 році на них відбувся різкий спад і лише у 2005—2006 рр. інвестиційна активність на ринку венчурного капіталу почала поступово зростати. В Європі у 2006 році вона досягла майже 112 млрд євро, але у 2007 р. знову спостерігався спад.

Володимир Микитович зазначив, що основними джерелами венчурного капіталу в Європі є банки, пенсійні фонди і страхові компанії. Характерною рисою європейського венчурного капіталу стало вкладення інвестицій на останніх стадіях розвитку бізнесу, майже 70 % — це викуп контрольного пакету акцій.

На відміну від США, у Європі венчурний капітал спрямовується здебільшого у сферу комунікацій і виробництва споживчих товарів.

Останнім часом у сфері венчурного бізнесу спостерігається посилення участі державних структур, тобто розвинені країни Заходу розглядають венчурні механізми як важливі складові національних інноваційних систем.

На думку **В.М. Яценка**, різні форми державних інструментів стимулювання венчурного інвестування, які використовують у світі, можуть бути згруповані в три основні групи.

1. Пряме надання капіталу венчурним фондам або малим підприємствам шляхом прямих інвестицій чи кредитів під низькі відсотки.

Фінансові пільги (державні гарантії по кредитах венчурним фондам або малим компаніям-новачкам, податкові пільги тощо).

Правила, що визначають коло інвесторів, яким дозволяється вкладати кошти у венчурні фонди (наприклад, у певних розмірах пенсійним фондам і страховим компаніям).

Як зазначив доповідач, аналіз закордонних програм державної підтримки венчурного підприємництва показав, що існують дві основних моделі такої підтримки:

державні інвестиції спрямовуються безпосередньо в інноваційні компанії (наприклад, американська державна програма розвитку інноваційного бізнесу — SBIR (Small Business Innovation Research));

державні інвестиції залучаються у приватні фонди.

Володимир Микитович вважає, що впровадження будь-якої системи венчурного інвестування як моделі неможливе без формування цілісної національної інноваційної системи.

Основними блоками системи, на думку доповідача, мають бути:

інноваційно-відтворювальний блок (малі інноваційні підприємства (МІП), інноваційно-орієнтовані корпорації, навчально-науково-інноваційні комплекси вищої школи тощо, які формують національний ринок інновацій і реальний попит на довгострокові ризиковані інноваційні інвестиції);

інвестиційно-фінансовий блок, що включає структури, які забезпечують пропозицію венчурного капіталу (національні венчурні фонди, асоціації, приватні венчурні інвестори — «бізнес-янголи», закордонні фінансові установи тощо);

інфраструктурно-інституціональний блок, до якого відносяться технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори тощо, консалтингові фірми, сукупність центрів, шкіл, курсів з підготовки й підвищення кваліфікації у всім розмаїтті спеціальностей і фахів для венчурної індустрії, а також законодавче регулювання, сукупність нормативно-правових актів.

Володимир Микитович підкреслив, що в Україні формування системи венчурного інвестування перебуває поки що на початковому етапі (хоча перший венчурний фонд під назвою «Україна» був заснований австрійською компанією *CA IB Securities (Ukraine)* ще в 1992 році).

Підсумовуючи вищесказане, В.М. Яценко зазначив, що внаслідок несформованості інституціонального середовища ринкової економіки, механізми венчурного інвестування, які в багатьох розвинених країнах світу використовують як джерело розвитку інноваційного підприємництва, діють в Україні вкрай неефективно у зв'язку з нерозвиненістю фондового ринку, слабкою законодавчою базою, непрозорістю фінансової діяльності підприємств і організацій, відсутністю гарантій для інвестора, низькою корпоративною активністю й відсутністю захисту міноритарних акціонерів, низьким рівнем розвитку інноваційного менеджменту на всіх рівнях, нерозвиненістю інформаційної інфраструктури.

Голова представництва Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва у Черкаській області **М.Г. Пануша** у своїй доповіді «**Законодавча підтримка підприємництва**» зазначив, що розвиток підприємництва є основою економічного зростання і від органів влади, місцевого самоврядування значною мірою залежить, як буде розвиватися підприємництво.

Доповідач підкреслив, що Представництво Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва в області нині проводить державну політику з питань регуляторної діяльності, реєстрації, дозвільної системи, ліцензування, програм розвитку підприємництва,

нагляду і контролю у сфері господарської діяльності. Одним із напрямів співпраці з громадськими організаціями підприємців в цій роботі є організація та проведення семінарів спільно з Черкаським регіональним відділенням «Співки підприємців малих і приватизованих підприємств України».

На думку **М.Г. Папуші**, значним досягненням законодавства стало прийняття Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» у зв'язку з чим Держкомпідприємництво забезпечує формування та ведення Єдиного державного реєстру, що дає змогу створювати відповідні умови для розвитку бізнесу.

Павлов Костянтин Вікторович — д. е. н., професор Іжевської філії «Російського університету кооперації» у своїй доповіді «Оцінка ефективності використання основних фондів з урахуванням регіональних відмінностей трудобезпеженості» одним із найважливіших показників ефективності використання основних засобів вважає відношення приросту продуктивності праці до приросту фондоозброєності.

На думку **Костянтина Вікторовича** необхідність урахування цього взаємозв'язку полягає в тому, що для підвищення продуктивності праці слід насамперед усіляко підвищувати рівень технічної озброєності підприємств, який, у свою чергу, передбачає відповідні капітальні вкладення, і в кінцевому ра-

хунку призводить до зростання фондоозброєності. Але було б неправильно будь-якою величиною економії суспільної праці виправдовувати зростання його фондоозброєності і фондоємності продукції. Звідси виникає важлива економічна проблема оптимального співвідношення між фондоозброєністю праці та зростанням її продуктивності за рахунок технічної оснащеності виробництва.

Проте в цілому, вважає доповідач, застосування даного методичного підходу дасть можливість ефективніше використовувати в регіонах наявні обмежені резерви модернізації та технічного переозброєння російської економіки, оскільки він належною мірою враховує територіальну специфіку. Особливо це стосується регіонів зони Півночі і Далекого Сходу — традиційно трудодефіцитних і водночас забезпечених значними сировинними ресурсами. Для цих регіонів Росії в ряді галузей потрібне створення спеціальної техніки і технології, яка, не дивлячись на підвищені, як правило, витрати на її створення, повинна досить швидко окупитися у зв'язку з економією, внаслідок використання сировини і живої праці.

На думку **К.В. Павлова**, щоб запропонований підхід спрацьовував, необхідно ширше використовувати систему державного замовлення, створювати різного роду фонди, що дасть змогу підвищити ефективність інтенсифікації, а також визначити систему фінансово-кредитних і податкових механізмів, що стимулюють цей процес. Доцільно використовувати позитивний зарубіжний досвід, а також розробити комплексно-цільову програму «Соціально-економічна ефективність різних напрямів інтенсифікації виробництва в Росії і її регіонах».

Перший заступник начальника Контрольно-ревізійного управління у Черкаській області **Курченко Інна Григорівна** у доповіді «Стратегія розвитку та пріоритетні завдання державної контрольно-ревізійної служби на період до 2015 р.» зазначила, що економічні тенденції, які спостерігаються впродовж останніх років, засвідчили нагальну необхідність удосконалення і формування відповідних механізмів державного контролю як вагомої складової фінансової системи України. У цьому аспекті, підкреслила доповідач, актуальним є питання побудови в Україні ефективної системи державного внутрішнього фінансового контролю (ДВФК), що є не тільки ключовою передумовою вступу України до ЄС, а й, по суті, єдиним шляхом до за-

безпечення належного рівня фінансової дисципліни в державі, який повинен забезпечити належне (законне, економічне, ефективне, результативне та прозоре) управління державними фінансами і може розглядатися як сукупність трьох складових: внутрішнього контролю, внутрішнього аудиту та їх гармонізації.

Інна Дмитрівна Лазарішина — д. е. н., професор, завідувач кафедри обліку та аудиту Національного університету водного господарства та природокористування з м. Рівне виступила з доповіддю «Організація стратегічного аналізу як напрям підвищення ефективності управління суб'єктами господарювання: функціональний підхід». Доповідач зазначила, що зростання потреби в обслуговуванні капіталів вітчизняних підприємств зумовлює необхідність удосконалення підходів до стратегічного аналізу та його організації.

У країнах з ринковою економікою інформаційне обслуговування системи управління базується на якісних характеристиках корисності інформації: репрезентативності, достовірності, суттєвості, своєчасності, перевищення ефекту від використання інформації над витратами по забезпеченню нею управління.

На думку *Лазарюшиної І.Д.*, організація стратегічного аналізу повинна забезпечити: створення основного стратегічного плану або системи стратегічних планів; формування коригуючих, гнучких стратегічних планів.

До того ж, підкреслила *Інна Дмитрівна*, певні відмінності матиме організація стратегічного аналізу в залежності від того, чи суб'єкт господарювання вперше формує стратегію, чи стратегія реалізується протягом аналізованого періоду. Практично всі існуючі підходи до проектування організації аналізу характеризуються дискретністю і не враховують необхідність забезпечення безперервної діагностики процесів, що відбуваються на підприємстві, а також моніторингу основних оціночних показників з використанням результатів аналізу, накопичених раніше.

Шульський Микола Григорович — д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького з м. Львів виступив з доповіддю «**Ефективність виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах Львівщини**». Доповідач підкреслив, що доцільність проведення реформ визначається комплексом показників, важливе місце серед яких займають собівартість продукції і рентабельність виробництва. Саме в цих економічних вимірниках відображаються всі сукупні витрати, які забезпечують виробництво конкретних видів продукції і показують, наскільки воно є ефективним для того чи іншого виробника.

Шульський М.Г. зазначив, що проведення досліджень передбачає встановлення основних причин ще порівняно низької результативності функціонування тваринницьких галузей і визначення напрямів їх усунення. Все це, в кінцевому підсумку, повинно сприяти досягненню однієї мети — підвищенню ефективності ведення тваринництва. Ця галузь сільського господарства — одна із провідних у Львівській області, оскільки для неї існують сприятливі природні умови, відповідні технологічні напрацювання і досвід виробництва конкретних видів продукції, що в комплексі може забезпечити ефективне ведення тваринництва як у сучасних умовах, так і на перспективу. Для цього необхідно усестороннє досліджувати стан розвитку тваринницьких галузей, узагальнювати наукові напрацювання і вносити конкретні пропозиції щодо підвищення їх ефективності в майбутньому.

Основною причиною, що зумовила збитковість тваринництва, *Микола Григорович* вважає високу собівартість продукції. Детальний аналіз структури витрат при виробництві продукції тваринництва дає підстави зробити висновки про значні диспропорції між затратами на оплату праці та матеріальними витратами. При цьому склалась негативна тенденція: перша складова зменшується, а друга збільшується. А має бути навпаки. Саме тому, вважає доповідач, першочерговим завданням в ефективному веденні тваринництва повинно бути підвищення питомої ваги заробітної плати і зниження матеріальних витрат шляхом здешевлення кормів та підвищення ефективності їх використання.

Бігдан Інна Анатоліївна — к. е. н., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Харківського інституту бізнесу і менеджменту з м. Харків виступила з доповіддю «**Сучасний стан організації оціночного процесу вартості інтелектуальних ресурсів**». *Інна Анатоліївна* підкреслила, що впродовж всієї історії розвитку цивілізації національне багатство ґрунтувалося на володінні матеріальними об'єктами. Проте сьогодні ця схема змінилась, і новим стимулом створення національного багатства в сучасному суспільстві є цінності, засновані на знаннях, на інтелектуальних ресурсах — об'єктах інтелектуальної власності.

Очевидно, що об'єкти інтелектуальної власності належать до найважливіших чинників економічного прогресу і значною мірою впливають на забезпечення довгострокових монополних прав і переваг, а, отже — конкурентоспроможності підприємства. Нинішній підприємець, маючи в своєму розпорядженні об'єкт інтелектуальної власності, чудово розуміє, що цей продукт має певну ринкову вартість, якою він може розпоряджатися на свій розсуд: здавати в оренду, продавати, передавати в заставу для отри-

мання кредиту, збільшувати власний капітал і т.п. Не маючи матеріально-речової форми, цей продукт може виступати і як товар, і як капітал. З економічної точки зору, інтелектуальна власність — це витрати капіталу на створення або придбання підприємцем нематеріальних об'єктів з метою його приросту. В бухгалтерському обліку права на об'єкти інтелектуальної власності є складовою нематеріальних активів підприємства.

На думку **Іни Анатоліївни**, оцінка вартості об'єктів права інтелектуальної власності є складним процесом, пов'язаним з необхідністю устороннього урахування безлічі чинників, що впливають на кінцевий її результат. Це потребує належної організації оціночного процесу.

Васильчак Світлана Василівна — д. е. н., професор, Львівський інститут банківської справи з м. Львова виступила з доповіддю «Аналіз розвитку форм підприємницької діяльності». **Світлана Василівна** зупинилась на проблемі розвитку форм господарювання та виробництва сільськогосподарської продукції, аграрного ринку в умовах Львівського регіону.

Доповідач зазначила, що для проведення аналізу і порівняння показників ефективності виробництва основних видів продукції були взяті сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарські товариства Львівщини. Проведені дослідження засвідчили невисоку ефективність господарювання цих організаційних формувань у 2008 р.

Підсумовуючи сказане, **Світлана Василівна** підкреслила особливості Львівського регіону, які вказують на те, що система господарювання тут повинна бути і економічно вигідною, і соціально привабливою, і екологічно доцільною. Вона вимагає особливого підходу при здійсненні реорганізаційних і трансформаційних процесів. Крім іншого, на думку науковця, це потребує виваженої і дієвої державної політики щодо розвитку Львівського регіону.

Орехівський Григорій Анастасійович — к. е. н., доцент кафедри економічної теорії Національного університету біоресурсів і природокористування України з м. Києва виступив з доповіддю «Трудоголізм як об'єкт управління: витоки, діагностика, реабілітація». Григорій Анастасійович підкреслив, що увага вчених останнім часом все більше схиляється до суперечливого явища у соціально-економічному житті суспільства — трудоголізму, або надмірного захоплення справою частини працівників. Вони страждають адикціями, тобто нездоровою залежністю від роботи, доводять себе до зайвого самопожертвування і надзусиль.

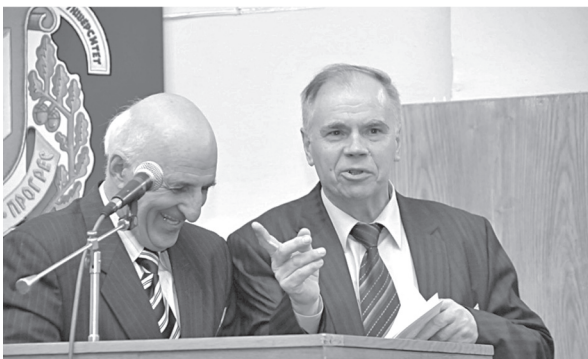
Григорій Анастасійович вважає, що поява воркоголізму насамперед спричинена певними умовами праці і життя, мікрокліматом трудового колективу, його управлінням, деякими природними рисами адиктивних осіб. Якщо підприємство, наприклад, постійно відтворює якісь проблеми, замість того, щоб їх розв'язувати, коли процвітає несправедливість, зайве напруження, егоїзм, авторитаризм і т.п., то навіть звичайні працівники іноді скочуються до крайнощів, щоб проіснувати, безвихідно можуть опинитися у полоні воркоголізму. З іншого боку, трапляються люди, які себе упевнено почувають в адиктивному середовищі.

На думку доповідача, нині воркоголізмом охоплена четверта частина економічно активного населення. Велика кількість позитивних роботоголиків серед творчих працівників — вчених, митців, спеціалістів, чесних підприємців та інших людей, зайнятих інтелектуальною працею. Але немало їх і між простими робітниками.

Наостанок **Григорій Анастасійович** підкреслив, що трудоголізм постає серйозною і тривожною проблемою на всіх рівнях суспільного відтворення. Людей з відхиленнями у праці, як свідчить реальність, все більшає.

Це вимагає продовження відповідного дослідження, зокрема, наукового обґрунтування управлінських заходів з метою повного звільнення багатьох людей від залежності ненормально працювати.

Проблема, яку окреслив **Г.А. Орехівський**, виявилась настільки актуальною і гострою, що відразу ж між науковцями зав'язалась дискусія, до якої долучилась значна частина аудиторії. Зокрема, запропоновану тему підтримав к. ф.-м. н., професор Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького **Кухар Роман Богданович**.

Після завершення дискусії Роман Богданович виступив з доповіддю «**Управління фінансовими потоками засобами Excel**». Доповідач підкреслив, що фінансовий менеджер у своїй практичній діяльності при моделюванні чи прогнозуванні відповідних процесів розв'язує низку завдань, до яких належать, зокрема, управління прибутковістю ведення бізнесу, питання ціноутворення, формування бюджету, фінансово-економічний аналіз, визначення фінансування необхідних оборотних і основних засобів, управління грошовими потоками, оцінювання привабливості інвестиційних проектів. Усе це потребує постійного виконання різних фінансово-економічних розрахунків, пов'язаних з потоками

грошей у різні періоди, оцінювання тих чи інших фінансових показників, знання їх економічної сутності й методики розрахунку.

Ці проблеми, на думку **Романа Богдановича**, можна вирішити шляхом використання фінансових функцій, що входять до складу електронного процесора *Excel*. За їх допомогою можна виконати багато потрібних аналітичних і прогнозних фінансових розрахунків. Знання цієї категорії функцій і вміння їх застосувати дає змогу менеджеру у разі потреби швидко отримати прогнозні дані, розрахувавши певний фінансовий показник.

Петрига Денис Анатолійович — бухгалтер-експерт, провідний консультант газети «**Все про бухгалтерський облік**» з питань бухгалтерського обліку виступив з доповіддю «**Первинні документи в податковому обліку**».

Денис Анатолійович зазначив, що, на перший погляд, можливість будувати облік на основі бухгалтерських первинних документів, є позитивним для бухгалтера. Однак, існуюча «недомовленість» правил податкового обліку в контексті конкретизації переліку первинних податкових документів і вимог до них працює і проти бухгалтера.

У зв'язку з цим **Денис Анатолійович** зробив висновки, що бухгалтерські первинні документи в чистому вигляді не розраховані на виконання завдань, які ставить податкове законодавство. Зокрема, на підтвердження зв'язку з податковою господарською діяльністю. Це означає, що їй не завжди вистачає, щоб задовольнити потреби обліку податкового. Законодавство, на думку доповідача, не окреслює меж у переліку документів, що підтверджують податкові витрати.

По закінченні доповіді **Денис Анатолійович Петрига** вручив грамоти від газети «**Все про бухгалтерський облік**» за успіхи у навчанні кращим студентам 2–5 курсів спеціальності «Облік і аудит» Черкаського державного технологічного університету.

Із заключним словом щодо підведення підсумків пленарного засідання виступив **Володимир Микитович Яценко** проректор, який подякував усім присутнім за участь у пленарному засіданні.

Роботу конференції було продовжено наступного дня, 15 квітня, у секційних засіданнях, де було розглянуто і обговорено більше 15 доповідей. В заключній частині конференції обговорено та прийнято резолюцію.

Після закінчення конференції учасникам було запропоновано відвідати місця народження та ранніх років життя генія українського народу, великого Кобзаря Тараса Григоровича Шевченка — сіл Моринці та Шевченкове у межах туристичного маршруту «**Золота підкова Черкащини**».

16 квітня учасники конференції відвідали могилу Кобзаря у м. Каневі.

В.М. Яценко,
д. е. н., професор

Звіт за підсумками роботи VII Міжнародної науково-практичної конференції підготувала **Оксана Павлівна Кошулько**, к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку аналізу і аудиту

УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Неодмінною умовою ефективного розвитку аграрного сектору економіки виступає конкурентоспроможність його учасників. Кризовий стан аграрної сфери на тлі приєднання України до світової організації торгівлі та обраного курсу інтеграції до європейського економічного простору піднімає актуальність питань забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників. Наукові розробки вчених, присвячені даній проблематиці, не охоплюють достатньою мірою напрямів вирішення надзвичайно важливих і водночас складних завдань. Певний вклад у заповнення існуючої прогалини вносять розробки й положення наукового видання «Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств»*. Вирізняє дану монографію від аналогічних наукових робіт оригінальний підхід автора до дослідження проблеми. Більшість науковців абсолютно справедливо розглядають систему заходів формування конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників як організаційно-економічний механізм, вагомую роль в якому грають державні регуляторні важелі та заходи фінансової підтримки. Л.А.Євчук у своїх дослідженнях акцент у формуванні високих позицій конкурентоспроможності ставить на заходи мікрорівня. Досягнення вказаної мети розглядається через запровадження на сільськогосподарських підприємствах стратегічного менеджменту.

У першому розділі рецензованої монографії закладено теоретичні концептуальні засади досліджуваної проблеми. Автор обґрунтовує відсутність явища конкуренції між сільськогосподарськими виробниками та негативний вплив на їх діяльність монопольного тиску постачальників ресурсів і покупців сільськогосподарської продукції. За основу формування конкурентоспроможності об'єктів визначається володіння ними конкурентними перевагами.

Дослідивши існуючі методики оцінки конкурентоспроможності, автор резюмує, що конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств доречно визначати як функцію від дії факторів, що її формують: рівня фінансового стану та менеджменту підприємства, конкурентоспроможності продукції.

Необхідність переходу вітчизняних сільськогосподарських підприємств на нові засади управління обґрунтовується доказами практики щодо завершення епохи інтуїтивного, ситуаційного, спонтанного управління, а також представленою в монографії

дискусією науковців щодо корисності упровадження стратегічного планування.

Другий розділ роботи присвячений оцінкам конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств на базі аналітичних розрахунків та застосування інших методів економічних досліджень. Цінність та об'єктивність зроблених висновків з досліджень підтверджується одночасним застосуванням автором декількох методик та вивченням проблеми через призму групи факторів. Виявлено низький рівень конкурентоспроможності більшості сільськогосподарських підприємств, що вимагає розробки механізму її формування.

Заслужують на увагу висновки моніторингу якості сільськогосподарської продукції: велика її частка не відповідає вимогам стандартів щодо належного рівня якості, що стало результатом декількаетапного недотримання товаровиробниками технологій, а також незацікавленістю покупців та споживачів сільськогосподарської продукції у її високій якості через високу ціну.

Третій розділ монографії має аналітично-методологічний характер. В його основі використана методика SWOT-аналізу. Простота досліджень даного виду стратегічного аналізу визнається за перевагу. Слабкий рівень управлінського потенціалу сільськогосподарських підприємств та обмеженість фінансових ресурсів не роблять можливим і доцільним застосування складних моделей. Автором здійснено ґрунтовну оцінку факторів внутрішнього середовища сільськогосподарських підприємств та зовнішнього підприємницького оточення. Дослідженнями доведено, що сільськогосподарські підприємства мають об'єктивні можливості свого розвитку й підвищення конкурентоспроможності за умови правильного спрямування внутрішніх суб'єктивних чинників.

Четвертий розділ рецензованої роботи репрезентує різновиди стратегій підприємства за їх класифікаційними групами. Тут представлена теоретична характеристика кожного виду стратегій й обґрунтовано методологічні підходи їх застосування в різних ситуаціях господарської практики. Вирізняє дослідження точка зору автора щодо відмови, в сучасних економічних умовах, від вузької спеціалізації сільськогосподарських підприємств й перехід до багатогалузевості. В монографії детально обґрунтовано переваги багатогалузевого продуктового портфеля перед монопортфелем. Науковий інтерес і практичну значимість має висунута в якості інструменту підвищення ефективності функціонування сіль-

* Євчук Л. А. Стратегічне управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств: монографія / Людмила Анатоліївна Євчук. — Миколаїв : Прокопчук Т. Ю., 2010. — 340 с.

ськогосподарських підприємств стратегія укладення угод співпраці лише з успішними партнерами.

П'ятий розділ монографії узагальнює, резюмує результати дослідження, представляє практичні розробки. Перший підрозділ містить методологічні аспекти вибору виду загальних стратегій, що є основою формування всього індивідуального стратегічного набору підприємства. Автором представлено алгоритм вибору загальних стратегій залежно від рівня фінансового стану підприємства. Розроблена на підставі проведеного SWOT-аналізу матриця поля стратегічних дій дозволяє окремому сільськогосподарському підприємству сформулювати індивідуальний стратегічний план свого розвитку й забезпе-

чення конкурентоспроможності залежно від позицій, які воно займає.

Рецензоване наукове видання не позбавлене й деяких недоліків і упущень. Так, в якості альтернативного варіанту загальних стратегій автором визначені антикризові стратегії, детальний зміст яких не розкривається. Розробка стратегічних планів підприємств має включати обґрунтування їх з позиції впливу ризик-факторів, що слабо представлено в роботі. Проте зазначені упущення не впливають на загальну високу оцінку рецензованого монографічного дослідження, яке буде корисним для науковців, менеджерів вищої та середньої ланки сільськогосподарських підприємств, аспірантів, студентів.

П.М. Музика,

*доктор економічних наук,
професор*

ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНІЧНЕ ПЕРЕОСНАЩЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

В сучасних умовах аграрним товаровиробникам республіки потрібна не просто нова техніка, а така матеріально-технічна база, яка дасть змогу у кілька разів підвищити продуктивність праці. Вона має відповідати організаційній структурі аграрного сектору, вимогам новітніх технологій, забезпечувати механізоване, з низькою енергоємністю виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції та збереження довкілля, розвиватися з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу в галузі сільськогосподарського машинобудування.

Саме цим питанням присвячене науково-виробниче видання, підготовлене вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки»*. Зазначена книга, підготовлена змістовно, кваліфіковано, сприймається зацікавлено. Автори домоглися віднайти обґрунтовану відповідь на питання селян щодо прогресивного технічного переоснащення аграрного виробництва і тим самим підвищити його ефективність.

Вдало викладені в даній науковій праці питання щодо тенденцій технічного оснащення сільського господарства (с. 15–16), його технологічного забезпечення (с. 16–24), основних причин кількісних і якісних змін у машинно-тракторному парку (с. 24–28), наслідків спаду в техніко-технологічному оснащенні аграрного сектору та сільськогосподарського машинобудування (с. 28–30).

Слушним є подані в книзі проблеми сільськогосподарського машинобудування та наповнення ринку технічних засобів, зокрема:

короткий історичний нарис (с. 31–43);

сучасний стан сільськогосподарського машинобудування (с. 43–58);

ринку сільськогосподарської техніки та його планові аспекти (с. 8–80);

вторинний ринок технічних засобів та обґрунтування цін на них (с. 80–87).

Заслужовують на увагу запропоновані авторами перспективи вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, а саме:

техніко-технологічна потреба аграрного виробництва (с. 88–92);

стратегічні напрями організаційно-економічної перебудови галузі сільгоспмашинобудування (с. 93–119);

економіко-правовий механізм стимулювання відродження сільськогосподарського машинобудування та регулювання ринку техніки (с. 120–126);

особистості і бізнес як фактори якості техніки (с. 127–132).

Задовольняють читачі потребу в інформаційних матеріалах стосовно розглянутих в книзі проблем у вигляді таблиць і діаграм, розміщених в 14 додатках (с. 135–147). Основним змістом яких є:

кількість тракторів і комбайнів у деяких країнах та частинах світу за даними ФАО;

рівень забезпеченості технічними засобами аграрної сфери в розрахунку на одиницю відповідної площі;

обсяги виробництва товарної продукції та основних видів вітчизняної сільськогосподарської техніки, її придбання за бюджетними програмами державної підтримки та ввезення іноземної;

ціни сільськогосподарської техніки в розрахунку на 1 грн реалізованої ціни однієї тонни сільськогосподарської продукції;

* Білоусько Я.К. Сільськогосподарське машинобудування: бути чи не бути? / Яків Карпович Білоусько, Володимир Леонтійович Товстопят ; за ред. Я.К. Білоруська. — К. : ННЦ ІАЕ, 2010. — 160 с.

вартість деяких зразків зарубіжної та вітчизняної техніки тощо.

Поділяю висновки авторів на основі проведених ними досліджень, що Україна приречена не тільки на хліборобську культуру, а й на нагальну необхідність розвитку сільськогосподарського машинобудування. Для цього є всі підстави: родючі землі, потужні природні, матеріальні, фінансові і трудові ресурси, інтелектуальні можливості народу. Не вистачає лише одного — політичної волі.

Отже, вітчизняному сільськогосподарському машинобудуванню бути!

Реалізація запропонованих в книзі пропозицій сприятиме інноваційно-технічному переоснащенню аграрного виробництва України і тим самим підвищенню його ефективності, вирішенню продовольчої безпеки. Видання корисне, насамперед, для державних службовців. Зацікавить воно також науковців, викладачів вищих навчальних закладів, спеціалістів агропромислового виробництва, аспірантів, студентів.

Є.А. Бузовський,
професор

ЮВІЛЕЇ

ВІКТОРУ АНАТОЛІЙОВИЧУ ВЕРГУНОВУ — 50 РОКІВ

Віктор Анатолійович Вергунов — відомий вчений в галузі меліоративного землеробства, історії природознавства та бібліотечної справи, широко відомий своєю журналістською та публіцистичною діяльністю на сторінках провідних періодичних видань. Він є талановитим представником генерації вчених потужної наукової школи

вітчизняного природознавства у сфері історії аграрної науки, освіти та техніки.

В. А. Вергунов — безмежно віддана улюбленій справі людина, що дивовижно поєднує в собі прагнення до наукового пошуку нових наукових тем і самовдосконалення, уміння робити глибокі теоретичні узагальнення одночасно з вирішенням прикладних проблем, жагуче бажання передати своїм учням найпотаємніші секрети науки, навчити їх завжди бути корисними своїй країні.

Надзвичайна ерудованість, широта поглядів, глибина думок, вміння переконати, вести діалог, при-

ймати правильні рішення ставлять його нарівні з відомими людьми держави.

Народився Віктор Анатолійович 3 червня 1960 року в с. Дернівка Баришівського району Київської області. У 1968 році закінчив перший клас Олександрівської середньої школи № 54 Артемівського району Ворошиловградської області. Після закінчення у 1977 році Ювілейнінської середньої школи № 1 Лутугінського району Ворошиловградської області навчався на агрономічному факультеті Ворошиловградського сільськогосподарського інституту.

Спілкування з викладачами та науковцями у ВНЗ розвинули у Віктора Анатолійовича потяг до пізнання природних явищ, навчили мислити аналітико-узагальнюючими науковими категоріями і заклали надійний фундамент теоретичних знань з ґрунтознавства та історії науки.

Трудову діяльність молодий фахівець розпочав у 1982 році агрохіміком Панфільської дослідної станції по освоєнню боліт Українського НДІ землеробства ПВ ВАСГНІЛ (Яготинський р-н Київської області). Після закінчення в 1988 році аспірантури Інституту землеробства НААНУ він працював у ньому спочатку молодшим науковим співробітником, потім науковим співробітником лабораторії захисту ґрунтів від ерозії. З 1993 року — завідувач сектору відділу науки, а з 1998 року — завідувач відділу інформаційного та консультаційного забезпечення АПВ Київської області.

Упродовж 1982–2003 років виробнича, наукова та освітня діяльність Вергунова В. А. була спрямована на удосконалення технологічних підходів до екологічно збалансованого ведення сільського господарства на меліорованих ґрунтах Лісостепу України, результатом якої стали захист кандидатської (1992) та докторської дисертацій (2003).

У 2000 році Віктор Анатолійович очолює Державну наукову сільськогосподарську бібліотеку Національної академії аграрних наук України, яка за своїми унікальними інформаційними ресурсами є третьою галузевою бібліотекою світу, визнаною на державному рівні. Як мудрий керівник нового покоління, вмілий фахівець, перспективний науковець, він зміг згуртувати колектив, скоординувати роботу відповідно до сучасних вимог науки та освіти і техніки. У світі, який щодня знає неминучих змін, він, безперечно, належить до когорти справжніх лідерів.

Результатом кропіткої багаторічної праці колективу під його керівництвом стало присвоєння бібліотеці статусу державної, що якісно змінило пріоритети діяльності та організаційну структуру, переорієнтувавши її в наукову установу першої категорії за своєю суттю. Під його методичним керівництвом розроблена й затверджена «Концепція інформатизації бібліотек України», схвалена профільним Комітетом Верховної Ради України, «Концепція інформатизації сільськогосподарських бібліотек України», прийнята Мінагрополітики України та Президією НААНУ, а також близько 50 нормативних і регламентуючих документів для 257 методично підпорядкованих бібліотек галузевих дослідних установ та освітніх закладів. Завдячуючи організаційній діяльності директора, за останні роки ДНСГБ НААНУ перетворилася на визнаний не тільки в країні, а й поза її межами потужний і добре обладнаний галузевий інформаційний центр. Будучи цілеспрямованим, широкоєрудованим і контактним з людьми, Вергунов В. А. за роки своєї діяльності встановив продуктивні творчі зв'язки з культурно-просвітницькими осередками Франції, Польщі, Ізраїлю, Росії та Угорщини в м. Києві. Це дає йому змогу звертати свої успіхи з найсучаснішими досягненнями в науці, завжди йти в ногу з вимогами часу.

Свої сьогоднішні здобутки вдячний колектив пов'язує, насамперед, із такою потужною постаттю та непересічною особистістю як Вергунов В. А. Йому притаманне глибоке, ґрунтовне і змістовне мислення. Його мозок і неперевірена пам'ять містять величезні знання в численних галузях природознавства, історії та взагалі всього життя суспільства.

Велич Вергунова В. А. як Людини і Громадянина ще й у тому, що він не лише намагається зберегти наукову спадщину України, а й примножити, зберег-

ти її, повертаючи загалу не один десяток славетних імен українців. Ним створено єдиний в країні Центр історії аграрної науки, при якому відкрито аспірантуру, докторантуру та спецраду по захисту дисертацій, де за час його існування підготовлено і захищено 50 докторських і кандидатських дисертацій.

Віктор Анатолійович — людина справедлива і вимоглива до себе та оточуючих. Він вмів передає молоді набуті знання та досвід і, щоб не трапилося, не втрачає бадьорості й оптимізму. Його кредо — ніколи не задовольнятися набутиим, завше бути в пошуку нового і цікавого, завжди і в усьому служити прикладом іншим. Він впевнений сам і переконує інших, що успіх приносить лише самовіддана праця. Під його керівництвом захищено 26 кандидатських дисертацій, а також підготовлено понад 400 наукових публікацій, одноосібних монографій, бібліографічних покажчиків. Неодноразово він гідно представляв галузеву академічну історичну та бібліотечну науку на міжнародних зібраннях і у провідних фахових виданнях світу.

Робота Вергунова В. А. оцінена урядовими та відомчими нагородами, відзначена багатьма почесними грамотами. Проте найвища нагорода для нього — це велика повага до нього як до людини й вченого, широке визнання його наукових здобутків з боку провідних вчених України, а також науковців держав колишнього Союзу та далекого зарубіжжя, у сузір'ї яких він заслужено посідає чільне місце.

Сьогодні Вас заслужено називають Почесним Аграрієм та Істориком України!

Свій ювілей Вергунов Віктор Анатолійович, доктор сільськогосподарських наук, професор, відзначає сповненим життєдайної енергії. Його мистецтво розуміти людей, розвивати їхні здібності для творення краси й добра на рідній землі, для утвердження порядності й щирості вартє наслідування.

Шановного ювіляра від щирої душі і серця вітає весь колектив ДНСГБ НААНУ і бажає залишатись завжди такою людиною, у серці якої є місце для всіх. Міцного здоров'я Вам, особистого щастя, яскравих успіхів та здійснення найзаповітніших мрій!

Нехай кожен день буде осяяний високим злетом душі, а добре самопочуття і гарний настрій стануть запорукою Вашого процвітання.

Миру, злагоди, пошани, любові та достатку у Вашому домі!

Прийшла до Вас оця знаменна дата
В калиновім намисті літ,
Слова найкращі хочем передати,
Низький і щирий Вам привіт!
Хай квітне доля у руках прекрасних,
Господь дарує радість і здоров'я,
Хай кожен ранок з неба сонце ясне
Вас осяває світлом і любов'ю.

Супиханов Б.К. Экспорт некоторых видов продукции животноводства Францией / Б. К. Супиханов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 6–9

В статье обсужден экспорт Францией разных видов мяса, молока и сыров с оценкой географии экспорта и определением основных стран-импортеров. Подчеркнуто, что основной поток экспорта мяса и молока направленный в страны ЕС при значительном векторе экспорта мяса птицы в страны Ближнего Востока и Северной Африки.

Черемисина С.Г. Теоретические аспекты развития сельскохозяйственных предприятий и сельских территорий / С. Г. Черемисина // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 10–13

Рассмотрены теоретические аспекты развития сельскохозяйственных предприятий и воззрения на генезис категории «развитие», «устойчивое развитие», «развитие сельских территорий». Сформировано систему и структурные составляющие концепции устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий и сельских территорий. Предложены трактовки категорий «развитие сельскохозяйственного производства» и «развитие сельских территорий».

Ткачук В.И. Агротуристическая модель диверсификации сельской экономики: европейский подход / В. И. Ткачук // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 14–17

Рассмотрены принципиальные положения вертикальной диверсификации в сфере агротуризма, использования естественных благ сельской местности и потребления экологически чистой продукции. Исследованы особенности формирования агротуризма и предоставления агротуристических услуг в странах ЕС. Предложена модель развития сельскохозяйственного производства в условиях агротуристической деятельности хозяйства.

Коденская М.Е. Оценка деятельности и перспективы развития свеклосахарного производства Украины / М. Е. Коденская, А. В. Доронин // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 18–23

Осуществлена оценка эффективности производства сахарной свеклы, их переработки и производства сахара в Украине за период с 2001 по 2009 годы. Проанализировано динамику производство сахарной свеклы по категориям хозяйств. Определены пути повышения эффективности сахарного производства в Украине и обеспечения стабильного функционирования отрасли в условиях адаптации Украины в ВТО.

Бойко В.И. К проблеме поддержки развития сельского хозяйства в зоне Полесья / В. И. Бойко, О. А. Козак, Н. В. Кинах // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 24–26

В статье рассматривается необходимость усовершенствования системы субсидирования аграрной отрасли за счет бюджетной поддержки в направлении концентрации финансовых потоков на решение отдельных территориально-отраслевых программ. Обосновывается первоочередная необходимость такой поддержки для сельскохозяйственных товаропроизводителей зоны Полесья.

Бабаев О.Ю. Состояние и пути повышения эффективности производства мяса свиней в регионе / О. Ю. Бабаев, А. В. Македонский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 27–29

Рассмотрено состояние и пути повышения эффективности производства мяса свиней на примере Харьковской области. Установлено, что в 2010 году имеется реальная возможность добиться прибыльного производства свинины за счет приведения в действие организационно-технологических факторов и организационно-технологических рычагов (повышение качества свинины, упитанности животных, оптимизации сроков реализации).

Фаизов А.В. Совершенствование организационно-экономического механизма функционирования рапсового подкомплекса / А. В. Фаизов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 30–34

Исследованы основные проблемы развития рапсового подкомплекса. Определены направления совершенствования организационно-экономического механизма его функционирования путем государственного регулирования, а так же программирования производства и переработки сырья, использования мотивационных схем организации деятельности участников отрасли, изменения фискальной политики, создания благоприятного инвестиционного климата.

Supikhanov B.K. Export some types of products of stock-raising France / B. K. Supikhanov // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 6–9

In the article the export of different types of meat is discussed France, milk and cheeses with the estimation of geography of export and determination of basic countries-importers. Underline, that basic stream of export of meat and milk ES directed in countries at the considerable vector of export of meat of bird in countries Near and North Africa east.

Cheremisina S.G. The Theoretical aspects of development of agricultural enterprises and rural territories / S. G. Cheremisina // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 10–13

The theoretical aspects of development of agricultural enterprises and view on genesis of category are considered «development», «steady development», «development of rural territories». The system and structural making conceptions of steady development of agricultural enterprises and rural territories is formed. Interpretations of categories are offered «development of agricultural production» and «development of rural territories».

Tkachuk V.I. The Agrotourisms model of diversification of rural economy: European approach / V. I. Tkachuk // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 14–17

Of principle positions of vertical diversification are considered in the field of agrotourisms, use of the natural blessings of rural locality and consumption ecologically of clean products. The features of forming of agrotourisms and grant of agrotourisms services are investigational in the countries of ES. The model of development of agricultural production is offered in the conditions of agrotourisms activity of economy.

Kodenskaya M.E. The Assessment of Activity and the Development Prospects of Sugar-beet Manufacture of Ukraine / M. E. Kodenskaya, A. V. Doronin // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 18–23

It was made the estimate of efficiency of the sugar beet manufacture, its processing and sugar manufacture in Ukraine from 2001 till 2009. It was analyzed the sugar beet manufacture according to the categories of farms over the past five years. The ways of improving the efficiency of the sugar manufacture in Ukraine were determined. And also were shown the ways that would help to ensure the stable functioning of this field in the period of Ukraine's adaptation in the WTO.

Boyko V.I. About supporting of agriculture in Polissya zone / V. I. Boyko, O. A. Kozak, N. V. Kinakh // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 24–26

It is considered in the article an necessarily of improving agricultural sector system subsiding through budget support in direction of concentration of financial flows for solving specific territorial and sectoral programs. Substantiated propriety needs such support for agricultural producers of Polissya area.

Babayev O.Y. The State and the Ways of Increasing the Efficiency of Pork production in the region / O. Y. Babayev, A. V. Makedonsky // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 27–29

The State and the Ways of Increasing the Efficiency of Pork production in Kharkov region as an example have been considered. It has been determined that there is a real possibility in 2010 to achieve a profitable pork production at the expense of activating organization and organization and technological levers (the increase of pork quality, pigs fatness, optimization of realization terms).

Faizov A.V. The improvement of organizational and economic mechanism of functioning of rape subcomplex / A. V. Faizov // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 30–34

The main problems of the development of rape subcomplex of the country are investigated and ways of improvement of organizational and economic mechanism of its functioning are determined on the basis of state regulation and programming of production and reprocessing of raw materials, utilization of motivate schemes of organization of possessing equal rights and mutually beneficial activity of participants of sphere, changes of fiscal policy, creation of favourable investment climate.

Беленький А. Ю. Животноводство Республики Казахстан за годы независимости / А.Ю. Беленький // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 35–36

Проанализировано динамику развития отраслей животноводства в Казахстане.

Лузан Ю.Я. Прогноз объемов финансовой поддержки страхования сельскохозяйственных культур в Украине до 2017 года / Н.А. Герасименко, Ю.Я. Лузан // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 37–43

Рассмотрены основные тенденции и перспективы производства стратегических сельскохозяйственных культур в Украине в контексте модернизации сельскохозяйственного производства. Доказана необходимость и экономическая целесообразность проведения мероприятий по минимизации рисков естественного характера субъектам ведения хозяйства, которые переходят на новейшие технологии производства. Рассчитан объем бюджетных ассигнований, необходимых для предоставления государственной поддержки организационным формированиям аграрного сектора, которые застраховали производство сельскохозяйственных культур.

Зленко О.В. Внедрение новых механизмов кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей / О.В. Зленко // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 44–47

Рассмотрены недостатки нормативно правового обеспечения относительно использования возможностей института ипотеки. Предложена принципиальная схема формирования рынка сельскохозяйственных земель. Проанализировано участие международных финансово-кредитных институтов в финансировании сельскохозяйственных товаропроизводителей и деятельность кредитных союзов Киевской области в сфере микрокредитования.

Жупаненко В.Н. Интеграционная политика ЕС относительно инфраструктуры рынка ценных бумаг / В.Н. Жупаненко // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 48–56

Статья посвящена вопросу развития инфраструктуры фондового рынка, которая в ЕС проходит стадию активного формирования, однако ее основные составляющие уже определены. В работе обозначены инструменты, механизмы функционирования и проблемы развития элементов инфраструктуры фондового рынка ЕС.

Жук В.Н. Физиократическая основа построения учета сельскохозяйственной деятельности / В. Н. Жук // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 57–62

Рассматривается влияние физиократических доктрин на развитие бухгалтерского учета. Предложены пути усиления информационных возможностей учета сельскохозяйственной деятельности на основании теории физической экономии.

Вакуляк Е.В. Внедрение отраслевого стандарта бухгалтерского учета бюджетной поддержки сельскохозяйственных предприятий / Е.В. Вакуляк // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 63–65

Рассматриваются вопросы адаптации Международных стандартов финансовой отчетности для обеспечения учетного процесса направления и использования бюджетных средств в сельском хозяйстве Украины.

Остапчук Е.В. Отражение в учете биологических активов с генетически модифицированными организмами (ГМО) / Е. В. Остапчук // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 66–69

Рассматриваются теоретические принципы бухгалтерского учета биологических активов и сельскохозяйственной продукции с генетически модифицированными организмами, отмечаются предложения относительно необходимости разработки методических и практических аспектов такого учета.

Саблук Р.П. К вопросам классификационных отличий бизнес-формирований / Р. П. Саблук, Ю. А. Маркитан // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 70–73

Отражены проблемы, связанные с противоречиями относительно определений классификационных особенностей бизнес-формирований. Проанализировано ответственное законодательство, нормативно-правовые акты и данные Госкомстата. Предложена классификация бизнес-формирований по аграрным, экономическим и финансовым признакам.

Кулаец М.М. Законодательное урегулирование предоставления социально направленных совещательных услуг высшими аграрными учебными заведениями / М. М. Кулаец, Н. Ф. Бескровный // *АгроИнКом.* — 2010. — № 7–9. — С. 74–76

Bilenkiy O.Yu. Animal husbandry of Republic Kazakhstan for years of independence / O.Yu. Bilenkiy // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 35–36

In the article development of husbandry during 1992–2007 years is discussed.

Luzan Yu.J. Calculation of financial support needs for crop insurance in Ukraine till 2017 year / Yu. J. Luzan N. A. Gerasymenko // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 37–43

Main tendencies and future perspectives of producing strategically important agricultural crops in Ukraine have been studied in the context of agri-production improvement. Necessity and economical reasonability of measures that should be taken by producers who use new technologies in order to reduce natural risks have been proved. The amount of budget costs necessary for providing state support to the agri-producers having insured their crops have been calculated.

Zlenko O.V. Introduction of new mechanisms of crediting of agricultural commodity producers / O. V. Zlenko // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 44–47

Failings are considered normatively legal providing in relation to the use of possibilities of institute of mortgage. The of principle chart of forming of market of agricultural earths is offered. Participating of international financial-credits institutes in financing of agricultural commodity producers and activity of credit unions of the Kiev an area is analyses in the field of microcredits.

Zhupanenko V.N. The Integration policy of ES in relation to the infrastructure of market of equities / V.N. Zhupanenko // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 48–56

Article is dedicated to vital question of EU integration - development of stock market infrastructure. EU policy in case of stock market infrastructure development is now in an active stage of formulation, but the main elements have been set. The work describes instruments, mechanisms and problems of stock market infrastructure development in EU.

Zhuk V.N. Physiocrat basis of construction of account of agricultural activity / V. N/ Zhuk // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 57–62

Considered impact of physiocrat doctrines on the development of accounting. Proposed the ways of strengthening information possibilities of accounting of agricultural activity under of the theory of physical economy.

Vakulyak O.V. Introduction of industry standard of record-keeping of budgetary support of agricultural enterprises / O. V. Vakulyak // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 63–65

The questions of adaptation of the International standards of the financial reporting are examined for providing of registration process of direction and use of budgetary facilities in agriculture of Ukraine.

Ostapchuk O.V. Display in the accounting of biological assets with genetically modified organisms (GMO) / O. V. Ostapchuk // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 66–69

Theoretical principles of record-keeping of biological assets and agricultural produce are examined with genetically modified organisms, marked suggestion in relation to the necessity of development of methodical and practical aspects of such account.

Sabluk R.P. To the questions of classification differences of business-formings / R. P. Sabluk, Yu. A. Markitan // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 70–73

Problems, related to contradictions in relation to determinations of classification features of business-formings, are reflected. A domestic legislation, normative-legal acts and information of Goskomstata, is analysed. Classification of business-formings is offered on agrarian, economic and financial signs.

Kulaec M.M. The Legislative settlement of grant of the socially directed deliberative services higher agrarian educational establishments / M. M. Kulaec, N. F. Beskrovnyy // *AgroInKom.* — 2010. — № 7–9. — P. 74–76

Проанализированы организационные формы консультационных служб. Рассматриваются перспективные направления совершенствования их деятельности.

Тарасова В.В. Землеёмкость продукции аграрного сектора Украины / В. В. Тарасова // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 77–81

Исследование посвящено углубленному изучению методологических аспектов оценивания уровня использования земель регионов Украины и конкурентоспособности продукции на мировом рынке, усовершенствованию определения и разработке обобщающего показателя землеёмкости продукции на базе метода удельного участия.

Семененко О.С. Эколого-экономические принципы развития ресурсного потенциала аграрной сферы региона на перспективу / О. С. Семененко // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 82–85

Отражена связь экологии с аграрной сферой Закарпатской области. Раскрыты экологические проблемы, определены основные пути их решения, отмечено необходимость государственной поддержки. Приведены программы, в которых предложены мероприятия по решению эколого-экономических вопросов региона на перспективу.

Погрищук Б.В. Кластеризация регионов по показателям инновационно-инвестиционной деятельности зернопродуктового подкомплекса Украины / Б.В. Погрищук // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 86–91

Проведена кластеризация регионов Украины по показателям инвестиционно-инновационной деятельности зернопродуктового подкомплекса за счет отечественных и иностранных инвесторов на маркетинговом и производственном уровнях.

Чорнодон В.И. Инновационный характер процессов воспроизводства в садоводстве Украины / В. И. Чорнодон // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 92–94

Рассмотрены инновационные принципы воспроизводительных процессов в садоводстве, определены особенности воспроизводства плодово-ягодных насаждений в современных условиях ведения хозяйства, направления преодоления негативных тенденций и обеспечения стабильного развития отрасли.

Шумский А.В. Функционирование инновационного механизма виноградо-винодельческой отрасли / А. В. Шумский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 95–97

Статья посвящена практике функционирования инновационного механизма виноградо-винодельческой отрасли Крыма. Проанализировано состояние, распространенность, степень востребованности и внедренности основных инновационных разработок Национального института винограда и вина «Магарач» в ведущих виноградарских регионах Украины. Предложены основные направления развития инновационной деятельности в институте и исследуемой отрасли в целом.

Россоха В.В. Роль и значение технологии в системе экономических отношений / В. В. Россоха, Д. О. Соколов // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 98–100

Статья посвящена анализу экономической сущности и содержания понятия «технология». Определено место технологии в системе экономических отношений, ее связь с циклами экономического обращения. Осуществлен концептуальный подход к основным направлениям и сосредоточено внимание на важности и сложности управления процессами технологического обеспечения экономического развития.

Ореховский Г.А. Персонифицированное управление аддиктивами трудового коллектива / Г. А. Ореховский, В. Г. Ореховский // *АгроИнКом*. — 2010. — № 7–9. — С. 101–103

Предлагается механизм индивидуального влияния руководства организации на особенных работников, склонных к аддикциям — чрезмерному и бесперывному увлечению трудом.

The organizational forms of consultative services are analysed. Perspective directions of perfection to their activity are examined.

Tarasova V.V. Zemlemistkist of the products of agrarian sector of Ukraine / V. V. Tarasova // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 77–81

The research is dedicated to the in-depth study of methodological aspects of comprehensive assessment of land use throughout regions of Ukraine and product competitiveness in the global market, improvement of the assessment and development of generalizing indicator of zemleyemnosti of products based on the method of specific participation.

Semenenko O.S. Ecology-economics principles of development of resource potential of agrarian sphere of region on a prospect / O. P. Semenenko // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 82–85

Connection of ecology is reflected with the agrarian sphere of the Tzaccarpatska area. Ecological problems are exposed, the basic ways of their decision are certain; the necessity of state support is marked. The programs in which measures are offered in decision of ecology-economics questions of region on a prospect are resulted.

Pogrishchuk B.V. Clusterization of regions on innovative-investment performance of grain of food subcomplex of Ukraine indicators / B. V. Pogrishchuk // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 86–91

In work it is spent division of regions of Ukraine on indicators of investitsionno-innovative activity to grain of a grocery subcomplex, for the account domestic and foreign investors, at marketing and industrial level.

Chornodon V.I. Innovative character of processes of reproduction is in gardening of Ukrain / V. I. Chornodon // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 92–94

In work innovative aspects of processes of reproduction in gardening are considered, features of reproduction of fruit-berry plantings in modern conditions of housekeeping, a direction on overcoming of negative tendencies and maintenance of stable development of branch are defined.

Shumskiy A.V. Functioning of innovative mechanism of viticulturist and vine making industry / A. V. Shumskiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 95–97

The article is devoted practice of functioning of innovative mechanism of vine-making industry of Crimea. The state, prevalence, degree of claimed and внедренности of basic innovative developments of National institute of grape and wine «Magarach» in the leading viticulturist regions of Ukraine, is analysed. Basic directions of development innovative activity are offered in an institute and probed industry on the whole.

Rossokha V.V. Role and value of technology in the system of economic relations / V. V. Rossokha, D. O. Sokolov // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 98–100

The article is devoted to the analysis of economic essence and maintenance of concept «technology». The place of technology is certain in the system of economic relations, its connection with economic access cycles. The conceptual going is carried out near basic directions and concentrated attention on importance and complication of management the processes of the technological providing of economic development.

Orehovskiy G.A. Personifying management to addictions individual labour collective / G. A. Orekhovskiy, V. G. Orekhovskiy // *AgroInKom*. — 2010. — № 7–9. — P. 101–103

The mechanism of the individual influencing guidance of organization is offered on the special workers, inclined to addictions — to the excessive and continuous infatuation for labour.